

*ΑΛΤΟΥΣΕΡ ΜΠΑΛΙΜΠΑΡ
ΠΟΥΛΑΝΤΖΑΣ ΕΝΤΕΛΜΑΝ*

*Συζητήση
γιά τό κράτος*

ΑΛΤΟΥΣΕΡ ΜΠΑΛΙΜΠΑΡ
ΠΟΥΛΑΝΤΖΑΣ ΕΝΤΕΛΜΑΝ

Τίτλοι πρωτοτύπων:

- Louis Althusser, *Entretien, Dialectiques* 23, Paris 1978
- Etienne Balibar, *Etat, parti, transition, Dialectiques* 27, Paris 1979
- Nicos Poulantzas, *La crise des partis, Dialectiques* 28, Paris 1979
- Bernard Edelman, *Diritto come forma borghese della politica, Discutere lo stato*, De Donato, Bari 1978

Μετάφραση:

Αντρέας Χρυσικόπουλος άπό τα ιταλικά
Δημήτρης Ψαρρᾶς άπό τα γαλλικά

Συζήτηση
για τό κράτος

Έκδόσεις ΑΓΩΝΑΣ — «Π. Πιζάνιας, Δ. Ψαρρᾶς» Ο.Ε.,
Τιμ. Φιλήμονος 13, τηλ. 64.40.366 Ο Φωτοστοιχειοθεσία:
«Γ. Λεοντακιανάκος & YIOI Ο.Ε., Δουκ. Πλακεντίας 31,
Ανω Νέο Χαλάνδρι, τηλ. 68.12.457 Ο Έκτύπωση: 'Αφοί
Χρυσοχού, Στυμφαλίας 8, Περιστέρι, τηλ. 57.19.937 Ο
Αθήνα Δεκέμβρης 1980 Ο Κεντρική διάθεση, Κωλέττη
11, τηλ. 36.04.885.

ΣΗΜΕΡΑ 6
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΓΩΝΑΣ — ΑΘΗΝΑ 1980

Λονί Αλτουσέρ

Τό πρόβλημα
τοῦ κράτους
στή μαρξιστική θεωρία

Ροσάνα Ροσάντα: Κατά τήν παρέμβασή σου στή Βενετία, δήλωσες ότι δέν ύπάρχει στόν Μάρξ θεωρία τού κράτους¹. Τό ίδιο πιστεύω κι ἔγώ, όσο κι ἀν βρίσκουμε στόν Μάρξ ἀποσπάσματα μιᾶς ἀνάλυσης τοῦ σύγχρονου κράτους, πιό ἀνεπτυγμένης παρά στόν Λένιν, καθώς κι ἔνα εἶδος ἀντιθεωρίας: τί δέν πρέπει νά είναι ἔνα σοσιαλιστικό κράτος. Αὐτό τό πρόβλημα ἀφορᾶ τά σοσιαλιστικά κράτη καί τήν πολιτική ζωή κατά τή φάση μετάβασης πρός τόν κομμουνισμό. Περνᾶ αὐτή ή ζωή ἀπ' τό κόμμα, πού γίνεται κράτος, ἔστω καί διά μέσου μιᾶς ἐσωτερικῆς διαλεκτικῆς: Ἡ μήπως, ἐφόσον ἀντιφάσεις ἔξακολουθοῦν νά ύπάρχουν, πρέπει νά ἐκφράζονται πολιτικά; Μ' ἀλλα λόγια, μιά κοινωνία πού θέλει νά είναι ἀντιφατική (Μάο), μπορεῖ νά ζήσει χωρίς κανόνες τοῦ παιχνιδιοῦ;

Τά ἐρωτήματα πού μοῦ ὑποβάλλεις διατυπώνονται μέ μιά μορφή πού ἐμπεριέχει μιά δλόκληρη σειρά παραδοχῶν γιά τή μαρξιστική θεωρία, τό κράτος καί τήν κοινωνία τῶν πολιτῶν, γιά τήν ἔξαλειψη τοῦ κράτους καί τήν πολιτική.

1. Λ. 'Αλτουσέρ, *Γιά τήν κρίση τοῦ μαρξισμοῦ*, 'Εκδόσεις 'Αγώνας, Σήμερα 5, 'Αθήνα 1980, σελ. 23-46.

1. Δέν είναι τυχαίο πού σκόνταψα στή λέξη «complessivo»², τόν δρό «σφαιρικότητα», πού δέν είναι δσχετος άπ' τό θέμα τής «γενικότητας». Πίσω άπο αύτές τίς διατυπώσεις μού φαίνεται ότι διακρίνω τήν άποψη ότι ή μαρξιστική θεωρία είναι ίκανή νά περικλείσει τήν δλότητα μιᾶς διαδικασίας, ένω στήν πραγματικότητα άπλως ύποδηλώνει τήν τάση της: διότι δ κομμουνισμός είναι μιά τάση τής καπιταλιστικής κοινωνίας.

Πιστεύω ότι ή μαρξιστική θεωρία είναι «πεπερασμένη», περιορισμένη. Περιορίζεται στήν άναλυση τοῦ καπιταλιστικοῦ τρόπου παραγωγῆς και στήν άντιφατική τάση του πού άνοιγει τή δυνατότητα νά περάσουμε στήν έξάλειψη τοῦ καπιταλισμοῦ και τήν άντικατάστασή του μέ «κάτι δλλο» πού άχνοδιαγράφεται ήδη μέσα στήν καπιταλιστική κοινωνία. Πιστεύω ότι ή μαρξιστική θεωρία είναι έντελῶς τό άντιθετο μιᾶς φιλοσοφίας τής ιστορίας, πού θά «περιέκλειε» δλο τό μέλλον τής άνθρωπότητας και θά ήταν έπομένως ίκανή νά δρίσει μέ θετικό τρόπο τό «τέλος» της: τόν κομμουνισμό. Ή μαρξιστική θεωρία (δν άφήσουμε κατά μέρος τόν πειρασμό μιᾶς φιλοσοφίας τής ιστορίας στόν δποίο ύπεκειψε μερικές φορές δ Μάρκ, και πού κυριάρχησε συντριπτικά κατά τήν Β' Διεθνή και τή σταλινική περίοδο), έγγραφεται και περιορίζεται στή σημερινή φάση: τή φάση τής καπιταλιστικής έκμετάλλευσης. Τό μόνο

2. Ο Λ. Άλτονσέρ άναφέρεται σέ πρόσφατα κείμενα τοῦ Π. Ινγκράο και τοῦ Μπ. ντέ Τζοβάνι, πού συνεχίζουν τό θεωρητικό διάλογο στήν Ιταλία πάνω στό ζήτημα τοῦ κράτους και τής μετάβασης ίδιαίτερα στή Rinascita (εβδομαδιαίο δργανο τοῦ Κ.Κ.Ι.) και στό Mondoperaio (μηνιαίο περιοδικό τοῦ Σ.Κ.Ι.).

πού μπορεί νά προβλέψει γιά τό μέλλον, είναι ή πρόεκταση μιᾶς σημερινής τάσης, τής τάσης πρός τόν κομμουνισμό, πού μπορούμε νά τήν παρατηρήσουμε σέ πολλά φαινόμενα τής καπιταλιστικής κοινωνίας. Πρέπει νά δοῦμε ότι ή μετάβαση (δικτατορία τοῦ προλεταριάτου) και δ τελικός μαρασμός τοῦ κράτους, άναλύνονται μέ άφετηρία τή σημερινή κοινωνία. Πρόκειται άπλως γιά παρατηρήσεις πού συνάγονται άπο μιά σημερινή τάση, πού δπως κάθε τάση γιά τόν Μάρκ, έχει άντιστάσεις και μπορεί νά μήν δλοκληρωθεῖ δν δέν τήν κάνει πραγματικότητα δ πολιτικός άγωνας. Αυτή δμως ή πραγματικότητα δέν μπορεί νά προβλεφθεῖ στή θετική μορφή της: μόνο κατά τή διάρκεια τοῦ πολιτικοῦ άγωνα θά γεννηθούν οί πιθανές μορφές, θά άνακαλυφθούν και θά γίνουν πραγματικότητα.

Πιστεύω ότι πρέπει νά άπαγκριστρωθούμε έντελῶς άπ' τήν ίδεα πού κρύβεται σ' δρισμένες έκφρασεις τοῦ Λένιν και τοῦ Γκράμσι, ότι ή μαρξιστική θεωρία είναι μιά «συνολική» θεωρία, ίκανή νά ύποκαταστήσει συγκεκριμένα μιά φιλοσοφία τής ιστορίας, και έπομένως ίκανή νά συλλάβει τά προβλήματα πού δέν είναι «στήν ήμερήσια διάταξη», μέ μιά μορφή πού προδικάζει τούς δρους τής λύσης τους. Ή μαρξιστική θεωρία είναι μιά θεωρία πεπερασμένη, και μόνο δν έχουμε συνείδηση τών δρίων τής μπορούμε νά θέσουμε τά μείζονα προβλήματά μας.

Έδω προστίθεται τό γεγονός, ότι παρ' ότι άναφερεται στήν καπιταλιστική κοινωνία και στό έργατικό κίνημα, ή μαρξιστική θεωρία δέ λέει σχεδόν τίποτα ούτε γιά τό κράτος, ούτε γιά τήν ίδεολογία, ούτε γιά τήν πολιτική, ούτε γιά τίς δργανώσεις τής

ταξικής πάλης. Πρόκειται για ένα «τυφλό σημεῖο» πού μαρτυρᾶ χωρίς ἀμφιβολία τά θεωρητικά δρια δπου προσέκρουσε δ Μάρξ, σά νάχε παραλύσει ἀπ' τήν ἀστική παράσταση τοῦ κράτους, τής πολιτικῆς κτλ. μέχρι τό σημεῖο νά τήν ἐπαναλαμβάνει μέ μιά ἀπλῶς ἀρνητική μορφή. Καὶ τό γεγονός αὐτό εἰναι σημαντικό γιατί ἡ τάση πρός τόν κομμουνισμό κατά κάποιο τρόπο βρίσκεται ἀποκλεισμένη (ἢ δέν ἔχει αὐτοσυνείδηση) σ' δλα τά ζητήματα πού ἀφοροῦν αὐτές τίς «περιοχές» ἡ αὐτά τά προβλήματα.

2. Ἡ δεύτερη παραδοχή ἀφορᾶ «τήν πολιτική». Μοῦ φαίνεται δτι δ Γκράμσι συσκότισε μᾶλλον παρά διαφώτισε αὐτό τό τυφλό σημεῖο στόν Μάρξ, ἐπαναλαμβάνοντας τήν παλιά ἀστική διάκριση τής πολιτικῆς κοινωνίας (*société politique*) καὶ τής κοινωνίας τῶν πολιτῶν (*société civile*), ἀκόμη κι ἄν ἔδωσε ένα ἄλλο νόημα στόν δρο κοινωνία πολιτῶν (*idiomatics* ἡγεμονικές δργανώσεις, ἐπομένως ἐκτός τής «σφαίρας τοῦ κράτους» πού ταυτίζεται μέ τήν «πολιτική κοινωνία»). Πιστεύω δτι οἱ ἔννοιες πολιτική κοινωνία, κράτος, καὶ ἡ λειτουργία τής «γενικότητας» (σέ ἀντίθεση πρός τό «*idiomatic*») συνδέονται μεταξύ τους μέσα στήν προβληματική τῶν συζητήσεων στήν Ιταλία, κι αὐτό τό είδος ἔννοιῶν παραπέμπει είτε στήν ἰδεολογία τής ἀστικής θεωρητικῆς σύλληψης (καὶ πρακτικῆς) τής πολιτικῆς, είτε στόν ἰδεαλισμό μιᾶς «καθολικότητας» τοῦ κράτους πού πραγματοποιεῖ τό «καθολικό» ἢ τή «γενικότητα» μιᾶς ἀνθρωπότητας, ἀπελευθερωμένης ἐπιτέλους ἀπ' τήν ἐκμετάλευση, ἀπ' τόν καταμερισμό ἐργασίας καὶ τήν καταπίεση (ἄρχοντες / ἀρχόμενοι) μιά ἀντίληψη πού δ Μάρξ διατηρεῖ τουλάχιστον στά

ἔργα τής νεότητάς του καὶ τήν κληρονόμησε ἀπ' τόν Φόνερμπαχ.

Τό γεγονός ὅτι ἡ πάλη τῶν τάξεων (*dotikή* ἢ προλεταριακή) ἔχει ως ἐπίδικο ἀντικείμενο ἥδη ἀπό τώρα τό κράτος, δέ σημαίνει καθόλου ὅτι ἡ πολιτική πρέπει νά δρίζεται ως πρός τό κράτος. «Οπως δ Μάρξ συνειδητά παρουσίασε Τό Κεφάλαιο ως «Κριτική τής Πολιτικῆς Οίκονομίας», πρέπει νά καταφέρουμε νά στοχαστοῦμε αὐτό πού δέν ἔχει γίνει: μιά «κριτική τής πολιτικῆς» δπως ἐπιβάλλεται ἀπ' τήν ἰδεολογική ἀντίληψη καὶ τήν πρακτική τής ἀστικής τάξης. Ἡ διάκριση μεταξύ «πολιτικῆς κοινωνίας» καὶ «κοινωνίας τῶν πολιτῶν» ὑφίσταται μόνο ἀπ' τή σκοπιά τής ἀστικῆς τάξης, θέλω δηλαδή νά πῶ, δτι αὐτή ἡ διάκριση είναι συστατικό στοιχεῖο τής ἀστικῆς ἰδεολογίας καὶ τής ἀστικῆς ταξικῆς πάλης. Μποροῦμε ἀκόμα νά ποῦμε δτι τό κράτος παρουσιάζεται ως μιά «σφαίρα» διακριτή, διαχωρισμένη ἀπ' τήν κοινωνία τῶν πολιτῶν (εἴτε μέ τήν ἔννοια τοῦ Χέγκελ, εἴτε μέ τήν ἔννοια τοῦ Γκράμσι) ἀπ' τή σκοπιά τής ἀστικῆς τάξης, ἐνῶ (στήν πράξη) τό κράτος πάντα διεισδύει βαθιά στήν κοινωνία τῶν πολιτῶν, ὅχι μόνο μέ τούς κατασταλτικούς μηχανισμούς του, ἀλλὰ ἐπίσης καὶ μέ τούς ἰδεολογικούς μηχανισμούς του. (Μετά ἀπό μεγάλη σκέψη, πιστεύω δτι παρά τήν δέντητα τής ἀνάλυσης τοῦ Γκράμσι, μποροῦμε νά διατηρήσουμε τήν ἔννοια τῶν ἰδεολογικῶν μηχανισμῶν τοῦ κράτους γιά νά κάνουμε ἔντονα αἰσθητό τό δτι ἡ ἡγεμονία ἀσκεῖται κάτω ἀπό μορφές πού δλοκληρώνονται καὶ μετασχηματίζονται σέ ἰδεολογικές μορφές μέ δργανική σχέση πρός τό κράτος, ἀκόμα κι ἄν ἡ «καταγωγή» τους ήταν αὐθόρμητη: τό κράτος μπορεῖ νά «βρίσκει»

αύτές τις μορφές, αύτό γίνεται συνέχεια στήν ίστορία: δέν παύει νά τις δλοκληρώνει-ένοποιει σέ μορφές που έξασφαλίζουν τήν ήγεμονία).

Φαίνεται ότι καταλήξαμε νά άνάγουμε τήν πολιτική στή σφαίρα τοῦ κράτους ξεκινώντας άπό τήν δρθή θέση ότι τελικά τό κράτος είναι τό έπιδικο άντικείμενο τής πολιτικής.

Έναντια σ' αύτή τήν πλάνη πού συνάγεται κατ' ευθείαν άπ' τήν άστική ίδεολογία και άπό μιά άντιληψη πού άναγει τήν πολιτική στό έπιδικο άντικείμενο της, δ Γκράμσι κατανόησε βαθιά ότι «δλα είναι πολιτικά», έπομένως δέν υπάρχει «σφαίρα τής πολιτικής», και έφόσον ή διάκριση άναμεσα στήν πολιτική κοινωνία (κράτος) και τήν κοινωνία τῶν πολιτῶν, δρίζει τίς μορφές πού έπιβάλλει ή άστική ίδεολογία και πρακτική τής πολιτικής, τό έργατικό κίνημα πρέπει νά ξεμπερδεύει μ' αύτή τήν πλάνη και νά σχηματίσει μιά άλλη άντιληψη γιά τήν πολιτική και τό κράτος.

Σ' ότι άφορα τό κράτος, τό πρῶτο ζήτημα πού μπαίνει είναι νά μήν άναχθοῦν οἱ λειτουργίες του στήν δρατή σφαίρα τῶν κρατικῶν μηχανισμῶν: τό κράτος ήταν πάντα «διευρυμένο», και πρέπει νά συμφωνήσουμε σ' αύτό τό σημεῖο άντιθετα μ' έκείνους πού θεωροῦν αύτή τή «διεύρυνση» φαινόμενο πρόσφατο και θεμελιώδες. Έχουν άλλαξει οἱ μορφές αύτής τής διεύρυνσης όχι δμως και τό στοιχείο τής διεύρυνσης. Απλούστατα, μέχρι πρόσφατα, δέν διακρίναμε τό γεγονός τής διεύρυνσης τοῦ κράτους, γεγονός συστατικό τόσο γιά τό κράτος τής άπολυτης μοναρχίας (γιά νά μήν πᾶμε παλιότερα) δσο και γιά τό καπιταλιστικό κράτος.

Σ' ότι άφορα τήν πολιτική, τό πρῶτο ζήτημα πού

μπαίνει είναι νά μήν άναχθει στίς μορφές πού έπικυρώνει ως πολιτικές ή άστική ίδεολογία: τό κράτος, τή λαϊκή έκπροσώπηση, τήν πολιτική πάλη γύρω άπ' τήν κατοχή τής πολιτικής έξουσίας, τά πολιτικά κόμματα κλπ. "Αν μπει κανείς σ' αύτή τή λογική και παραμείνει μέσα της, κινδυνεύει νά πέσει δχι μόνο στόν «κοινοβουλευτικό κρετινισμό», άλλα κυρίως στή νομική αύταπάτη τής πολιτικής: διότι ή πολιτική δρίζεται άπ' τό πολιτικό δίκαιο, κι αύτό έπικυρώνει (και μόνο) τίς μορφές τής πολιτικής πού δρίζει ή άστική ίδεολογία, άκόμα και μέσα στή δραστηριότητα τῶν κομμάτων.

Δέν μπαίνει έδω ζήτημα νά «διευρύνουμε τήν υπάρχουνσα πολιτική», άλλα νά ξέρουμε νά παρακολουθοῦμε τήν πολιτική έκει δπου διεξάγεται. Διαφαίνεται σήμερα μιά σημαντική τάση νά άποσπασουμε τήν πολιτική άπό τό άστικό νομικό καθεστώς της. Ή παλιά διάκριση κόμμα / συνδικάτο υποβάλλεται σέ σκληρή δοκιμασία, πολιτικές πρωτοβουλίες έντελως άπροβλεπτες γεννιούνται έκτός τῶν κομμάτων, άκόμη και έκτός τοῦ έργατικοῦ κινήματος (οίκολογία, άγωνας τῶν γυναικῶν, τῶν νέων κλπ.) βεβαίως μέσα σέ μιά μεγάλη σύγχυση πού δμως μπορεῖ νά είναι γόνιμη. Ή «γενικευμένη πολιτικοποίηση» γιά τήν δποία μιλᾶ δ Ίνγκραο είναι ένα σύμπτωμα πού μού φαίνεται πώς είναι άπαραίτητο νά έρμηνεύσουμε ως πρωτόγονη και βαθιά άμφισβήτηση τῶν κλασικῶν άστικῶν μορφῶν τής πολιτικής. Απ' αύτή τή σκοπιά ή Ίταλία βρίσκεται στήν αίχμη τῶν πρωτοβουλιῶν. Σ' αύτό τό σημεῖο θά έρμηνευα εύκολα τίς μεγάλες δυσκολίες τοῦ Κ. Κ. Ι. νά ένσωματώσει ή έστω και ν' άποκαταστήσει έπαφή μ' δρισμένα καινούργια κινήματα σάν τό σημάδι ότι

άμφισβητεῖται ή κλασική ἀντίληψη τῆς πολιτικῆς καὶ τοῦ ρόλου τῶν κομμάτων.

Καὶ φυσικά ἀμφισβητεῖται ή μορφή δργάνωσης τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος, πού κατασκευάστηκε ἀκριβῶς πάνω στό μοντέλο τοῦ ἀστικοῦ πολιτικοῦ μηχανισμοῦ (μὲν τῇ Βουλῇ του πού συζητᾶ: «τὴ βάση», καὶ τὴν ἡγεσία, πού σέ κάθε περίπτωση ἔχει τὰ μέσα νά διατηρεῖ τὴ θέση της καὶ νά ἔξασφαλίζει στό δνομα τῆς ἰδεολογίας τοῦ κόμματος τὴν κυριαρχία τῆς «γραμμῆς» του). Είναι προφανές δτι αὐτή ἡ βαθιά μόλυνση τῆς θεωρητικῆς σύλληψης τῆς πολιτικῆς ἀπό τὴν ἀστική ἰδεολογία είναι τὸ σημεῖο δπου θά κριθεῖ τό μέλλον τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος.

3. Γι' αὐτοὺς τούς λόγους αἰσθάνομαι ἀμήχανος μπροστά σέ διατυπώσεις αὐτοῦ τοῦ εἴδους: «... Ἡ θεωρητική μορφή τῆς «πολιτικῆς σφαίρας» κατά τὴ μεταβατική φάση. «Ἄς παραδεχτοῦμε δτι πρέπει νά περάσει μέσω τοῦ κόμματος πού καθίσταται κράτος...». Μοῦ φαίνεται ἐντελῶς ἀδύνατο νά παραδεχτῶ αὐτή τὴν ἰδέα (πού ἀν δέν κάνω λάθος ὑποστηρίζει δ Γκράμι στὴ θεωρία του γιά τὸ σύγχρονο «Ηγεμόνα, δπου ξαναπιάνει στὴν πράξη ἔνα μεῖζον θέμα τῆς ἀστικῆς ἰδεολογίας τῆς πολιτικῆς πού είχε ἐκφράσει καθαρά δ Μακιαβέλι»). «Ἄν τὸ κόμμα καταστεῖ κράτος, ἔχουμε τὴν Ε. Σ. Σ. Δ. Πάει καιρός πού ἔγραψα σέ 'Ιταλούς φίλους, δτι ἀπό θέση ἀρχῆς τό κόμμα ποτέ, οὐδέποτε, δέν πρέπει νά αὐτοθεωρεῖται ώς «ἔνα κόμμα διακυβέρνησης», ἐνῶ βέβαια μπορεῖ σ' δρισμένες περιπτώσεις νά συμμετέχει στὴν κυβέρνηση. Ἀπό θέση ἀρχῆς, σύμφωνα μέ τό λόγο τῆς πολιτικῆς καὶ ίστορικῆς του ὑπαρξῆς, τό κόμμα πρέπει νά βρίσκεται ἐκτός κράτους, ἐκτός τοῦ

καπιταλιστικοῦ κράτους καὶ κατά μείζονα λόγο τοῦ προλεταριακοῦ κράτους. Τό κόμμα πρέπει νά είναι τό δργανο γιά τὴν καταστροφή τοῦ ἀστικοῦ κράτους, πρίν γίνει ἔνα ἀπό τά δργανα γιά τό μαρασμό τοῦ κράτους. 'Η πολιτική θέση τοῦ κόμματος ἐκτός τοῦ κράτους είναι μιά θεμελιώδης ἀρχή πού μποροῦμε νά ἀντλήσουμε ἀπ' τά σπάνια κείμενα τοῦ Μάρξ καὶ τοῦ Λένιν πάνω σ' αὐτό τό ζήτημα. Χωρίς αὐτή τὴν αὐτονομία τοῦ κόμματος (καὶ ὅχι τῆς πολιτικῆς) ώς πρός τό κράτος, δέν θά βγοῦμε ποτέ ἀπ' τό ἀστικό κράτος, δσες «μεταρρυθμίσεις» κι ἄν ἐπιτευχθοῦν.

Αὐτή ἡ αὐτονομία τοῦ κόμματος (καὶ ὅχι τῆς πολιτικῆς) ώς πρός τό κράτος ἐπιτρέπει νά στοχαστοῦμε τὴ δυνατότητα (δηλαδή τὴν ἀναγκαιότητα) αὐτοῦ πού δνομάζεται ἐπίσημα «πλουραλισμός». Είναι πολύ σημαντικό νά υπάρχουν περισσότερα κόμματα κατά τὴ μετάβαση: μπορεῖ νά είναι μιά ἀπ' τίς μορφές ἡγεμόνευσης τῆς ἐργατικῆς τάξης καὶ τῶν συμμάχων της —μ' ἔναν δμως δρο: τό κόμμα νά μήν είναι σάν τά ἀλλα, δηλαδή ἀπλῶς τμῆμα τοῦ πολιτικοῦ ἰδεολογικοῦ μηχανισμοῦ τοῦ κράτους (τό κοινοβουλευτικό καθεστώς), ἀλλά κατά βάση ἐκτός κράτους. Κι αὐτό μπορεῖ νά τό πετύχει ὡθώντας μέ τή δράση του τίς μάζες νά ἀγωνιστοῦν γιά τὴν καταστροφή τῶν ἀστικῶν κρατικῶν μηχανισμῶν καὶ τό μαρασμό τοῦ νέου ἐπαναστατικοῦ κράτους.

'Η πιό ἐπικίνδυνη παγίδα είναι τό κράτος: εἴτε κάτω ἀπό πολιτικές μορφές ταξικῆς συνεργασίας στὴν υπάρχουσα «νομιμότητα», εἴτε κάτω ἀπ' τή μυθική μορφή τοῦ «κόμματος πού καθίσταται κράτος». 'Εννοω μυθική ἀπ' τή θεωρητική σκοπιά, γιατί δυστυχῶς είναι πολύ πραγματική στίς «σοσιαλιστικές» χῶρες.

Γνωρίζω ότι δέν είναι εύκολο νά κρατᾶ κανείς παρόμοια πολιτική τοποθέτηση: χωρίς δμως αύτή τήν τοποθέτηση, ή αυτονομία τοῦ κόμματος θίγεται καίρια καί δέ μένουν πιά έλπιδες νά ἀποφύγουμε τόν κίνδυνο, εἴτε τῆς ταξικῆς συνεργασίας, εἴτε τοῦ κράτους-κόμμα καί τῶν συνεπειῶν τους.

"Αν δμως καταλήξουμε σ' αύτή τήν τοποθέτηση, μοῦ φαίνεται δτι ἐρωτήματα παρόμοια μ' αύτά πού διατυπώνουν οι σοσιαλιστές στήν Ἰταλία, παίρνουν τή σωστή τους θέση. Πρέπει φυσικά τό μεταβατικό κράτος νά σέβεται καί νά ύποχρεώνει δλους νά σέβονται τούς νομικούς «κανόνες τοῦ παιχνιδιοῦ» πού προστατεύει τά ἄτομα καί τούς «έτεροδοξους», ή τούς ἀντιπολιτευόμενους. Ἐφόσον δμως τό κόμμα είναι καί παραμένει αὐτόνομο, θά σεβαστεῖ τούς «κανόνες τοῦ παιχνιδιοῦ», ἐκεὶ δπου οι συνομιλητές του, σύμφωνα μέ τήν κλασική ἀστική ἰδεολογία, ἐντοπίζουν τή «σφαιρά τοῦ πολιτικοῦ» —ἐνθ θά ἀσκεῖ τήν πολιτική (*fare politica*) ἐκεὶ δπου ἀποφασίζονται τά πάντα: μέσα στό μαζικό κίνημα. Ἡ συντριβή τοῦ ἀστικοῦ κράτους δέ σημαίνει τήν ἔξαλειψη κάθε κανόνα τοῦ παιχνιδιοῦ ἀλλά τό βαθύ μετασχηματισμό τῶν κρατικῶν μηχανισμῶν, ἀπ' τούς δποίους δρισμένοι θά ἔξαλειφθοῦν, δλλοι θά δημιουργηθοῦν, δλοι δμως θά ἐπαναστατικοποιηθοῦν. "Αν περιορίσουμε ή ἀκόμα καί ἔξαλειψουμε (δπως στήν Ε. Σ. Δ.) τούς «κανόνες τοῦ παιχνιδιοῦ» δέν μποροῦμε νά ἐλπίζουμε δτι θά ἐκφράζεται ή δράση τῶν λαϊκῶν μαζῶν. Οι κανόνες τοῦ παιχνιδιοῦ δπως ἐννοοῦνται ἀπ' τούς κλασικούς ἰδελόγους, ἀποτελοῦν τμῆμα ἐνός τελείως διαφορετικοῦ παιχνιδιοῦ, μέ δλλη σημασία ἀπ' δτι τό δίκαιο, καί δ Μπόμπιο δ ἵδιος τό γνωρίζει καλά. Τό κόμμα δέν

ἔχει τίποτα νά χάσει καί θά κερδίσει τά πάντα δν σεβαστεῖ καί προτείνει τούς κανόνες τοῦ παιχνιδιοῦ. "Αν δμως χάσει τήν ταξική του αυτονομία στίς πρωτοβουλίες καί τή δράση, τότε οι «κανόνες τοῦ παιχνιδιοῦ» θά ἔξυπηρετήσουν συμφέροντα ἐντελῶς διαφορετικά ἀπ' τά συμφέροντα τῶν λαϊκῶν μαζῶν.

4. Μοῦ είναι δύσκολο νά παρέμβω στήν πολύ ἐνδιαφέρουσα συζήτηση πού διεξάγεται στήν Ἰταλία ('Αμάτα-Ινγκράο-ντέ Τζοβάνι) καί δχι μόνο γιά λόγους πολιτικῆς σημειωτικῆς...

Θάλεγα δτι αἰσθάνομαι πολύ κοντά στόν Ἰνγκράο δταν ὑπογραμμίζει τήν ἀναγκαιότητα νά λάβουμε σοβαρά ὑπόψη μας δλα τά πρωτότυπα κινήματα πού ἀναπτύσσονται ἐκτός τῶν κομμάτων, δταν ἀποκαλύπτει τήν ἀλλαγή στίς θέσεις τῶν κομμάτων (ἀπορρίπτοντας τίς ἀθροιστικές θεωρήσεις), δταν δηλώνει δτι τό πρόβλημα τοῦ πολιτικοῦ κόμματος τίθεται μέ νέους δρους. Λιγότερο κοντά του αἰσθάνομαι (ἀλλά χωρίς ἀμφιβολία δέν θά τόν κατάλαβα καλά), δταν φαίνεται νά μιλᾶ γιά τό κράτος καί τήν πολιτική σφαιρά (σήμερα ή γενικῶς) σά νά ἀποτελοῦν κατά κάποιο τρόπο τό μέτρο κάθε πολιτικῆς. Μιλᾶ δηλαδή γιά τήν «κοινωνικοποίηση τῆς πολιτικῆς» λές καί πρόκειται μᾶλλον γιά μιά «πολιτικοποίηση τοῦ κοινωνικοῦ» (τό λέει ἔξαλλον), διότι δταν μιλᾶς γιά τήν «κοινωνικοποίηση τῆς πολιτικῆς» προϋποθέτεις τήν նπαρέη μιᾶς πολιτικῆς πού θά κοινωνικοποιηθεῖ, κι αύτή ή πολιτική πού θά «κοινωνικοποιηθεῖ» δέν μπορεῖ νά είναι παρά ή πολιτική κάτω ἀπ' τίς κυριαρχες μορφές. 'Εκείνο πού μοῦ φαίνεται ἐνδιαφέρον, σ' αύτά τά ἴδια παραδείγματα πού παραθέτει δ 'Ινγκράο, είναι δτι τά πράγματα λειτουργοῦν δντλ-

στροφα: δχι ἀπ' τήν πολιτική πρός τίς μάζες, ἀλλά ἀπ' τίς μάζες πρός τήν πολιτική καί τό σημαντικότερο, πρός μιά νέα πρακτική τῆς πολιτικῆς. "Ίσως γι" αὐτό τό λόγο αἰσθάνομαι ἐπιφυλακτικός δταν βλέπω τόν Ἰνγκράο νά δηλώνει δτι ή ἀντιφατικότητα καί ή ποικιλομορφία τῶν κινημάτων «προσδίνει μεγαλύτερη σημασία στή στιγμή τῆς γενικῆς διαμεσολάβησης». Λυποῦμαι πού μιλᾶ μέ τόσο ἀφηρημένους δρους, ἀφήνοντας ἔτσι τήν ἐντύπωση δτι ρίχνει τό βάρος στό κράτος καθαυτό χωρίς νά βάζει σέ πρώτο πλάνο τό μετασχηματισμό του. Είναι ίσως (;) μιά παραδρομή πού προέρχεται ἀπ' τόν Γκράμσι, δ δποῖος είχε τήν τάση νά συγχέει τό μηχανισμό τοῦ κράτους μέ τίς λειτουργίες τους.

Τίς ίδιες ἐπιφυλάξεις διατηρῶ γιά τίς ἀντίστοιχες διατυπώσεις τοῦ ντέ Τζοβάνι (sozzializarre la politica, diffusività della politica nel «particolare», diffusione molecolare della politica, κλπ) καί γιά τή θέση του τῆς «diffusione dello stato» πού ὑπενθυμίζοντας «τή διεύρυνση τοῦ κράτους» μπορεῖ νά προκαλέσει παρεξηγήσεις καί νά δδηγήσει στή σύγχυση κράτους καί πολιτικῆς (βλέπε τά προηγούμενα). Αἰσθάνομαι δμως ἀρκετά κοντά του, δταν ἀναφέρει τήν «κρίση τῆς αὐτονομίας τῆς πολιτικῆς» καί κυρίως δταν δρίζει αὐτή τήν πολιτική: «*Ἡ δποία είναι ή θεωρητική καί πρακτική μορφή δργάνωσης τοῦ παλιοῦ κράτους*»: δνομάζει τήν πολιτική μέ τό δνομά της, τίς ὑφιστάμενες δηλαδή μορφές ήγεμονίας. Έλμαι ἐπίσης σύμφωνος μαζί του, δταν πολύ δρθά σημειώνει, δτι «*ή ξαρση τῆς πολιτικῆς διαμεσολάβησης γεννιέται ἀπό τό φύσιο δτι ή ἀπλή «διάχυση» της θά ήταν «ἀδύναμη»*. Αὐτό είναι τό ἀποφασιστικό σημείο: *Ἡ πολιτική δέν «διαχέεται»* (έξυπακούεται:

άπό τά πάνω, διά μέσου τῶν μορφῶν τοῦ κράτους καί τῶν ἴδιων τῶν κομμάτων), χωρίς νά διατρέξει τόν κίνδυνο τοῦ τεχνικισμοῦ ή μιᾶς «συμμετοχῆς» πού συγκρούεται στό τεῖχος τῆς κρατικῆς ἔξουσίας (έφόσον τό ἴδιο τό κράτος μπορεῖ νά τήν δργανώνει!) «Δέν μοῦ φαίνεται ἀρκετό νά ἀπαντήσουμε στή «γενικότητα» τῆς ιστορικά δοσμένης ἔξουσίας (καί ἐδώ ἀναφέρεται τό «γενικό» μέ τ' δνομά του) μέ τήν αὐτοδιαχείριση τῶν αὐτονομιῶν. Τό ἀποφασιστικό σημείο είναι πάντα ή ήγεμονία, πού δρίζεται μέ τή σφαιρική μορφή, μέ τήν δποία πρέπει νά ἐκφράσουμε τή δομή τοῦ κράτους». Ήγεμονία, δομή κράτους: νά λέξεις πού μᾶς λένε μέ τόν τρόπο τους, δτι πρέπει νά «ἀποκωδικοποιήσουμε» πράγματα γνωστά ἀπό καιρό, ὅπως κι δλο τό «κρυπτογραφημένο» ἄρθρο τοῦ ντέ Τζοβάνι.

*Ἐτιέν Μπαλιμπάρ
Κράτος, κόμμα, μετάβαση,*

Σ' αυτή τήν παρέμβαση, πού θίγει ένα μόνο μέρος
ἀπ' τά προβλήματα, πού έντοπισε δ 'Αλτουσέρ και
ἄλλοι σύντροφοι, σκοπεύω νά δώσω μιά μορφή
ἀνοιχτή καί έρωτηματική.

Οι διατυπώσεις τοῦ 'Αλτουσέρ ξάφνιασαν, γιατί
βρίσκονται στόν ἀντίοδα τῶν θέσεων, στό δνομα
τῶν δποίων διεξάγεται τό «εύρωκομμουνιστικό»
ἐγχείρημα νά ἐπανορθωθοῦν τά ἀποτελέσματα τῆς
σταλινικῆς παρέκκλισης στά δυτικοευρωπαϊκά Κ.Κ.:
«κόμμα ἀγώνα καί διακυβέρνησης» (Κ.Κ.Ι.), «κόμμα
διακυβέρνησης» (Κ.Κ.Γ.). Ὁρισμένοι ἀπ' τούς συν-
τρόφους μας πιστεύουν δτι αύτές οι θέσεις τοῦ
'Αλτουσέρ δδηγοῦν σε μιά δπισθοχώρηση τοῦ
ἐργατικοῦ κινήματος, τόσο πρός τόν αὐθορμητισμό,
δσο καί πρός τόν ἀμυντικό («διεκδικητικό») ἀγώνα,
ἐφόσον δέν ἀποδίδουν τή δυναμική ίκανότητα μετα-
σηματισμοῦ τῆς κοινωνίας παρά σ' ἔνα διάχυτο
σύνολο ἑτερογενῶν «κινημάτων», καί ἐμποδίζουν τό
ἐπαναστατικό κόμμα νά ξεπεράσει μιά λειτουργία
ἀντιπολίτευσης ἀπέναντι στό κράτος. Συνοπτικά
αύτές οι θέσεις φαίνονται δτι δπισθοχωροῦν μπρο-
στά στούς κινδύνους τῆς ἔξουσίας, ἔξαιτίας τῆς
δραματικῆς «παρέκκλισης», πού μποροῦν νά προκα-
λέσουν.

Θέλω νά ἐπιστήσω τήν προσοχή στό γεγονός δτι
μέσα στή λογική τῆς ἐπιχειρηματολογίας τοῦ 'Αλ-
τουσέρ, ή ίδεα ένός «κόμματος ἀντιπολίτευσης», θά
ήταν ἔξισου ἐσφαλμένη μ' αύτήν τοῦ «κόμματος
διακυβέρνησης». Τό κόμμα ἀντιπολίτευσης, ώς ἀ-

πλή καί καθαρή ἔκφραση μιᾶς λαϊκῆς ἀντίστασης μέσα στό πλαίσιο ἐνός παγιωμένου συσχετισμοῦ δυνάμεων καί τῶν «κανόνων τοῦ παιχνιδιοῦ», πού αὐτός συνεπάγεται, δέν είναι παρά τό ἄλλο πρόσωπο τοῦ «κόμματος διακυβέρνησης». Παραμένει ἔξισου δέσμιο τῆς διαδικασίας ἀναπαραγωγῆς αὐτοῦ τοῦ συσχετισμοῦ δυνάμεων, πού διατηρεῖται κατά βάση ἀναλλοίωτος.

Ἐδῶ δέν μποροῦμε νά μήν ἀναφέρουμε ποιά ἡταν ἡ ούσια τῆς εὐρωπαϊκῆς κατάστασης κατά τήν περίοδο τῆς Τρίτης Διεθνοῦς (μέ τήν πλατιά ἔννοια, δπου ἀπλῶς ἡ σημερινή «κρίση» ἀρχίζει νά ἀνατρέπει τά δεδομένα): παρά τή δυναμική καί τίς πραγματικές ἐπαναστατικές τάσεις πού ἐμπεριείχαν τά Λαϊκά μέτωπα καί τά κινήματα τῆς Ἀντίστασης, ὑπῆρχε μιά τέλεια συμμετρία ἀνάμεσα στά κομμουνιστικά κόμματα «διακυβέρνησης» (στήν 'Ανατολή) καί τά κομμουνιστικά κόμματα «ἀντιπολίτευσης» (στή Δύση), ἐφόσον είχαν τό ἴδιο μοντέλο δργάνωσης, τήν ἵδια ἰδεολογία καί μιά κοινή «γραμμή» (πράγμα πού δέν σημαίνει: χωρίς ἀντιφάσεις). Ἐπρόκειτο στήν πραγματικότητα γιά τίς δύδ δψεις τοῦ ἴδιου συστήματος, πού πρέπει ν' ἀναγνωρίσουμε δτι ἄφησε ἄθικτο τό καθεστώς τῶν μορφῶν κρατικῆς κυριαρχίας, διότι ὑπέστη τήν ἴμπεριαλιστική λογική τῆς ἔξελιξης. Κατά συνέπεια, δταν δ 'Αλτουσέρ ἐπικρίνει τήν ἵδεα τοῦ κόμματος «διακυβέρνησης», αὐτό πού προτείνει νά ἐρευνήσουμε καί νά συλλέξουμε, είναι τά μέσα μιᾶς ἀποτελεσματικῆς κατάκτησης καί μετασχηματισμοῦ τῆς κρατικῆς ἔξουσίας.

Ἐκεῖ πού ὑπάρχει πρόβλημα σ' αὐτό τό κείμενο, δπως καί σ' ἄλλες πρόσφατες παρεμβάσεις τοῦ 'Αλτουσέρ (πρβλ. τή σειρά τῶν ἀρθρων πού δημοσι-

εύτηκαν τόν 'Απρίλη: «Τί πρέπει ν' ἀλλάξει στό κομμουνιστικό κόμμα»¹⁾) είναι κατά τή γνώμη μου ἄλλοι. Τί νά σημαίνει δτι «τό κόμμα πρέπει νά βρίσκεται κατά βάση ἐκτός κράτους» ἔστω καί μέ τή διευκρίνιση «μέσω τῆς δράσης του μέσα στίς μάζες»; Τί σημαίνει «νά ἀποσπάσουμε τό κόμμα ἀπό τό κράτος καί νά τό ἀποδώσουμε στίς μάζες», νά πραγματώσουμε «τήν ἀντονομία τοῦ κόμματος σέ σχέση πρός τό κράτος»; Δέν ξαναβρίσκουμε ἄραγε ἔδω τήν Ἰδανική (καί Ἰδεαλιστική) ἀντίληψη ἐνός κόμματος, πού δέν είναι παρά τό ἀποτέλεσμα τῆς (ἐπαναστατικῆς) θέλησης τῶν μελῶν του, τό προϊόν τῶν κανόνων πού ἐπιβάλλει μόνο του, σέ συνάρτηση μέ τόν τελικό του σκοπό (τόν κομμουνισμό-τήν ἔξαλειψη τοῦ κράτους) καί πού συνεπῶς είναι «ἔλευθερο» νά ἐπιλέξει τή θέση πού κατέχει μέσα στίς κοινωνικές σχέσεις, καί νά δρίσει τό ἴδιο τό «έσωτερικό» καί τό «ἔξωτερικό» του; ቙ Ή μᾶλλον, δέν ξαναβρίσκουμε ἔδω ἄραγε, τήν ἀμηχανία πού ἔνιωθε συνεχῶς δ Μάρκι γιά τήν «ἀντονομία» τοῦ ἐπαναστατικοῦ κόμματος, ταλαντεύομενος ἀπ' τόν ἔνα στόν ἄλλο ὅρο ἄλυτων ἐνδεχομένων: ἄλλοτε τό κόμμα συγχέεται μέ τήν «ταξική συνείδηση» τῶν μαζῶν, ἄλλοτε ἐκφράζει ἀντίθετα τό κέντρο δργάνωσης, διαπαιδαγώγησης καί καθοδήγησης τοῦ προλεταριάτου. ቙ Άλλοτε τό κόμμα βασίζεται στήν «ἔλευθερη συνένωση» τῶν μελῶν του, πού θεωροῦνται ἀτομα, ἄλλοτε προσδιορίζεται ἀπ' τήν ὑπαρξη ἀκόμα καί τή μορφή τῶν κρατικῶν θεσμῶν (ἰδιαίτερα τήν ἔθνική τους μορφή). Μποροῦμε νά σκεφθοῦμε δτι αὐτή ἡ

1. Λ. 'Αλτουσέρ, *Τί πρέπει ν' ἀλλάξει στό κομμουνιστικό κόμμα* 'Εκδόσεις 'Αγώνας, Σήμερα I, Αθήνα 1979.

άμηχανία δέν είναι άσχετη μέ τά έκπληκτικά άναπηδήματα πού χαρακτηρίζουν τίς θέσεις τοῦ Μάρκ γιά τήν έπαναστατική μετάβαση: αύτές οι θέσεις, εἴτε έστιαζονται στήν πρωτοβουλία μιᾶς τάξης πού έχει άμεσα «όργανωθεῖ σέ πολιτικό κόμμα», άλλα άγνοούν τό πρόβλημα τῶν μετασχηματισμῶν τοῦ κράτους, δπως στό *Mavifrésto* καὶ τά κείμενα τοῦ 48· εἴτε θέτουν τό πρόβλημα τῆς φύσης καὶ τῆς λειτουργίας μιᾶς «κυβέρνησης τῆς ἐργατικῆς τάξης», χωρίς δμως νά έξετάζουν, έστω καὶ ἐλάχιστα, τό ρόλο τοῦ έπαναστατικοῦ κόμματος, δπως στίς άναλύσεις τῆς Κομμούνας τοῦ Παρισιού². Λές κι αὐτά τά δυό προβλήματα (τό κράτος καὶ τό κόμμα) δέν έχουν κανένα κοινό πεδίο μέσα στή θεωρία, λές καὶ ἀντιστοιχούν σέ δυό ἀσυμβίβαστες «δψεις» τῆς έπαναστατικῆς διαδικασίας. Λές καὶ ή ἔννοια τοῦ «έπαναστατικοῦ κόμματος» καὶ ή ἔννοια τοῦ «προλεταριακοῦ κράτους» παριστοῦν δυό ἀνταγωνιστικές λύσεις γιά ένα καὶ μοναδικό πρόβλημα, τή «μετάβαση» στόν κομμουνισμό (ή τήν αὐτονομία καὶ τήν ίστορική ήγεμονία τῶν ἐργαζομένων). Καὶ ή μιά ἀπ' τίς δυό λύσεις πάντοτε περισσεύει, παρά τό γεγονός δτι ή ἐμπειρία τῶν ταξικῶν ἀγώνων ἐπιβάλλει, τόσο τή μιά, δσο καὶ τήν ἄλλη. «Ἐνα ἀδιέξοδο πού ἐμφανίζεται καὶ πάλι, κάθε φορά πού «μπαίνει στήν ήμερήσια διάταξη» «τό μοντέλο τῆς Κομμούνας τοῦ Παρισιού»: καὶ ίδιαίτερα στή σοβιετική Ρωσία τό 1917-18 καὶ τό 66-67 στήν Κινέζικη Πολιτιστική Έπανάσταση.

2. Προσέγγισα αὐτό τό πρόβλημα στή μελέτη μου «Κράτος, κόμμα, ίδεολογία» (ύπο έκδοση στίς έκδόσεις ΑΓΩΝΑΣ).

‘Ορισμένες παρατηρήσεις γύρω ἀπ' αὐτό τό πρόβλημα

Κόμμα καὶ «μηχανισμός»

Κοινός τόπος τῆς ἀστικῆς κοινωνιολογίας (τουλάχιστον ἀπ' τήν ἐποχή τοῦ Michels³ είναι νά παρουσιάζει τά ἐργατικά κόμματα ώς «μικρούς κρατικούς μηχανισμούς» πού έχουν κατασκευαστεῖ σύμφωνα μέ τό «μοντέλο» τοῦ ἀστικοῦ κράτους καὶ συνεπάδες ἐν δυνάμει ἐνσωματώνονται στή λειτουργία του ἢ προορίζονται νά έξασφαλίσουν τήν ἀναπαραγωγή του.

Δέν είναι τυχαῖο, πού αὐτόν τόν κοινό τόπο δανείστηκαν ἀπ' τήν ἀναρχική κριτική, οι ίδιοι οι ίδιρτες τῶν κομμουνιστικῶν κομμάτων στήν ἐποχή τους, γιά νά ἀσκήσουν κριτική στόν τρόπο λειτουργίας τῆς σοσιαλδημοκρατίας, τή στιγμή πού ή πρακτική τους στήν δργάνωση τῶν ἀγώνων κι ή ἀντίληψή τους γιά τόν ἡγετικό ρόλο τῆς ἐργατικῆς τάξης ἐλάχιστα τούς τό ἐπέτρεπε.

Τό γεγονός δτι αὐτή ή κριτική ἐπανεμφανίζεται κατά περιόδους σχεδόν ἀμετάλλαχτη στούς κόλπους τοῦ ίδιου τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος, είναι δίχως ἀμφιβολία σύμπτωμα ἐνός πραγματικοῦ προβλήματος. Είναι ἐπίσης ή πιστοποίηση δτι αὐτή ή κριτική βασίζεται ἀκόμα στήν ἄγνοιά μας τί είναι τό κράτος, δπως καὶ τί είναι στήν πραγματικότητα τά ἐργατικά μας κόμματα, σάν ίστορικές μορφές καὶ προϊόντα.

3. Πρβλ. R. Michels, *Les partis politiques*, (τά πολιτικά κόμματα), coll. Champs, Flammarion.

Γι' αύτό παραξενευόμαστε, δταν δ 'Αλτουσέρ, πού τόσο ρητά κατακρίνει τήν άνεπάρκεια τής μεταφορᾶς «μηχανή» ως πρός τό κράτος, τήν άναπαράγει ως πρός τό κόμμα, δταν προσπαθεῖ νά άναλυσει τήν έξαρτηση τοῦ κόμματος ἀπ' τό κράτος.

Άληθεια, τί άλλο είναι αύτή ή κριτική, παρά ή άπλη άντιστροφή τής διακηρυγμένης πρόθεσης τῶν ίδιων τῶν κομματικῶν μηχανισμῶν; Έδω στή Γαλλία μποροῦμε εύκολα νά τό πιστοποιήσουμε: ἐφόσον πρόκειται γιά τήν ἐπίσημη ἀποψη τῆς ήγεσίας τοῦ Κ.Κ.Γ. σχετικά μέ τό «δημοκρατικό συγκεντρωτισμό» (ἄποψη, πού ή ήγεσία δέν παύει νά ἐπαναλαμβάνει ἀπό τό 22ο Συνέδριο, καί πού ἀποτελεῖ τό θέμα ἐνός πρόσφατου βιβλίου τοῦ Πώλ Λωράν⁴, δτι δηλαδή τό κράτος είναι ἔνα πράγμα, τό κόμμα ἔνα άλλο. Γι' αύτό τό λόγο «οἱ κανόνες λειτουργίας τους» είναι άντιστροφοι καί ἀπαιτοῦν ἀπ' τή μιά πλευρά τόν πλουραλισμό, ἀπ' τήν άλλη τό συγκεντρωτισμό. Στό «σοσιαλισμό πού θέλουμε» (διαφορετικό ἀπ' τό σοσιαλισμό τῆς ΕΕΣΔ) θά ύπάρχει «άνεξαρτησία τοῦ κράτους καί τοῦ κόμματος» σέ τρόπο, ὥστε καθένα ἀπ' τά δύο νά μπορεῖ νά πραγματοποιήσει τούς δικούς του σκοπούς κλπ. Υποθέτω δτι στήν 'Ιταλία, δπου τό Σύνταγμα, πού πρόκυψε ἀπ' τήν 'Αντίσταση ἐπιτρέπει νά έμφανίζεται ως λαϊκή κατάκτηση (πού ἔχει ήδη ἐπιτευχθεῖ ἡ τουλάχιστον μπορεῖ νά ἐπιτευχθεῖ) ή ίδεολογική άναγνώριση τῶν άντιφασιστικῶν κομμάτων ως «συ-

4. Πρβλ. τά ἄρθρα τοῦ Π. Λωράν στή *France Nouvelle* (6 'Ιουνίου 1977) καί στή *Nouvelle Critique* ('Απρίλιος 1977). Οι ίδιες θέσεις έπαναλαμβάνονται, λιγότερο καθαρές δμως, στό *Le P.C.F. comme il est*, Ed. Sociales 1978, (Τό Κ.Κ.Γ. δπως είναι).

νεκτικῶν φορέων» τοῦ κράτους, οί θεσμικές αύτές ίδιαιτερότητες ἐπιβάλλουν μιά διαφορετική ἐπιχειρηματολογία: ίδιαιτερα τήν ίδέα δτι δ «πλουραλισμός» (τῶν κοινωνικῶν δμάδων καθώς καί τῶν τάξεων) διαπερνᾶ κάθε ἔνα ἀπ' τά μεγάλα μαζικά κόμματα. Άντι λοιπόν νά ἀντιπαραθέτουν μηχανιστικά τή λειτουργία τοῦ κόμματος πρός τή λειτουργία τοῦ κράτους, τόν ἐκδημοκρατισμό τοῦ κόμματος πρός τόν ἐκδημοκρατισμό τοῦ κράτους, ἔχουν μᾶλλον τήν τάση νά τά ταυτίζουν μέσα σέ μιά διαδικασία ἀμοιβαίας ἀλληλεπίδρασης. Τό κόμμα είναι τό δργανού ἐνός ἐκδημοκρατισμού τοῦ κράτους, ἀκριβῶς στό βαθμό πού προοδευτικά «καθίσταται κράτος», δηλαδή ἐκδημοκρατίζεται τό ίδιο, διευρύνοντας τή μαζική του βάση καί τήν ίκανότητά του ώς πολιτικού «διαμεσολαβητή» ἀνάμεσα στά συμφέροντα τῶν διαφορετικῶν λαϊκῶν μερίδων. Αύτή δμως ή παραλλαγή μᾶς γυρίζει στό σημεῖο ἀπ' δπου ξεκινήσαμε. Σέ τί ἄραγε διαφέρει ή σύγκριση μεταξύ τῶν κομμάτων, πού συνεργάζονται ή ἀνταγωνίζονται στούς κόλπους τοῦ κράτους, ἀπό τή σύγκριση πού γίνεται στήν ίδεολογία τοῦ Κ.Κ.Γ. μεταξύ τοῦ κόμματος καί τοῦ κράτους (δηλαδή τῆς κυβέρνησης); Καί ἀκόμα, τί παραπάνω κάνει αύτή ή παραλλαγή, ἐκτός ἀπ' τό νά δργανώνει διαφορετικά τήν ἀντίθεση τοῦ (δημοκρατικού) «καλοῦ κράτους» καί τοῦ (κορπορατιστικού) «κακοῦ κράτους» ή τοῦ «καλοῦ κόμματος» (πού ἐπιτρέπει τήν ίστορική πρωτοβουλία τῶν μαζῶν) καί τοῦ «κακοῦ» (πού τήν καταπιέζει καί τή χειραγωγεῖ); Αύτή ή ἀντιπαράθεση είναι ἀφηρημένη καί ήθική καί ἀποδεικνύει καθαρά, σ' δλες τίς περιπτώσεις πού άναφέραμε, τήν άνικανότητα νά άναλυθεῖ ή γένεση καί τά ίστορικά ἀποτελέσματα

τῶν πραγματικῶν ἀντιφάσεων πού συγκλονίζουν σήμερα τά ἐργατικά κόμματα καὶ ἐπομένως σέ τελευταία ἀνάλυση καὶ τήν ἡδια τήν ἐργατική τάξη. Αὐτό τό κεφαλαιῶδες καθῆκον πού θά μᾶς ἐπιτρέψει νά ξεκόψουμε ἀπό τόν ἰδεαλισμό, μπορεῖ νά ἀντιμετωπισθεῖ μόνο διά μέσου τοῦ «κρατικοῦ μοντέλου» τῶν κομμουνιστικῶν κομμάτων.

Οι μάζες βρίσκονται ἡδη μέσα στό «κράτος».

Οι μάζες σέ καμιά περίπτωση δέν βρίσκονται «έκτος κράτους». Είναι ἀντιθέτως ἡδη παγιδευμένες σ' ἔνα πλέγμα κρατικῶν σχέσεων, δηλαδὴ θεσμικῶν διακρίσεων (δπως δ κώδικας τῶν ἐπαγγελματικῶν «εἰδικεύσεων» καὶ οἱ ἐθνικοὶ διαχωρισμοί). Οἱ διακρίσεις αὐτές λειτουργοῦν μέ τήν καταστολή καὶ τήν ἰδεολογική ὑπαγωγή καὶ μέσα σέ δεδομένες ἱστορικές συνθῆκες είναι ἀπολύτως ἀναγκαῖες γιά τήν ὑπαρξη τῶν μαζῶν καὶ ἀποτελοῦν τόν ὑλικό δρο κάθε πολιτικῆς. (Αὐτοί πού ἀμφιβάλλουν, ἃς συλλογισθοῦν γιά λίγο τί σημαίνει π.χ. σέ δρους πολιτικῆς πάλης τῶν τάξεων ἡ συμμετοχή ἐκατομμυρίων ἐργαζομένων τῆς Ἀργεντινῆς στίς τελετές τοῦ Παγκόσμιου Ποδοσφαιρικοῦ Κυπέλλου: είναι ὅραγε τυχαῖο τό γεγονός δτι ἡ μοναδική «παραφωνία» πού ἀκούστηκε, ἥταν ἡ πνιγμένη κραυγή μιᾶς μικρῆς δμάδας γυναικῶν;) 'Ο Λένιν ἥταν πράγματι αὐτός πού μέ τή ριζική κριτική τῆς ἔννοιας τοῦ «ἀνθρόμητου» καὶ τήν ἡδια στιγμή πού ἀναγνώριζε στήν πρωτοβουλία τῶν μαζῶν τήν ἵκανότητα τῆς ἐπαναστατικῆς ρήξης, ἔθεσε τίς βάσεις μιᾶς ὑλιστικῆς

τοποθέτησης, διορθώνοντας τόν ἰδεαλισμό τοῦ Κομμουνιστικοῦ Μανιφέστου, δπου τό ἐπαναστατικό προλεταριάτο παρουσιάζεται σάν μιά τάξη, πού ὅχι μόνο βρίσκεται «έκτος κράτους», ἀλλά καὶ ἔξω ἀπ' δλες τίς ἰδεολογικές σχέσεις, ἀπό τήν οἰκογένεια καὶ τήν πατρίδα μέχρι τή θρησκεία καὶ τήν ἡθική.

Ἐφόσον δμως οἱ μάζες ποτέ δέν βρίσκονται «έκτος κράτους», τότε οὔτε τό ἐργατικό ἐπαναστατικό κίνημα βρίσκεται ποτέ «έκτος κράτους», ἀντιθέτως μάλιστα, κατά τή συγκρότηση καὶ τήν ἀνάπτυξή του ὑπόκειται στίς μορφές καὶ τούς καταναγκασμούς τῶν κρατικῶν σχέσεων. Γι' αὐτό τό λόγο, θεωρῶ ἐντελῶς ἐσφαλμένη τήν εἰκόνα πού ἔχουν πολλοί μαρξιστές, ἐνός πρωτόγονου ἐργατικοῦ κινήματος «πού στρατοπεδεύει ἔκτος τῶν τειχῶν», ἀντιμέτωπο καὶ ἐντελῶς ἔξωτερικό ως πρός ἔνα κρατικό μηχανισμό, πού ἐπομένως τόν ἀντιλαμβάνεται μόνο ως καταναγκαστική βαθμίδα.

Ἡ «παθητική ἐπανάσταση»⁵ πού ἀναφέρουν γιά νά περιγράψουν τή θεσμοποίηση τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος στό τέλος τοῦ 19ου αιώνα, ἀν βεβαίως αὐτή ἡ ἔννοια είναι κατάλληλη —δέν είναι παρά μιά μετατροπή τῶν μορφῶν τῆς ἔξαρτησης τοῦ κράτους καὶ τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος (πού ἔχει κυρίως σημαδεύτει ἀπό τήν ἀποκρυστάλλωση τῶν «ρόλων» τοῦ

5. 'Ο δρος «παθητική ἐπανάσταση» ἀναπτύχθηκε ἀπ' τόν Γκράμσι τό 1931/32, μιά ἐποχή πού βρισκόταν σέ ἀπόλυτη ἀπομόνωση στή φυλακή καὶ ἀντιμαχόταν τήν 'Ιστορία τῆς Εύρωπης τοῦ Μπενεντέτο Κρότσε.

Ἡ «παθητική ἐπανάσταση» περιγράφει τήν ἴκανότητα τῶν κυρίαρχων τάξεων νά πραγματοποιοῦν ἔνα ἀλμα στήν ἀνάπτυξή τῶν κοινωνικῶν παραγωγικῶν δυνάμεων χωρίς νά προκαλεῖται προλεταριακή ἐπανάσταση (σ.τ.μ.).

κόμματος και τοῦ συνδικάτου). Ό δρος «παθητική έπανάσταση» ύποδεικνύει μέσα σαφήνεια τήν ανάγκη νά αναλύουμε ταυτόχρονα, γιά κάθε «ιστορική συγκυρία», τόσο τή φύση τῶν κρατικῶν σχέσεων, δπου στηρίζεται ή ἀποτελεσματικότητα τῆς συγκέντρωσης τῆς κρατικῆς ἔξουσίας, δσο καὶ τό βαθμό τοῦ ἀνταγωνισμοῦ (ή τό τεκμήριο τῆς πολιτικῆς ἀποτελεσματικότητας) τῶν ταξικῶν ἄγώνων πού ἐκτυλίσσονται ἐκεῖ.

Γιά νά τό ποῦμε ἀλλιῶς, δέν πρέπει νά σκεφτόμαστε μέ δρους ἐντός/ἐκτός τοῦ κράτους, δηλαδή νά μᾶς ἀπασχολεῖ ή «καθαρότητα» τῶν ἀνταγωνιστικῶν θέσεων (αὐτός δ παλιός ἰδεαλιστικός πειρασμός πού ἔχει ήδη καταγελθεῖ ἀπό τὸν Λένιν) ἀλλά νά ἀναρωτιόμαστε γιά τίς ἐσωτερικές ἀντιφάσεις τοῦ συστήματος τῶν κρατικῶν σχέσεων. Ἀναμφίβολα τό λάθος στή σημερινή θέση δρισμένων κομμουνιστικῶν κομμάτων (δπως τό Κ.Κ.Γ.) δέν είναι τό δτι ἔχουν εἰσάγει τήν ἰδέα τῶν «ἀντιφάσεων μέσα στό κράτος» σάν θεμελιώδες δεδομένο τῆς ἐπαναστατικῆς πάλης, είναι:

1) Τό γεγονός δτι ἔχουν παρουσιάσει αὐτές τίς ἀντιφάσεις σάν ἔνα ἀπόλυτο νεωτερισμό (σέ τέτοιο βαθμό μάλιστα πού μερικοί πολύ «τολμηροί» θεωρητικοί, ἔχουν φτάσει μέχρι ν' ἀνακαλύψουν ἀντικειμενικές προϋποθέσεις γιά τό «μαρασμό τοῦ κράτους»!)

2) Τό δτι ἔχουν ἐντοπίσει τίς ἀντιφάσεις μέσα στό κράτος, κατεξοχήν στούς πιό στενά «πολιτικούς μηχανισμούς» σύμφωνα μέ τήν ἐπίσημη (νομική) ἔννοια πού ἔχει δρίσει τό ἀστικό κράτος (διαφυλάσσοντας ἔτσι, ἀκόμα και σήμερα, μιά μυθική εἰκόνα τῆς οἰκογένειας, τοῦ σχολείου, τῆς μόρφωσης κλπ).

Καί πάνω ἀπ' δλα, μ' αὐτό τόν τρόπο προσπαθοῦν' ἀπομονώσουν μιά «κρίση τοῦ κράτους» πού σάν ἀπό θαῦμα,δέν θά συνοδευόταν ἀπό καμιά «κρίση» στά έργατικά κόμματα και στούς συνδικαλιστικούς, δημοτικούς και πολιτιστικούς ίμάντες μεταβίβασης.

3)Τό δτι ἔχουν κατά συνέπεια ὑποτιμήσει φοβερά τήν πολύ μεγάλη ἀκόμα ἀνισομέρεια στόν ταξικό συσχετισμό δυνάμεων, μέχρι τοῦ σημείου νά φαντάζονται σέ κάθε ἐκλογικό γύρο, ἔνα ἀστικό κράτος στά πρόθυρα τῆς χρεωκοπίας.

Αστική πολιτική και προλεταριακή πολιτική

Η ἐπαναστατική μαρξιστική παράδοση στοχάστηκε τή σχέση ἀνάμεσα στήν ὑπαρξη κρατικῶν καταναγκασμῶν (πού καθορίζουν ἀπό τά μέσα τήν ἀνάπτυξη τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος), τήν ὑπαρξη τῶν ἐσωτερικῶν ἀντιφάσεων τοῦ κράτους και τήν ιστορική πρωτοβουλία τῶν μαζῶν, μέ τήν μορφή τῆς ἀντιδιαστολῆς ἀνάμεσα στήν ἀστική πολιτική και τήν προλεταριακή πολιτική τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος. Αὐτή ή μορφή συνιστᾶ ἔνα θεωρητικό ζευγάρι, μιά «ἐνότητα ἀντιθέτων», δπου ή συγκεκριμένη ἐμρηνεία είναι ν' ἀναζητᾶμε (αὐτή τήν ἐνότητα τῶν ἀντιθέτων) σέ κάθε συγκυρία μέσω ἐνός διαρκούς πειραματισμοῦ, ἀφοῦ στό φῶς αὐτῆς τῆς ἀντίθεσης, κάθε πολιτική τάση «διαιρεῖται στά δύο». Γιά παράδειγμα, ή ἀνεξαρτησία στήν δργάνωση τῆς ἐργατικῆς τάξης (διαιρεῖται) σέ ἐργατισμό και προλεταριακή ἡγεμονία, ή πάλη γιά ἔθνική ἀπελευθέρω-

ση σέ εθνικισμό καιί ἀντιμπεριαλισμό κλπ. 'Ο Ἀλτουσέρ ἀναφέρεται ἀκριβῶς σ' αὐτή τήν ἀντιδιαστολή (γιά τήν δύοια μποροῦμε νά ποῦμε δτι εἰναι δ πραγματικός «πυρήνας» τῆς ἐνότητας θεωρία/πρακτική μέσα στό μαρξισμό).

'Αλλά ή ἵδια ή ἀναγνώριση αὐτῆς τῆς διάκρισης συνοδεύτηκε ἴστορικά ἀπό ἔξαιρετικές δυσκολίες. Στήν ἀρχή τήν ἀντιμετώπισαν σάν ἀντιδιαστολή ἀνάμεσα στήν (ἀστική) πολιτική καιί στήν (προλεταριακή) μή πολιτική, ταυτίζοντας κάθε «πολιτική» μέ τήν ἀναπαραγωγή τῶν μορφῶν κυριαρχίας τοῦ ὑπάρχοντος κράτους (ἐκείνου τῶν κυρίαρχων τάξεων). 'Από πολλές πλευρές δ ἀναρχοσυνδικαλισμός ἀντιπροσώπευε τήν πιό γόνιμη ἔκφραση αὐτῆς τῆς θεωρητικῆς σύλληψης, τήν ἵδια στιγμή πού ἀποκάλυπτε τά στενά της δρια. Μέ τόν Λένιν καιί τόν Ὁκτώβρη τοῦ 17 ή ἀντιδιαστολή μεταποίστηκε, στό θεωρητικό ἐπίπεδο, στήν ἀντίθεση ἀνάμεσα σέ θεσμικές μορφές (ή «ἀστική δημοκρατία» καιί ή «προλεταριακή δημοκρατία» καιί τελικά τό Κοινοβούλιο καιί τό Σοβιέτ ή τό Συμβούλιο). Αὐτή ή νέα διατύπωση δέθηκε μέ τό γεγονός δτι, γιά πρώτη φορά, ή «δικτατορία τοῦ προλεταριάτου» προσδιόρισε πραγματικά, δχι μιά ἀπλή ἐπαναστατική τακτική ἀλλά μιά ἴστορική φάση μετάβασης, μέ τίς δικές της μορφές στούς ταξικούς ἀγώνες καιί μέ κοινωνικούς ἀντιφατικούς μετασχηματισμούς πού ή ἔξελιξή τους δέν καθορίστηκε ἀπό τά πρίν. 'Αλλά αὐτή ή παράσταση (πού συνοδεύτηκε, μήν τό ξεχνάμε, ἀπό μιά ἀνευ προηγουμένου ἀνάπτυξη τῶν ταξικῶν ἀγώνων, κάτω ἀπ' τήν ἐπίδραση τῶν κομμουνιστικῶν κομμάτων) είχε ἐπίσης ἔνα διπλό ἀρνητικό ἀποτέλεσμα πού μέ τόν καιρό γίνεται δλο καιί περισσότερο

αἰσθητό.

1)'Απ' τή μιά μεριά ἀπομόνωσε πολύ γρήγορα τό ζήτημα τοῦ «κόμματος» σάν ἴστορική μορφή, παρουσιάζοντάς το σάν ἀποσπασμένο δριστικά ἀπό τήν ἀντίφαση τῆς (πρακτικής) ἀστικής πολιτικής μέ τήν προλεταριακή πολιτική, δηλαδή τελικά σάν τόν χῶρο δπου (μέ τή διατήρηση τοῦ δικαιώματος μιᾶς «δρθῆς γραμμῆς», μιᾶς «διόρθωσης τῶν παρεκκλίσεων» κλπ.) αὐτή ή ἀντίφαση είναι πάντα ἡδη λυμένη.

2)'Απ' τήν ἄλλη, ἐντόπισε τό ούσιῶδες τῆς ἀντίφασης σέ μιά ἀντίθεση ἀνάμεσα σέ νομικές μορφές. (Είχα ἡδη τήν εύκαιρια νά ύπογραμμίσω τή χαρακτηριστική σπουδαιότητα πού ἔχει τό σοβιετικό σύνταγμα τοῦ 36 σάν σημεῖο μή «ἐπιστροφῆς» τῆς σταλινικής παρέκκλισης. Αὐτό τό σύνταγμα διακηρύσσει ἡδη, σάν γεγονός, «τό κράτος δλου τοῦ λαοῦ». Γι' αὐτό τό λόγο δέν είμαι σύμφωνος μέ τήν παραχώρηση πού κάνει δ 'Αλτουσέρ ὅταν λέει ὅτι στήν ΕΣΣΔ δ συνταγματικός «κανόνας τοῦ παιχνιδιού» ἔχει «ἔξαλειφθεῖ». Μᾶλλον ἔχει μετατοπισθεῖ κι ἐνισχυθεῖ, ἀκόμα κι ἀν πρέπει γι αὐτό νά ἐπαναλαμβάνεται περιοδικά ή συμβολική ἐπιδοκιμασία —χωρίς ἀμφιβολία λόγω τής σοβαρότητας τῶν κρυφῶν ἀνταγωνισμῶν. Καιί ὑπάρχει βέβαια τό ἐκπληκτικό ἐπεισόδιο τοῦ «καινούργιου συντάγματος» τοῦ 77, πού γιά δεύτερη φορά σέ 40 χρόνια κηρύσσει ἐπίσημα τό «τέλος τῆς δικτατορίας τοῦ προλεταριάτου!»).

Μέ τό νά μετατοπίσει καιί νά ἀποκρυσταλλώσει ἔτσι τή θεμελιώδη ἀντίφαση τῆς ἀστικής πολιτικής καιί τής προλεταριακής πολιτικής, ή κομμουνιστική ίδεολογία ἀνοιξε δρόμο γιά νά ἐμφανιστοῦν καινούργιες μορφές «κοινοβουλευτικού κρετινι-

σμοῦ» καί «άντικοινοβουλευτικοῦ κρετινισμοῦ» στό έργατικό κίνημα. Δέν ξεφεύγουμε προφανῶς ἀπ' ωτές τίς καινούργιες μορφές μέ τήν ἀναζήτηση διαφορετικῶν τρόπων («δργανικοὶ διανοούμενοι», στή δουλιά!) γιά τό τί «συνθέσεις», τί «συνδυασμούς» ἢ τίς ἀναλογίες, περισσότερο ἢ λιγότερο λεπτόλογες, θέλουμε ἀπό τήν κοινοβουλευτική δημοκρατία καί τήν «ἄμεση» δημοκρατία, (ἢ τήν αὐτοδιαχείριση: πρβλ. αὐτό τό μαργαριτάρι τῆς «θεωρίας» τοῦ γαλλικοῦ κόδματος: «Ἡ ἑθνική αὐτοδιαχείριση τοῦ συνόλου»⁶) γιά νά φτιάξουμε τή συνταγή τῆς σοσιαλιστικῆς μετάβασης.

Μέ τόν ἕδιο τρόπο, ἡ κομμουνιστική ἰδεολογία ἔχει σιγά-σιγά ἐκμηδενίσει ἔνα ούσιωδες στοιχεῖο τῆς ἐπαναστατικῆς διαλεκτικῆς τοῦ μαρξισμοῦ, πού μποροῦμε νά προσπαθήσουμε νά τό ἐκφράσουμε, στή γλώσσα τῆς στρατηγικῆς, μ' αὐτόν τόν τρόπο: ὑποστηρίζοντας τήν ἀναγκαιότητα τῆς κατάκτησης τῆς ἔξουσίας τοῦ κράτους (ἄρα τήν καταστροφή ἢ τόν ἔλεγχο τῶν κατασταλτικῶν του «δργάνων»), δ μαρξισμός ὑποδείκνυε δτί ἡ προλεταριακή πολιτική πρέπει νά παραθέτει τό μέγιστο τῆς συγκέντρωσης τῶν δικῶν της δυνάμεων, στά *Ισχυρά σημεῖα* τῆς κυριαρχίας τῆς ἀστικῆς τάξης (τά σημεῖα ὅπου αὐτή «συγκεντρώνεται»).

Ἄλλα ἡ νομική ἢ σχεδόν νομική μορφή (ἢ ἀνάπτυξη τῶν «έξουσιῶν», δ τρόπος τῆς «ἐκπροσώπησης» τῶν πολιτῶν κλπ.), δποια κι ἀν είναι ἡ σπουδαιότητά της, δέν είναι παρά ἔνα σημεῖο σχετικά *ἀδύναμο* τῆς κρατικῆς διάταξης. Τοῦτο

6. Πρβλ. J. Fabre, F. Hincker, L. Sève, *Les Communistes et l'Etat*, Editions Sociales 1977, p. 167 (Οἱ κομμουνιστές καί τό κράτος).

σημαίνει ὅχι μόνο δτί αὐτή ἡ μορφή μετασχηματίζεται εύκολα ἀνεξάρτητα ἀπ' τό σύνολο, ἀλλά καί δτί ἡ ἀποτελεσματικότητά της είναι στήν πραγματικότητα τό συσσωρευμένο προϊόν δλων τῶν μηχανισμῶν πού ὑπόκεινται στήν ἰδεολογική καί πολιτική ταξική κυριαρχία (σχολεῖο, οἰκογένεια, δίκαιο κλπ.).

Ἡ πολιτιστική ἐπανάσταση, τό κόμμα καί τό ζήτημα τῶν «I.M.K.»

Ἡ κινέζικη πολιτιστική ἐπανάσταση, πού παραμένει ἡ πιό σημαντική ἀπόπειρα νά διορθωθεῖ σέ βάθος καί ἀπό τά μέσα ἡ σταλινική παρέκκλιση, μᾶς προσφέρει σχετικά μαθήματα πού πρέπει ἀκόμα νά μελετήσουμε.

Στό βαθμό πού μποροῦμε νά γνωρίζουμε (καί τό δτί ὑπῆρχαν πολλά σκοτεινά σημεῖα είναι δπωσδήποτε ἔνας ἀπ' τούς λόγους τῆς σημερινῆς της ἀποτυχίας) μαρτυρᾶ καί ἐκείνη, τή δυσκολία πού ὑπάρχει γιά νά ἀπελευθερωθεῖ ἀπό τό προηγούμενο ἀδιέξοδο ἡ ἐπεξεργασία μᾶς «προλεταριακῆς πολιτικῆς». Ὕποστηρίζοντας δτί ἡ πάλη τῶν τάξεων (ἀνάμεσα σέ «δύο δρόμους») συνεχίζεται ἀδιάκοπα σ' δλόκληρη τή διάρκεια τῆς μετάβασης, καί δτί ποτέ δέ ρυθμίζεται δριστικά τό ζήτημα τῆς πραγματικῆς δισκησης τῆς ἔξουσίας ἀπό τίς μάζας, δέν ἀνέπτυσσε μόνο μιά λενινιστική θέση πού μέχρι τότε παρέμενε ἀφηρημένη ἢ ἀμφίβολη. Ἐδινε ταυτόχρονα κι ἔνα καινούργιο νόημα στή «μετάβαση» διορθώνοντας δυναμικά τίς τελεολογικές καί μηχανιστικές ἀπόψεις. (Ἡ μετάβαση δέν είναι πιά ἔνα πρόγραμμα οἰκοδόμησης, κατά οἰκονομικά καί θεσμικά στάδια

πού μποροῦμε νά τά προβλέψουμε, γιά νά μήν ποῦμε δτι μποροῦμε νά τά μετρήσουμε. Είναι άκριβῶς δπως τό έλεγε δ Μάρξ «μιά μακρά συνέχεια άγώνων, μιά άκολουθία ιστορικών διαδικασιών», δηλαδή μιά άντιφατική τάση). «Ας άφήσουμε κατά μέρος τίς δυσκολίες πού προκαλεῖ δ τρόπος πού ή Πολιτιστική Έπανάσταση άνήγαγε τήν έπανάσταση στίς ίδεολογικές σχέσεις σ' ένα μετασχηματισμό τού «καταμερισμού χειρωνακτικής καί διανοητικής έργασίας» (καί σέ πόσο πολύ στενά περιθώρια περιορίστηκε αύτός δ μετασχηματισμός). Αύτό πού μᾶς ένδιαφέρει κυρίως είναι πάνω άπ' δλα ή στάση τής Πολιτιστικής Έπανάστασης σχετικά μέ τό κόμμα.

Τί παρατηροῦμε; Άρχικα, μιά διπλή έπαναστατική άμφισβήτηση, σίγουρα ριψοκίνδυνη καί άντιφατική, άλλα πού άγγιζει προβλήματα άποφασιστικής σημασίας.

1. Η Π. Ε. ύποστηριζε δτι καινούργιοι σταθμοί καί καινούργιες άπόψεις τής ταξικής πάλης μποροῦν ν' άπαιτησουν, σέ μιά δεδομένη συγκυρία, καινούργιες μορφές δργάνωσης (γιά παράδειγμα τής σχολικής κι έργατικής νεολαίας). Συνεπῶς άμφισβητούσε τό έξελικτιστικό καί στήν πραγματικότητα άπολογητικό σχήμα τού Κάουτσκι πού έχουν διατηρήσει τά κομμουνιστικά κόμματα, καί σύμφωνα μέ τό δποιο τό κόμμα παριστά τήν «τελική» μορφή τής δλοκλήρωσης τών άγώνων καί τής σύνθεσης θεωρίας / πρακτικής. Στίς θέσεις τής Π. Ε. ύπονοείται, δτι μιά τέτοια μορφή δργάνωσης καί πάλης πού είναι Ισχυρή δταν είναι άντιμέτωπη πρός κάποια πλευρά τής ταξικής κυριαρχίας (τό συγκεντρωτισμό τής πολιτικής καί οίκονομικής έξουσίας), είναι άδύναμη ως πρός κάποια δλλη (αύτό πού θά δνομάσω

—παιίζοντας μέ τή διάκριση τού Μάρξ καί μέ τό «πολιτικό συμπύκνωμα» τού Λένιν— ή συγκέντρωση τών έξουσιών: οίκονομικός έλεγχος, καταμερισμός έργασίας, ίδεολογική ίδιαταγή).

2. Η Π. Ε. ύποστηριζε δτι τό κόμμα βρίσκεται μέσα στή πάλη τών τάξεων δχι σάν ένας καθαρός δρος, ή μιά δριστική «κατάκτηση», άλλα σάν ένας άποφασιστικός τόπος καί τίμημα αύτης τής πάλης. Έπομένως δέν είναι δυνατή ούτε ή δημιουργία ούτε ή συνέχιση τής έπαναστατικής μέσα στό κράτος, χωρίς έπανασταση (έπαναστάσεις) μέσα στό κόμμα. Τό κόμμα ύποβαλλεται στήν κριτική «άμφισβήτηση» τών μαζῶν καί μετασχηματίζεται αύτό τό ίδιο. Μέ τόν ίδιο τρόπο ή θέση τού «μαρασμού τού κράτους» φαινόταν νά φωτίζεται καί νά συγκεκριμενοποιείται κάπως φαινόταν νά ξεφεύγει άπό τίς μηχανιστικές είκόνες μιᾶς ξεκάθαρης καί άπλης «καταστροφής» καί ένός «tabula rasa», δπως καί άπό τίς μυθεύσεις τού οίκονομισμού (δπου μαρασμός τού κράτους=δρθιολογική κοινωνική διαχείριση, καθαρά «τεχνική»), φαινόταν νά παίρνει τό νόημα μιᾶς άσταμάτητης έπαναστατικής πάλης στούς κόλπους τών ίδιων τών μηχανισμῶν πού ύλοποιούν τήν κατάκτηση τής έξουσίας άπό τούς έργαζομένους καί τίς μάζες.

Φαίνεται πολύ καλά —έάν μάλιστα άκολουθησουμε τήν πολύ λεπτολόγα άνάλυση πού προτείνει δ. Σ. Μπετελέμ στό βιβλίο του «Τό μεγάλο δλμα πρός τά

7. Πρβλ. τήν περίφημη φράση τού δικού μας κόμματος: «ή μεγάλη τύχη τών έργαζομένων είναι πού έχουν ένα ίσχυρό κομμουνιστικό κόμμα».

πίσω» (έλλ. ἔκδοση *Μηνιαία Έπιθεώρηση*, 'Αθήνα 1978) διτι μέ τή σειρά της, καί πολύ νωρίς, αυτή ή θέση έχει μεταστραφεῖ στό άντιθετό της: έχει γίνει ή θέση, σύμφωνα μέ τήν δποία, κάτω ἀπ' τή δικτατορία τοῦ προλεταριάτου, ή πάλη τῶν τάξεων διεξάγεται πρίν ἀπ' δλα (ἄν δχι ἀποκλειστικά) μέσα στό κόμμα, «συμπυκώνεται» σ' αυτό. Τούτο σημαίνει διτι είναι πάντα μέσα στό κόμμα, καί μόνο σ' αυτό, πού πρέπει ν' ἀναζητήσουμε τούς «δύο δρόμους» καί νά διευθετήσουμε τή σύγκρουσή τους. Αυτό ἐπίσης σημαίνει: καμιά ίδιαίτερη «φράξια» τοῦ κόμματος (Λιού Σάο Σί, Λίν Πιάσι, Τένγκ, οί «4») δέν ἔξασφαλίζει τήν παραμονή της στήν έξουσία, ἀλλά τό κόμμα σάν τέτοιο είναι σίγουρο διτι τό ζήτημα θά ρυθμιστεῖ στούς κόλπους του. Μιά «ἀσφάλεια ζωῆς» γιά τό κόμμα! Στό μεταξύ οι μάζες χρησιμοποιοῦνται πιό πολύ ἀπό ποτέ, χειραγωγοῦνται γιά νά ὑποστηρίζουν αυτή ή ἐκείνη τήν τάση. Σέ άνταλλαγμα μιᾶς τυπικῆς ἀντιστροφῆς τῆς σταλινικῆς πρακτικῆς (ή ἐνότητα, πάση θυσία, τῆς «συλλογικῆς διεύθυνσης» μέσα στό κόμμα, μεταβάλλεται στήν «ταξική πάλη στούς κόλπους τοῦ κόμματος»), τό ἀποτέλεσμα είναι ἀκριβῶς τό ίδιο.

Πρέπει λοιπόν νά θέσουμε τό ἐρώτημα, χωρίς νά διαθέτουμε τήν διάπντηση: τί είναι αυτό, πού κατά κύριο λόγο λείπει ἀπό τήν ἐμπειρία τῆς Πολιτιστικῆς Ἐπανάστασης, δχι μόνο ώς πρός τίς κοινωνικές δυνάμεις καί τίς ιστορικές συνθήκες, ἀλλά καί σέ σχέση μέ την ἀνάλυση καί τήν ἐπαναστακή θεωρία;

Καί νοιώθω τόν πειρασμό νά συνδέσω αυτό τό ἐρώτημα μ' ένα παράλληλο ἐρώτημα, μέ ἀφορμή τούς «Ιδεολογικούς Μηχανισμούς τοῦ Κράτους» τοῦ 'Αλτουσέρ, στό μέτρο πού δ' ἀπόηχος τῆς

Πολιτιστικῆς Ἐπανάστασης ἀντήχησε καθαρά σ' αυτό τό κείμενο. Ή ἔννοια τῶν «I. M. K.» προορίζεται φανερά νά ἀναλύσει τήν ἀνάπτυξη τῶν ἀντιφάσεων καί τῆς πάλης τῶν τάξεων μέσα στό πλέγμα τῶν κρατικῶν σχέσεων. Γιά νά ἐπαναλάβουμε τή στρατηγική μεταφορά πού ἀναφέραμε παραπάνω, πρόκειται γιά τήν τοποθέτηση τοῦ προβλήματος μιᾶς μακροπόθεσμης ἐπαναστατικῆς πάλης (πού έχει δμως κι αυτή δικές της συγκυρίες «κρίσης»), μιᾶς πάλης πού ἀνταποκρίνεται δχι στά (σχετικά) ἀδύναμα σημεῖα τῆς διάταξης τῆς ίδεολογικῆς ταξικῆς κυριαρχίας, ἀλλά στά ίσχυρά της σημεῖα, τά δποια δέν ταυτίζονται ἀναγκαστικά μέ δσα είναι πιό ἔκδηλα, αυτά πού προσεγγίζουμε, δταν τά «ἀντιμετωπίζουμε» ἀμεσα. Πρόκειται λοιπόν νά ἐπιχειρήσουμε ν' ἀναλύσουμε τήν πολυπολοκότητα τῶν συνθηκῶν ἀπ' τίς δποιες ἔξαρταται αυτό τό πολύ εὔκολο ἀναποδογύρισμα τῆς σχέσης ἀνάμεσα στήν πρωτοβουλία τῶν μαζῶν καί τήν ὑποταγή τους, καί μάλιστα τή χειραγώγησή τους, ἀναποδογύρισμα, πού δέν είναι παρά τό ἀλλο δνομα τής ἀνάπτυξης τῶν ἀντιφάσεων τοῦ κράτους, ή ὑπεροχή τῆς «προλεταριακῆς πολιτικῆς» ἐπί τῆς «ἀστικῆς πολιτικῆς». Μ' αυτό τόν τρόπο θά καταλάβουμε γιατί στήν προλεταριακή ταξική πάλη, αυτή ή ἀπελευθέρωση τῶν δυνατοτήτων τῆς μαζικῆς πρωτοβουλίας μπορεῖ ν' ἀποτύχει, δπως ἀπέτυχε τελικά τό Μάη τοῦ '68 στή Γαλλία, ἄν καί ἀναπτύχθηκε ἔνα μαζικό κίνημα ἀνευ προηγουμένου, προκαλώντας ταυτόχρονα τήν τομή ἀνάμεσα στό κόμμα καί στίς μάζες, καί τήν ἀμοιβαία ἀποστείρωση τοῦ «κινήματος» καί τῆς «δργάνωσης». Η δργάνωση δέν μπόρεσε νά κατανοήσει τήν ἔμμεση ίσως συναρμογή μιᾶς στρατηγικῆς γιά τήν

κατάληψη τῆς ἔξουσίας (στό ἐπίπεδο κρατικῆς συγκέντρωσης) μέ μιά τάση νά συγκλονισθεῖ ἡ ταξική κυριαχία (στό ἐπίπεδο τῆς συγκέντρωσης πού ύλοποιοῦν οἱ I. M. K.). Ἀλλά καί δ ἵδιος δ Ἀλτουσέρ «πέτυχε», ἔστω καί στό θεωρητικό ἐπίπεδο, νά συλλάβει τό σημεῖο αὐτῆς τῆς συναρμογῆς ή τό μόνο πού ἔκανε ἡταν νά προτείνει τό πρόγραμμα; Καί πάλι τό ζήτημα τοῦ κόμματος εἰναι ἐδῶ μιά κατάληλη ἔνδειξη: Τό νά μιλᾶμε γιά I. M. K. δέν ἔχει ἀξία, παρά ἂν μᾶς ἐπιτρέπει νά ἀναγνωρίσουμε καί νά ἀναλύσουμε τήν ἀντιφατική θέση τοῦ ἴδιου τοῦ ἐπαναστατικοῦ κόμματος μέσα στό «παιχνίδι» τῶν I. M. K., ἂν προτιμᾶτε, ν' ἀναλύσουμε τήν συγκρότηση καί τούς μετασχηματισμούς τοῦ ἐπαναστατικοῦ κόμματος σάν ἀνταγωνιστική τάση μέσα στούς I. M. K. Αὐτό δέν είχε γίνει πραγματικά μέχρι τώρα. «Ισως πολύ ἀπλά αὐτό είναι ἔλλειψη μιᾶς καλῆς ιστορικῆς, ύλιστικῆς ἀνάλυσης, γιά τή θέση καί τόν ἀκριβῆ ρόλο τῶν κομμάτων καί τῶν ἐργατικῶν ὅργανωσεων μέσα στήν ιστορία τῶν καπιταλιστικῶν ταξικῶν σχέσεων (γιά τήν δποία ἀρχίζουν ἐν τούτοις νά παρουσιάζονται στοιχεῖα). Κι ἐδῶ πάλι ὀδηγούμαστε νά ἀναζητᾶμε, ποιά θεωρητικά ἐφόδια μᾶς λείπουν (ώστε νά θέσουμε κάποιον ἐπείγοντα στόχο γιά τή δουλιά μας πάνω —καί μέσα— στήν «κρίση τοῦ μαρξισμοῦ»).

Οι ἀντιφάσεις τῆς «μορφῆς-κόμμα»

Έάν θέλουμε νά είμαστε «ίστορικιστές», πρέπει νά είμαστε, ἃς μοῦ ἐπιτραπεῖ αὐτό τό δάνειο ἀπό τόν

Γκράμσι, ἀπόλυτοι ιστορικιστές. Τοῦτο σημαίνει: δχι νά «σχετικοποιοῦμε» μέ διάφορους τρόπους τήν ιστορική σημασία τῆς μορφῆς κόμμα γιά νά ἐλαττώσουμε τίς ἀντιφάσεις τῆς, ἀλλά νά δξύνουμε αὐτές τίς ἀντιφάσεις, γιά ν' ἀνακαλύψουμε τίς ύλικές συνθήκες τοῦ μετασχηματισμοῦ τῆς. Αὐτή ἡ υποχρέωση δέν είναι «καταστρεπτική», παρά μόνο ἐπιφαινειακά. Ἀνταποκρίνεται στήν πραγματικότητα στήν ἐπιτακτική ἀνάγκη νά προφτάσουμε τήν καθυστέρηση πού ἔχει τό ἐργατικό κίνημα ἀπέναντι στούς ἴδιους τούς μετασχηματισμούς τοῦ ἴμπεριαλισμοῦ (καί συνεπῶς τῆς καπιταλιστικῆς σχέσης, τῶν μορφῶν ἐκμετάλλευσης καί τῆς κρατικῆς «τεχνολογίας» τῆς κυριαρχης τάξης). Μποροῦμε νά πούμε δτι αὐτό πού δύναμασαν «εύρωκομμουνισμό» δέν ἡταν παρά τό φαινόμενο μιᾶς πολύ σύντομης συγκυρίας, δχι μόνο γιατί ἔξεφραζε μερικές αὐταπάτες ως πρός τήν ἐγγύτητα καί τά μέσα «τῆς ἐπανάστασης στή Δύση», ἀλλά καί γιατί πίστευε δτι είναι δυνατό νά λύσει τίς ἀντιφάσεις τῆς μορφῆς-κόμμα χωρίς νά τίς προσδιορίσει σέ βάθος. «Αρα χωρίς ν' ἀνακαλύψει κανένα μέσο γιά νά ξεπεράσει τήν ταλάντευση ἀνάμεσα στή σπασμαδική διατήρηση τῶν σταλινικῶν δομῶν. (στό δνομα τοῦ ἡγετικοῦ ρόλου τῆς ἐργατικῆς τάξης) καί τήν ἔξομοίωση μέ τά ἀστικά κόμμα (τό K. K. πού γίνεται «ένα κόμμα σάν τά ἄλλα», δηλαδή ένα κόμμα «διακυβέρνησης» ή «ἀντιπολίτευσης»).

Γι' αὐτό τό λόγο, πρέπει τουλάχιστον νά θέσουμε τό ἐρώτημα, ἔστω κι ἂν είναι ἀκόμα πολύ ἀφρημένο: μήπως στό τέρμα μιᾶς μακρᾶς διαδικασίας, τῆς δποίας οἱ «παρεκκλίσεις» είναι ἔξισου ούσιωδεις, δσο καί οἱ ἀρχικές ἀρχές καί οἱ ἐπιτυχίες, ή μορφή

κόμμα, όπως είναι σήμερα, έγινε ή ιστορική μορφή της άναπαραγωγής δρισμένων «άντιφάσεων στους κόλπους του λαού»; Μήπως, κατά συνέπεια, πρέπει νά μιλήσουμε για άναγκαία ρήξη μ' αύτή τη μορφή, στό τέλος μιᾶς διαδικασίας της δροίας δέν μποροῦμε άκομα νά προβλέψουμε ούτε δλους τούς σταθμούς, ούτε τό άποτέλεσμα; Θέλω έδω νά πώ τό ξέχις: τό νά μιλάμε για άναγκαία ρήξη δέν σημαίνει (είναι καλύτερα νά τό διευκρινίσουμε) τή διάλυση τού έργατικού κινήματος και τῶν δργανώσεων πού ύπαρχουν. Αύτό πού άμφισβητεῖται δέν είναι ούτε ή ύπαρξη μιᾶς δρισμένης θεωρητικής μαρξιστικής «παιδείας», ούτε ή ύπαρξη τῶν λαϊκῶν κι έργατικῶν δυνάμεων, ένός δργανωμένου έπανταστατικού ρεύματος. Χωρίς αύτές τίς δυνάμεις κι αύτό τό ρεῦμα, τό σημερινό πρόβλημα δέν θά μποροῦσε ούτε κάν νά τεθεῖ. Σημασία δύμως έχει σήμερα νά πιστοποιήσουμε δτι τά δρια στό έσωτερικό τῶν δροίων κατόρθωσαν νά δργανωθοῦν αύτές οί δυνάμεις, και οι άντιφάσεις πού τίς διαπερνοῦν, δέν έχουν πλέον καμιά σχέση (ἄν ποτέ είχαν) μέ μιά άπλη άνιση άνάπτυξη, πού δφείλεται στίς άργοπορίες της συνειδητοποίησης, στίς δυσκολίες της πολιτικής δουλειᾶς, στίς μηχανορραφίες τού άντιπάλου, κλπ. Έχουν κατακτήσει ένα δομικό χαρακτήρα (αύτό δέν σημαίνει άκριβδς «λειτουργικό») στήν άνάπτυξη τού σύγχρονου καπιταλισμού. Δέν μποροῦμε ἐπ' ἄπειρον νά άρκούμαστε στό τεμπέλικο ἐπιχείρημα πού έξαγεται άπό τήν πραγματικότητα δσων ταξικῶν άγώνων δργανώνουν τά προλεταριακά συνδικάτα και τά κομμουνιστικά κόμματα και άπό τίς κατακτήσεις αύτῶν τῶν άγώνων (μέ τό νά άντισταθμίζουν τήν αὔξηση τῶν ποσοστῶν έκμετάλλευσης και άρα

συμβάλλοντας στήν κρίση τοῦ καπιταλιστικού «μοντέλου συσσώρευσης» τής δεκαετίας τοῦ '60, καθώς ἐπίσης και κατακτώντας «ζῶντες έλευθερίας» γιά τή λαϊκή πρωτοβουλία, ένάντια στό κράτος τής κυρίαρχης τάξης) σάν τήν προκαταβολική «ἀπόδειξη» τής ίκανότητάς τους νά καθοδηγήσουν μέχρι τέλους τήν έπαναστατική διαδικασία. Τίς ταξικές δργανώσεις, μέ δλες τίς θεωρητικές κατακτήσεις πού έκπροσωποῦν γιά τούς έργαζόμενους και δλους τούς καταπιεσμένους, πρέπει νά τίς δοῦμε ἔτσι άκριβδς δπως είναι σήμερα και άχι δπως θά μποροῦσαν ή θά έπρεπε νά είναι. Τό γεγονός δτι δτι δ μαρξισμός είναι σήμερα μιά μαζική έπαναστατική ίδεολογία μόνο σέ μερικές χώρες τής Νότιας Εύρωπης, τής "Απω Άνατολής και ίσως στήν Κούβα (τί νά ποῦμε γιά τήν Άφρική;) είναι ένα δομικό φαινόμενο πού έπηρεάζει άπό τά μέσα τή «μορφή-κόμμα» ως ίστορική μορφή. 'Ο μαρξισμός δηλαδή δέν έπέτρεψε τελικά κάτω άπό τή σημερινή του μορφή, ούτε τήν προσαρμογή και τή συμπύκνωση τῶν ταξικῶν άγώνων στήν πλειοψηφία τῶν «άναπτυγμένων» καπιταλιστικῶν χωρῶν (δπου και οί κυρίαρχοι πόλοι τού ίμπεριαλισμού), ούτε τή συνέχιση τής έπανάστασης στίς χώρες τοῦ «πραγματοποιημένου σοσιαλισμού», ούτε τήν πραγματική συγχώνευση τοῦ έργατικού κινήματος και τῶν έθνικοαπελευθερωτικῶν κινημάτων (έκτός άπό σπανιότατες και «πολύτιμες» έξαιρέσεις...) ούτε τήν προλεταριακή άπαντηση στήν άνάπτυξη τῶν «πολυεθνικῶν» ἐπιχειρήσεων. Είναι δομικό φαινόμενο τό γεγονός δτι ή «μορφή-κόμμα», έτσι δπως λειτουργεῖ σήμερα, δέν είναι ή μορφή τής ένότητας τοῦ διεθνοῦς κομμουνιστικού κόμματος, άλλα έχει καταντήσει ή μορφή τής

κρίσης του καί τής διαίρεσής του, στήν δποία ύπερισχύει δχι ή άγωνιστική άλληλεγγή, άλλα (προπάντων μετά τό τέλος τοῦ πολέμου τοῦ Βιετνάμ) ή άντιθεση τῶν έθνικῶν συμφερόντων μεταξύ κρατῶν, δηλαδή σέ τελευταία ἀνάλυση ή ὑπαγωγή στίς τάσεις τοῦ ίμπεριαλισμοῦ καί στούς δικούς τους «κανόνες τοῦ παιχνιδιοῦ».

Σέ μια μικρότερη, άλλα δχι λιγότερο σημαντική κλίμακα, είναι δομικό φαινόμενο τό γεγονός δτι στή Γαλλία καί στήν Ἰταλία, σέ διαφορετικούς βαθμούς, τά κομμουνιστικά κόμματα δργανώνουν μόνο ἔνα τμῆμα τῆς ἐργατικῆς τάξης καί τῶν ἀγώνων της, ἀκόμα κι ἄν υπολογίσουμε (μ' ὅλα τά προβλήματα πού αὐτό συνεπάγεται) τήν ἔμμεση δργάνωση, δηλαδή τά συνδικάτα, τίς δημοτικές ἀρχές, τίς τοπικές ἀρχές. «Οτι αὐτός δ περιορισμός ὑπῆρξε —κυρίως στή Γαλλία— σέ ἔνα ποσοστό, τό ἀποτέλεσμα λαθεμένων ή ἀντιφατικῶν πολιτικῶν γραμμῶν δέν ἀλλάζει τίποτα στό γεγονός, δτι ἔχει τώρα πιά καταγραφεῖ ύλικά στούς συσχετιμούς δυνάμεων καί στίς δομικές κοινωνικές σχέσεις. Στή Γαλλία τό Κ. Κ. Γ. δέν δργανώνει, παρά σ' ἔνα μικρό ποσοστό, τήν ἐργατική τάξη τῶν «μικρῶν καί μεσαίων ἐπιχειρήσεων» (ἰδίως τούς ἐργάτες τῶν νέων «μεταπρατικῶν» μεσαίων καί μικρῶν ἐπιχειρήσεων στήν πόλη καί τήν ὑπαίθρο). Δέν δργανώνει καθόλου τούς μετανάστες ἐργάτες καί τούς ἀγῶνες τους. Δέν δργανώνει ὅσες γυναῖκες ἐργατῶν δέν είναι μισθωτές (ὅσες ἔχουν ἀποπεμφθεῖ στήν «οἰκιακή ἐργασία») οί δποίες γι' αὐτό τό λόγο βρίσκονται στό περιθώριο κάθε πολιτικῆς.

Στήν Ἰταλία, ὥπως παρατήρησαν δ Τρεντίν καί ἄλλοι σύντροφοι, οί υπάρχουσες δργανώσεις (Κ. Κ.

I. καί συνδικάτα) είναι ἐντελῶς ἀφοπλισμένες μπροστά στή διάσταση πού προκαλεῖ στούς κόλπους τῆς ἐργατικῆς τάξης ή μαζική ἀνεργία, τή στιγμή πού ή δύναμη ἐλέγχου καί ἀντίστασης πού αὐτές κατέκτησαν στά μεγάλα βιομηχανικά κέντρα, ἔγινε μαχαίρι δίκοπο πού γύρισε ἐνάντια τους, καί δχι μόνο δέν τείνει στήν ἐνότητα τῶν ἐκμεταλλευομένων, ἀλλά μπορεῖ νά δδηγήσει στή διαίρεσή τους. «Ολα αὐτά τά φαινόμενα, κι ἄλλα ἀκόμα, θέτουν σ' ἀμφισβήτηση τίς ἀρχές τῆς «μορφῆς-κόρμμα» καί θέτουν τό πρόβλημα ἐνός μετασχηματισμοῦ. Κι αὐτό είναι τό ζητούμενο μιᾶς δλόκληρης ιστορικῆς περιόδου. Αὐτός δ μετασχηματισμός δέν θά περιοριστεῖ καθόλου στήν «ἐπιδιόρθωση» τῶν παραδοσιακῶν σχέσεων μεταξύ «κόμματος» καί «συνδικάτου», ὥπως παγιώθηκαν ἀπ' τό μαρξισμό τῆς Δεύτερης καί τῆς Τρίτης Διεθνούς κι ἐκφράστηκαν στή θεωρητική σύλληψη τῆς «προτεραιότητας τῆς πολιτικῆς». Αὐτός δ μετασχηματισμός ἀμφισβήτει ἄμεσα τόν πλουραλισμό τοῦ κόμματος καί τῶν «μαζικῶν κινημάτων -ἄρα δργανώσεων» καί είναι πολύ πιό θεμελιακός ἀπό τόν πλουραλισμό τῶν (μοναδικῶν) κομμάτων, δ όποιος ἀπό μόνος του δέν κλονίζει καθόλου τήν ὑπαγωγή τῶν μαζῶν στίς μορφές τῆς ἀστικῆς πολιτικῆς, τό ἀντίθετο μάλιστα (ή ἀποτυχία τῆς πολιτικῆς του στίς «μαζικές δργανώσεις» είναι ή μεγάλη ἡττα γιά τό Γαλλικό Κόμμα, μιᾶς καί κατέληξε δχι μόνο νά περιορίσει τήν ἀνάπτυξη, ἀλλά νά παραλύσει δλόκληρωτικά κάθε πρωτοβουλία τῶν ἀγωνιστῶν κομμουνιστῶν). Γιατί ἀκριβῶς στό μέτρο πού ή ιστορία τῶν δργανώσεων τῆς ἐργατικῆς τάξης δέν ἀπομονώνεται ἀπό ἐκείνη τοῦ κράτους καί τής ἀστικῆς κοινωνίας, στό μέτρο πού τά «δρια» αὐτῶν τῶν

δργανώσεων παραπέμπουν, είτε σέ άπόψεις τής
άστικης κυριαρχίας πού δέν μπορέσαμε ούτε νά
έλέγξουμε, ούτε νά νικήσουμε, είτε σέ νέες τάσεις
τής ταξικής πάλης πού μᾶς βρίσκουν άνετοιμους,
αύτά τά δρια γίνονται έσωτερικές άντιφάσεις πού
έρχονται νά «έπικαθορίσουν» και νά έπιταχύνουν τά
άποτελέσματα τής λανθάνουσας κρίσης άπό τά
χρόνια τού '30. Τούτο συμβαίνει άκριβῶς διότι,
στήν ταξική πάλη, κανείς συσχετισμός δυνάμεων
δέν είναι σταθερός, και τό «ξεπέρασμα» τῶν ίστορι-
κῶν δρίων τοῦ έπαναστατικοῦ κινήματος δέν είναι
δυνατό χωρίς παρατεταμένη ρήξη. Ἀλλά γιατί
έπισης, δταν οι άντιφάσεις ξεσπούν, τότε αυτή ή
ρήξη γίνεται δυνατή στή θεωρία και στήν πράξη.

Nίκος Πουλαντζᾶς

Η κρίση τῶν κομμάτων

-Στά τεύχη 13 και 17 τοῦ «*Dialectiques*» εῖχαμε δύο συζητήσεις μαζί σουν γιά τὴν κρατική ἔξουσία σήμερα. Ἐν τῷ μεταξύ κυκλοφόρησε τό τελευταῖο σου βιβλίο: Τό κράτος, ἡ ἔξουσία, δ σοσιαλισμός!. Ἐπίσης δημοσιεύτηκε στό «*Il Manifesto*» και τό «*Dialectiques*» ἡ συζήτηση πού προκάλεσε ἡ παρέμβαση τοῦ 'Αλτουσέρ γιά τὸ κράτος. Ποιά εἶναι ἡ δική σου ἀποψη σ' αὐτή τῇ συζήτηση;

Θέλω προκαταβολικά νά υπογραμμίσω δτι σέ παγκόσμιο ἐπίπεδο ('Αγγλία, Η. Π. Α., Γερμανία, κλπ.) γίνονται σήμερα σημαντικές συζητήσεις γιά τό κράτος πού δέν φτάνουν καθόλου στή Γαλλία. Ἐδῶ, και μάλιστα χάρη στό «*Dialectiques*», γνωρίζουμε κυρίως τή συζήτηση πού διεξάγεται στήν 'Ιταλία. Αύτή ἡ συζήτηση μειώνεται ἀπό τόν λατινικό ἐπαρχιατισμό, ἀλλά δέν παύει νά θέτει δρισμένα σημαντικά προβλήματα. 'Αναγνωρίζω βεβαίως, δτι ἡ παρέμβαση τοῦ 'Αλτουσέρ ἔγινε ἀρχικά μέ τή μορφή τῆς συνέντευξης, πού δέν μπορεῖ νάχει τήν αύστηρότητα τοῦ γραπτοῦ κείμενου. Ἐντούτοις βεβαίως, αύτή ἡ παρέμβαση περιέχει μερικές θέσεις πού προκαλοῦν σοβαρές ἐπιφυλάξεις.

A. Πρώτη θέση τοῦ 'Αλτουσέρ: ἡ διάκριση μεταξύ τοῦ καπιταλιστικοῦ κράτους και τῆς «κοινωνίας

1. N. Poulantzas, *L' Etat, le pouvoir, le socialisme*, P.U.F. 1978, (ἀνέκδοτο στά ελληνικά).

τῶν πολιτῶν» (*société civile*) είναι μία καθαρή και ἀπλή νομικο-ἰδεολογική παράσταση τῆς ἀστικῆς τάξης.

Αύτή ή θέση είναι ἐντελῶς περιγραφική, ἐν μέρει σωστή και ἐν μέρει λαθεμένη. Είναι πράγματι πολύ εὔκολο νά ἀπαλλαγεῖ κανείς ἀπ' τό πραγματικό πρόβλημα κάνοντας κριτική τοῦ τρόπου μέ τόν δόποιο τίθεται μέσα στήν ἀστική ἰδεολογία. "Ἄς ἀφήσουμε κατά μέρος σ' αὐτή τή συζήτηση τόν δρο κοινωνία τῶν πολιτῶν, πού ἰδεολογικά ἔχει ἐντονα φορτιστεῖ, καὶ ἃς τόν ἀντικαταστήσουμε μέ τόν δρο τῶν κοινωνικῶν σχέσεων παραγωγῆς καὶ ἀναπαραγωγῆς. 'Ἡ θέση τοῦ Ἀλτουσέρ είναι ὡς ἔνα βαθμό σωστή. Στά τελευταῖα μου κείμενα προσπάθησα νά δείξω δτι, ἀντίθετα μέ τίς ἀρχικές ἀπόψεις τοῦ Ἀλτουσέρ, τό κράτος δέν μπορεῖ νά θεωρεῖται καθεαυτή βαθμίδα ἢ ἐπίπεδο, ἐντελῶς διακριτό ἀπ' τίς σχέσεις παραγωγῆς καὶ ἀναπαραγωγῆς πού είναι ἥδη παροῦσες καὶ μποροῦν κατά βάση νά αὐτοαναπαράγονται, ἔνα κράτος πού διαθέτει μιά φυσική αὐτονομία διά μέσου τῶν διαφόρων τρόπων παραγωγῆς. Τό κράτος είναι ἥδη παρόν στήν ἴδια τή συγκρότηση τῶν σχέσεων παραγωγῆς καὶ ὅχι μόνο στήν ἀναπαραγωγή τους δπως θά ὑποστηρίξει ἀργότερα δ 'Ἀλτουσέρ στό ἄρθρο «'Ιδεολογία καὶ Ἰδεολογικοί Μηχανισμοί τοῦ Κράτους» (I. M. K.) Τό κράτος, ἰδιαίτερα τό καπιταλιστικό, είναι προϊόν καὶ δημιούργημα τῆς πραγματικότητας πού διαθέτει μιά ἐντονη θετικότητα. Γιά νά κατανοήσουμε αὐτό τό ρόλο τοῦ κράτους στό δόποιο φαίνεται νά ἀναφέρεται τώρα δ 'Ἀλτουσέρ, πρέπει νά ξεπεράσουμε καθαρά τήν ἀντίληψη πού είχε γιά τό κράτος σ' ἐκεῖνο τό ἄρθρο, καὶ γενικότερα μιά παραδοσια-

κή ἀντίληψη τοῦ κράτους στούς κόλπους τοῦ μαρξισμοῦ: ἐκείνη τήν ἀντίληψη πού ἔξαντλεῖ τή δράση τοῦ κράτους στήν ἀρνητικότητα δηλαδή στήν ἀσκηση τῆς καταστολῆς (τήν ἀπαγόρευση), καὶ τήν ἐγχάραξη, δσο ὑλική καὶ νάναι, τής ἰδεολογικῆς νομιμοποίησης (τήν ἀπόκρυψη). Τό κράτος δέν ἰσοῦται μέ καταστολή + ἰδεολογία. Πρέπει νά ὑπολογίσουμε πολύ σοβαρά τόν οίκονομικό ρόλο τοῦ κράτους στήν εἰδική ὑλικότητά του, τόν δηλωμένο ρόλο του ως πολιτικοῦ δργανωτή τῆς ἀστικῆς τάξης, καὶ τέλος δλες τίς ἔξουσιαστικές διαδικασίες καὶ τεχνικές πού τοῦ ἐπιτρέπουν νά ἐπιβάλει τήν πειθαρχία καὶ τήν τάξη.

Αύτή ὅμως ή θέση καὶ ἐν μέρει λαθεμένη. "Οπως συμβαίνει συχνά στόν φίλο μου τόν Ἀλτουσέρ, σκέφτεται τά ἄκρα, περνᾶ ἀπ' τό ἔνα ἄκρο στό ἄλλο λυγίζοντας τό ραβδί ἀπ' τή μιά ἢ τήν ἄλλη πλευρά. 'Ο Μάρκς ἀπέδειξε δτι πράγματι, ἔνας σχετικός διαχωρισμός τοῦ κράτους καὶ τῶν κοινωνικῶν σχέσεων παραγωγῆς καὶ ἀναπαραγωγῆς χαρακτηρίζει τόν καπιταλισμό καὶ τόν καπιταλιστικό καταμερισμό ἐργασίας. Αύτός δ διαχωρισμός δέν είναι μόνο τό θεμέλιο τῆς ἔξουσίας τοῦ καπιταλιστικοῦ κράτους, ἄλλα ἐπίσης ἄν ὅχι κυρίως, καὶ θεμέλιο τής δικῆς του ὑλικότητας ως «εἰδικοῦ» μηχανισμοῦ. Αύτός δ διαχωρισμός, πού είναι προϋπόθεση τῆς ἰδιαίτερης παρουσίας τοῦ καπιταλιστικοῦ κράτους μέσα στίς σχέσεις παραγωγῆς, είναι ἐπίσης θεμέλιο τῆς σχετικῆς αὐτονομίας τοῦ σύγχρονου κράτους καὶ τῆς πολιτικῆς. Πρόκειται γιά μιά ἀποψη πού δρισμένοι προσπαθήσαμε νά ἐπικρατήσει ἐνάντια στήν οίκονομίστικη παράδοση τῆς Τρίτης Διεθνοῦς. Διαχωρισμός πού τό ἐπαναλαμβάνω, δέν ἔχει καμιά

σχέση μέ τή νομικο-ιδεολογική του παράσταση: κράτος-καθολικότητα πού ἀντιπαρατίθεται στήν κοινωνία τῶν πολιτῶν-ἰδιοτέλεια τοῦ ἀτόμου, ἢ κράτος-Μολώχ πού ἀντιπαρατίθεται στήν ἔκρηξη τοῦ «κοινωνικοῦ» (Τουρέν, Λεφόρ, Καστοριάδης κλπ.)

Στήν πραγματικότητα, δποιος ἀρνεῖται ἀπλά καὶ καθαρά αὐτό τό διαχωρισμό, δπως κάνει δ Ἀλτουσέρ, καταλήγει, θέλοντας καὶ μή, διαρκῶς σέ λανθασμένα συμπεράσματα:

α) Εἶναι ἀνίκανος ἀπ' τή μιά νά περιοδολογήσει τό καπιταλιστικό κράτος, ἐφόσον αὐτή ἡ περιοδολόγηση χαρακτηρίζεται ἀπ' τίς διάφορες μορφές τοῦ διαχωρισμοῦ: τό λεγόμενο φιλελεύθερο κράτος, τό παρεμβατικό κράτος, τό κράτος προνοίας καὶ τόν σύγχρονο αὐταρχικό κρατισμό. Ἀπ' τήν ἄλλη πλευρά καὶ γιά τούς ἰδιους λόγους, εἶναι ἀνίκανος νά διακρίνει τίς «δημοκρατικές κοινοβουλετικές» κρατικές μορφές ἀπό τίς μορφές κράτους ἐκτάκτου ἀνάγκης (φασισμός, στρατιωτική δικτατορία, κλπ.) δηλαδή τίς πραγματικές μορφές δλοκληρωτισμοῦ: αὐτή ἡ ἀνίκανότητα δόδηγησε τήν Τρίτη Διεθνή στή θεωρία τοῦ «σοσιαλ-φασισμοῦ».

β) Κινδυνεύει, κατά παράδοξο τρόπο, καί ἀκολουθώντας ἔνα δρόμο ἀντίστροφο, νά καταλήξει στίς πιστούς ἀκραίες ἀντιλήψεις τής θεωρίας τοῦ κρατικομονοπωλιακοῦ καπιταλισμοῦ. Τή στιγμή πού δρισμένοι δπαδοί αὐτής τής θεωρίας ὑποστηρίζουν χοντρικά, δτι σήμερα γιά πρώτη φορά είμαστε μάρτυρες τής ἐξάλειψης αὐτοῦ τοῦ διαχωρισμοῦ, δ Ἀλτουσέρ φαίνεται νά ἀρκεῖται στό νά ἀμφισβητεῖ ἀπλῶς δτι τό φαινόμενο είναι νέο, ὑποστηρίζοντας δτι πάντα ἔτσι ήταν.

γ) Φοβούμαι δτι ἔτσι ὑποχρεωτικά δδηγούμαστε

στήν ἀναγωγή τοῦ συνολού τῶν φαινομενών τῆς ἔξουσίας στό κράτος, πού θεωρεῖται δτι διαχέεται δργανικά σ' δλόκληρη τήν κοινωνία, καὶ συνδεόμαστε ἔτσι πάλι μέ τήν κρατοκεντρική σύλληψη τῆς Τρίτης Διεθνοῦς.

δ) Τελικά, καὶ αὐτό είναι τό κυριότερο, καταντοῦμε νά μή μποροῦμε κάν νά θέσουμε τό πρόβλημα τῆς ἀναγκαίας διατήρησης καὶ διεύρυνσης τῶν πολιτικῶν ἐλευθεριῶν στό σοσιαλισμό: πράγμα πού ἀπαιτεῖ δναγκαστικά εἰδικούς θεσμούς (τόνς θεσμούς τῆς ἀντιπροσωπευτικῆς δημοκρατίας, ριζικά μετασχηματισμένους βεβαίως) πού θά ἐγγιῶνται αὐτές τίς ἐλευθερίες. Τοῦτο συνεπάγεται λοιπόν ἔναν δρισμένο διαχωρισμό μεταξύ κράτους καὶ κοινωνικῶν σχέσεων, ἐπομένως κατά μείζονα λόγο (ἄς ἀφήσουμε τίς περιστροφές) ἔναν δρισμένο μή-μαρασμό τοῦ κράτους. Συνοψίζοντας, χωρίς βεβαίως νά πέσουμε σ' ἔνα ἀριστερό νεοφιλελεύθερισμό, δέν είναι δυνατό νά ἀπαντήσουμε σ' αὐτό τό ἔρωτημα πού κατά βάθος ταυτίζεται μέ τό πρόβλημα τοῦ κράτους-δικαίου, δν τό περιορίσουμε, δπως φαίνεται νά κάνει δ Ἀλτουσέρ, στό πρόβλημα τῶν ἀπλῶν «κανόνων τοῦ παιχνιδιοῦ» πού δργανώνουν τόν πολυκομματισμό.

Ἄν τό κάναμε αὐτό, θά φράζαμε τό δρόμο μιᾶς θετικῆς ἀνάλυσης τῆς ἀσκησης τῆς ἔξουσίας κατά τή μετάβαση καὶ υπό ἔνα δημοκρατικό σοσιαλισμό, μιά ἀνάλυση πού τήν ἀπουσία τής ἀπό τή μαρξιστική θεωρία δρθά ἐντόπισε δ Μπόμπιο.

B. Δεύτερη θέση τοῦ Ἀλτουσέρ πού συμπληρώνει τήν πρώτη: δέν μποροῦμε σήμερα νά μιλάμε γιά μιά εἰδική «διεύρυνση» τοῦ κράτους, γιά μιά «πολιτικοποίηση τοῦ κοινωνικοῦ» πού προσιδιάζει στό σύγ-

χρονο καπιταλισμό, διότι τό δαστικό κράτος ήταν ήδη *sempre allargato*, «έξαρχης» πάντα διευρυμένο. Έχουμε κι έδω μιά περιγραφική θέση πού είναι ένα μέρει σωστή καί ένα μέρει λαθεμένη. Σωστή είναι πράγματι, αν τήν έφαρμόσουμε στήν δαστική νομικο-πολιτική ίδεολογία. Στό βιβλίο μου «Πολιτική έξουσία καί κοινωνικές τάξεις», σημείωνα δι «γιά τήν δαστική πολιτική ίδεολογία δέν μπορεῖ νά ύπαρχει κανένα δριο άρχης ή δικαίου στή δραστηριότητα καί στούς σφετερισμούς τοῦ κράτους μέσα στήν άποκαλούμενη σφαίρα τοῦ άτομικοῦ-ίδιωτικοῦ»². Άπο τόν Χόμπς ώς τόν Λόκ, άπο τόν ίδιο τόν Ρουσώ ώς τόν Χέγκελ τά πράγματα είναι καθαρά.

Άυτή λοιπόν ή ίδεολογική παράσταση έχει ας πούμε ένα μέρος άληθειας. Έκείνο δμως πού άξιζει σ' αυτή τήν παράσταση δέν είναι δι άποκαλύπτει μιά κάποια φυσική άρχη διεύρυνσης τοῦ δαστικοῦ κράτους. Άποκαλύπτει μιάν ίστορική τάση έγγεγρα-μένη στήν υλικότητα αύτοῦ τοῦ κράτους καί τής άναπαραγωγῆς του. Πραγματικά, δπως έχω τονίσει καί άλλο, δ διαχωρισμός τοῦ σύγχρονου κράτους από τίς κοινωνικές σχέσεις δέν παραπέμπει σέ κάποια προηγούμενη διάκριση, σέ έγγενη δηλαδή δρια μεταξύ τοῦ δημόσιου-πολιτικοῦ καί τοῦ άτομικοῦ-ίδιωτικοῦ. Ή έξατομίκευση τοῦ κοινωνικοῦ σώματος βρίσκεται σέ (οίκονομικές, κατασταλτικές, ίδεολογικές, πειθαρχικές, ρυθμιστικές) πρακτικές καί τεχνικές ένδιος κράτους πού μέ τή λειτουργία του ένσωματώνει τήν ένότητα (τή συνοχή) αύτῶν τῶν διαιρεμένων μονάδων. Τό άτομικό-ίδιωτικό δέν άπο-

2. N. Πουλαντζᾶς, *Πολιτική έξουσία καί κοινωνικές τάξεις*, Θεμέλιο 1975, τ. II, σελ. 57.

τελεῖ έγγενές έμπόδιο στή δράση τοῦ κράτους άλλα χώρο πού τόν κατασκευάζει τό κράτος χαράζοντας τά περιγράμματά του: γίνεται λοιπόν ένας άναιρέσιμος δρίζοντας, δσο κι αν άποτελεῖ έστια άντιστάσεων κατά τήν πορεία τής λειτουργίας τοῦ κράτους. Αύτό βεβαίως δέν σημαίνει δι ή διεύρυνση τοῦ κράτους δέν έχει ίστορικά καθορισμένα δρια, άλλα δι ουτά τά δρια δέν συνεπάγονται κάποια φυσικότητα τοῦ άτομικοῦ-ίδιωτικοῦ. Τό κράτος λοιπόν δέν είναι πάντα έξαρχης διευρυμένο, δπως ύποστηρίζει δ 'Άλτουσέρ, λές καί ύπαρχει δηλαδή μιά διεστορική φύση αύτοῦ τοῦ κράτους πού έκδηλώνεται καί / ή συγκεκριμενοποιεῖται στήν πραγματικότητα μέ ποικίλες μορφές. Άυτή ή διεύρυνση άποτελεῖ μιά τάση, πού αντίθετα άπ' δι ίδια τά δριά της, πού τίθενται άπό τή διαδικασία παραγωγῆς καί τήν πάλη τῶν τάξεων, δπως έξαλλου καί άπό τήν ίδια τή δομή τοῦ κράτους. Βλέπουμε λοιπόν δι ή δρια αύτής τής διεύρυνσης έχουν τεράστια σημασία κατά ίστορικές περιόδους. Ποιός καί τί διευρεύνεται, πρός ποιόν καί πρός τί; Άπο τό φιλελεύθερο κράτος, ώς τό παρεμβατικό κράτος μετά τήν κρίση τοῦ 1930, καί άπό τό κράτος προνοίας ώς τόν σύγχρονο αύταρχικό κρατισμό έχουν έξολοκλήρου μεταλλαγεῖ οι ίδιοι οι δροι δημόσιο-ίδιωτικό, κράτος-κοινωνικές σχέσεις, άναμεσα στούς δπόίους ποικίλλει ή διεύρυνση τοῦ κράτους.

Δέν ύπαρχει άμφιβολία δι ουτήν έποχή μας είμαστε μάρτυρες μιᾶς νέας φάσης αύτής τής διαδικασίας, τής άμεσης δηλαδή παρουσίας τοῦ κράτους στήν ίδια τήν καρδιά τής παραγωγῆς τής ύπεραξίας καί τής άναπαραγωγῆς τής έργατικής δύναμης (συλ-

λογική κατανάλωση, ύγεια, κατοικία, μεταφορές κλπ.). Ή φοβερή έπεκταση τῶν λειτουργιῶν τοῦ κράτους, συμπεριλαμβανομένης τῆς διεύρυνσής του στούς τομεῖς τῆς γνώσης καὶ τῆς ἐπιστήμης, ἡ συγκέντρωση τῆς γνώσης καὶ τῆς ἔξουσίας, δέν εἶναι παρά μερικές ἐνδείξεις. Εἴμαστε λοιπόν μάρτυρες σε μιά πλήρη ἀναδιαμόρφωση τῶν χώρων τοῦ δημόσιου καὶ τοῦ ἴδιωτικοῦ, τοῦ πολιτικοῦ καὶ τοῦ οἰκονομικο-κοινωνικοῦ, καθώς καὶ σε μιά ἀξιοσημείωτη τροποποίηση τῆς διάρθρωσής τους (γεγονός πού θέτει μεταξύ ἄλλων τὸ θέμα μιᾶς νέας διάρθρωσης τῶν ἀντίστοιχων ὅργανώσεων, κόμμα/συνδικάτα). Ή παρουσία αὐτή τῶν κρατικῶν κυκλωμάτων μέσα στήν «καθημερινότητα» δδηγεῖ πράγματι σ' αὐτό πού δὲ Ἰνγκράο ἀποκαλεῖ «πολιτικοποίηση τοῦ κοινωνικοῦ».

‘Υπό τὸν δρον βεβαίως νά μή χάνουμε ἀπ’ τά μάτια μας τὰ δρια αὐτῆς τῆς ἐπέκτασης, δρια πού ἀποτελοῦν μεταγραφή στό κοινωνικό πεδίο τοῦ διαχωρισμοῦ κράτους / κοινωνικές σχέσεις, καὶ πού ύψωνουν ἔξισου σύνορα σ’ αὐτή τήν πολιτικοποίηση τοῦ κοινωνικοῦ. Μοῦ φαίνεται δτι τόσο δὲ Ἰνγκράο δσο καὶ δὲ Ἀλτουσέρ χάνουν ἀπ’ τά μάτια τους αὐτά τὰ δρια.

‘Ο μέν Ἰνγκράο, δταν φαίνεται δτι ώς πολιτικοποίηση ἐννοεῖ ἔναν πιθανό δηλαδή ἐπιθυμητό, ἔξαντλητικό «ἐγκλεισμό» τοῦ κοινωνικοῦ-ἴδιωτικοῦ «μέσα» στό κράτος-πολιτική «σύνθεση». ‘Ο Ἀλτουσέρ πάλι, πού ἐπικρίνει τὸν Ἰνγκράο γιά αὐτή τήν ἀντίληψη πολιτικοποίησης τοῦ κοινωνικοῦ, θεωρώντας την ώς ἀστική πολιτικοποίηση (τό πολιτικό), κρατάει γιά τὸν ἐαυτό του, δπως θά δοῦμε παρακάτω, τή δυνατότητα μιᾶς ἄλλης πολιτικῆς, αὐτή τή φορά

προλεταριακῆς, πού τοποθετεῖται ριζικά «ἐκτός» κράτους (ἢ πολιτική), μέσα σ’ ἔνα φαντασματικό μή χώρο. Μοῦ φαίνεται πράγματι δτι παρά τίς διαφορές τους δὲ Ἀλτουσέρ κι δὲ Ἰνγκράο υἱοθετοῦν ώς ἔνα βαθμό τήν ἴδια ἀσενσιαλιστική-τοπολογική ἀντίληψη γιά τό κράτος, γεγονός πού δδηγεῖ καὶ τούς δυό σ’ ἔναν γενικευμένο πανπολιτικισμό, ἀπό διαφορετικούς βεβαίως δρόμους (ἔξαντλητική πολιτικοποίηση τοῦ κοινωνικοῦ μέσα στό κράτος γιά τόν Ἰνγκράο, προλεταριακή πολιτικοποίηση ἐκτός κράτους γιά τόν Ἀλτουσέρ).

‘Ἄς μείνουμε πρός στιγμή στόν Ἀλτουσέρ. Ἀντίθετα ἀπ’ δσα ύποστηρίζει, κάθε ταξικός ἀγώνας, δλα τά κοινωνικά κινήματα (συνδικαλιστικό, οἰκολογικό, αὐτονομιστικό, γυναικείο, φοιτητικό κλπ.), στό μέτρο πού εἶναι πολιτικά, ἡ μᾶλλον ώς πρός τίς πολιτικές πλευρές τους, τοποθετοῦνται ἀναγκαστικά στό στρατηγικό πεδίο τοῦ κράτους. Μιά προλεταριακή πολιτική δέν μπορεῖ νά τοποθετεῖται ἐκτός κράτους, δπως καὶ μιά πολιτική πού τοποθετεῖται στό πεδίο τοῦ κράτους δέν εἶναι γιά αὐτό τό λόγο δπωσδήποτε ἀστική πολιτική. Πραγματικά, δν ύπάρχουν πάντα δρια στή διεύρυνση τοῦ κράτους, στήν πολιτικοποίηση τοῦ κοινωνικοῦ, αὐτό συμβαίνει ἀκριβῶς στό μέτρο πού οι ταξικοί ἀγώνες καὶ τά κοινωνικά κινήματα ύπερβαίνουν πάντοτε καὶ μάλιστα μέ τό παραπάνω τό κράτος, ἔστω καὶ ἄν τό ἐννοῦμε μέ τήν εύρεια ἐννοια (συμπεριλαμβανομένων τῶν I. M. K.), στό μέτρο πού δέν εἶναι τά πάντα πολιτικά, καὶ πού ἡ πολιτική δέν εἶναι ἡ μόνη ύπαρκτή διάσταση τοῦ κοινωνικοῦ. ‘Ἄν θέλουμε νά ξεπεράσουμε τήν κρατιστική-θεσμοκρατική καθήλωση τῆς Τρίτης Διεθνοῦς, δν θέλουμε νά λάβουμε προνομιακά ύπόψη μας τά κοινωνικά κινή-

ματα (τήν «κοινωνία τῶν πολιτῶν»), τοῦτο δέ σημαινεῖ ότι πρέπει μέ κάθε θυσία νά ἀπονείμουμε στά πάντα τόν ύποτιθέμενο ἀνώτατο τίτλο τιμῆς (ΠΟΛΙΤΙΚΗ), ότι πρέπει νά ἀναζητήσουμε παντοῦ τή διάχυση τοῦ πολιτικοῦ ἡ τῆς πολιτικῆς. Οἱ ἔξουσίες κι οἱ ἀγῶνες δέν ἀνάγονται ἀμεσα οὕτε στό κράτος οὕτε στήν πολιτική: δέν είναι δ Φουκώ πού θά τό θυμίσει στόν μαρξισμό! Πράγμα πού δέν σημαίνει ότι αὐτές οἱ ἔξουσίες κι οἱ ἀγῶνες δέν ἔχουν σέ κάθε περίπτωση ἐκεῖνα ἡ τά ἀλλα ἀποτελέσματα, τή μιά ἡ τήν ἀλλη πολιτική ἀντιστοιχία, οὕτε ότι τό κράτος δέν ἐπιδρᾶ ἐπάνω τους.

- 'Αναφέρεσαι ἐδῶ στή σχετική θέση τοῦ Ἀλτουσέρ σύμφωνα μέ τήν δύοια τό κόμμα τῆς ἑργατικῆς τάξης πρέπει νά τοποθετεῖται «έκτος» τοῦ κράτους.

- 'Ακριβῶς. Πιστεύω ότι μ' αὐτή του τή θέση δ 'Αλτουσέρ συνοψίζει πολύ καλά μιά παραδοσιακή θέση τῆς Τρίτης Διεθνοῦς πού ἀφορᾶ τό κράτος. "Έχω ἔγγησει ἐπανειλημμένα ότι πρόκειται γιά μιά ἐργαλειακή ἀντίληψη: τό κράτος παρουσιάζεται ως ἐργαλεῖο ἡ μηχανή (ἡ μεγάλη λέξη ἐκφωνήθηκε), χειραγωγήσιμο κατά βούληση, στά χέρια τῶν κυρί-αρχων τάξεων. 'Η ἔξουσία παρουσιάζεται ως μετρήσιμη ὁντότητα πού ἐνσαρκώνεται σ' αὐτό τό κράτος, τό ύποστασιοποιούμενο σέ ἀντικείμενο. Περνώντας ἀπ' τή μηχανιστική μεταφορά στήν τοπολογική μεταφορά ἔχουμε τά ἀκόλουθα ἀποτελέσματα: Τό κράτος συνιστᾶ ἔνα μονολιθικό μπλόκ χωρίς ρωγμές ἃν ἔξαιρεθοῦν δσες πηγάζουν ἀπ' τίς δυσλειτουργίες τῆς γραφειοκρατίας. Οἱ ἐσωτερικές ἀντιφάσεις δέν

ἔχουν σημασία γιά τό σκληρό πυρήνα του, παρά μόνο γιά τούς I. M. K. Αὐτό τό κράτος παραμένει ἔνα κράτος ἐντελῶς στεγανό γιά τούς ἐπαναστατικούς ἀγῶνες τῶν κυριαρχούμενων τάξεων. Πρόκειται γιά μιά θεσμοκρατική ἀλλά καί ἐσενσιαλιστική ἀντίληψη γιά τό κράτος: Οἱ λαϊκές μάζες εἴτε είναι ἔγκλειστες δόπτε είναι «ἐνσωματωμένες» καί συνεπῶς καταδικασμένες ἀπ' τήν ἀστική πανούκλα πού μαστίζει τό κάστρο, εἴτε παραμένουν ἀγνές στήν ἀναζητηση τῆς δι' ἑαυτήν / ταξικῆς τους συνειδητης (κόμμα) δόπτε τοποθετοῦνται ριζικά ἐκτός τῶν τειχῶν. 'Η κατάκτηση τῆς κρατικῆς ἔξουσίας τουλάχιστον γιά τόν σκληρό της πυρήνα δέν μπορεῖ ἐπομένως νά σημαίνει παρά τήν εἰσβολή στό κάστρο ἀπό τά ἔξω, μέ ἔφοδο-πόλεμο κινήσεων ἡ περικύλωση-πόλεμο θέσεων (Γκράμσι) δηλαδή πάντα μέ μιά μετωπική «στρατηγική» τοῦ τύπου διπλῆς ἔξουσίας. Τό κόμμα πρέπει ἐπομένως νά τοποθετεῖται ριζικά ἐκτός-κράτους, συμβάλλοντας ως ἀντί-κράτος στή συγκρότηση τῆς δεύτερης ἔξουσίας (σοβιέτ) πού θά υποκαταστήσει τήν πρώτη (καταστροφή τοῦ κράτους).

'Απέναντι σ' αὐτή τήν ἐσενσιαλιστική ἀντίληψη ἔχω ἀντιτάξει δτι τό κράτος πρέπει νά θεωρεῖται ως σχέση, γιά τήν ἀκρίβεια ως ἡ ὑλική συμπύκνωση ἐνός συσχετισμοῦ δυνάμεων μεταξύ τάξεων καί ταξικῶν μερίδων.

'Η ἵδια ἡ ἔξουσία δέν είναι μιά ούσια (πού μπορεῖ νά ἐντοπιστεῖ), ἀλλά μιά σχέση. Τό κράτος συγκροτεῖται ἀπό ταξικές ἀντιφάσεις πού μέ εἰδική μορφή γίνονται ἐσωτερικές ἀντιφάσεις τοῦ κράτους, γεγονός πού δέν ἀφορᾶ μόνο τούς I. M. K. 'Η κρατική πολιτική είναι ἡ συνιστώσα αὐτής τῆς ἀντιφατικῆς

διαδικασίας. Έκεινο πού είναι άποφασιστικό γιά τή λήψη τῶν πολιτικῶν άποφάσεων δέν είναι δ, τι συμβαίνει πλάι ἢ πέρα ἀπ' τό κράτος, ἀλλά ἀκριβῶς αὐτό πού συμβαίνει στούς κόλπους τοῦ κράτους. Ἐδῶ πρέπει νά συλλογιζόμαστε δχι μέ δρους ἐντός ἢ ἐκτός ἀλλά μέ δρους στρατηγικοῦ πεδίου και διαδικασίας: Οι λαϊκοί ἀγῶνες ἀπό πολιτική ἀποψη τοποθετοῦνται, ἐπαναλαμβάνω, πάντοτε στό πεδίο τοῦ κράτους. "Οσο κι ἀν τοῦτο είναι μόνιμο χαρακτηριστικό τοῦ καπιταλιστικοῦ κράτους παρουσιάζει σήμερα καινούργιες πλευρές. Ἡ ἐπέκταση τοῦ κράτους σ' δλους τούς τομεῖς τῆς καθημερινότητας προκαλεῖ ἔνταση τῶν ἀντιφάσεων στό κρατικό πεδίο, γεγονός πού δημιουργεῖ μιά ἐντελῶς ἰδιαίτερη κρίση τοῦ σημερινοῦ κράτους.

Τό κόμμα δέν μπορεῖ ἐπομένως νά τοποθετεῖται ριζικά ἐκτός τοῦ κράτους. Ἡ κατάκτηση τῆς κρατικῆς ἔξουσίας παραπέμπει σέ μιά μακροπρόθεσμη στρατηγική πού συνίσταται στή μεταλλαγή τοῦ συσχετισμοῦ τῶν δυνάμεων, μέσα στό ἴδιο τό πεδίο τοῦ κράτους, μέ στήριγμα τίς ἐσωτερικές ἀντιφάσεις. Σ' ἀντίθεση δμως πρός μιά κάποια ἀποδοχὴ αὐτῶν τῶν ἀναλύσεων ἀπό δρισμένα ρεύματα τῶν εὐρωκομμουνιστικῶν κομμάτων, δέν πρέπει νά ξεχνοῦμε δτι τό κράτος δέν είναι μιά ἀπλή σχέση: παρουσιάζει πάντοτε μιά εἰδική ὄλικότητα στό μηχανισμό του πού δέν μπορεῖ κανείς νά τόν τροποποιήσει μέ τό νά ἀλλάξει ἀπλῶς τό συσχετισμό τῶν δυνάμεων. Συνεπῶς, τό νά τοποθετηθεῖ αὐτό τό κόμμα στό πεδίο τοῦ κράτους δέ σημαίνει καθόλου, ἵσα ἵσα μάλιστα, δτι πρέπει νά υιοθετήσει τήν ὄλικότητα τοῦ μηχανισμοῦ, ἀντιγράφοντας τό διοικητικό μοντέλο τοῦ κράτους ἢ ταυτιζόμενο μέ

ἐκείνο. Ἐδῶ ἀκριβῶς ἀνακύπτει τό θέμα τῆς αὐτονομίας τῆς δργάνωσης τῆς ἐργατικῆς τάξης και τῶν λαϊκῶν μαζῶν και δχι βέβαια στήν ἀντιπολίτευση τῆς δργάνωσης αὐτῆς ἔξω ἀπ' τό κράτος.

Ἡ τροποποίηση προπαντός τῆς ὄλικότητάς του, δέν είναι παρά μιά ὅψη τῆς δημοκρατικῆς μετάβασης στό σοσιαλισμό. ቩ ἀλλη ὅψη τῆς διαδικασίας συνίσταται στήν ταυτόχρονη στήριξη στά κοινωνικά κινήματα τῆς βάσης, στήν προώθηση φυτώριων δμεσης δημοκρατίας, μ' ἀλλα λόγια ἡ στήριξη στούς λαϊκούς ἀγῶνες πού πάντα ὑπερβαίνουν τό κράτος. "Αν πειριστοῦμε στό πεδίο τοῦ κράτους, ἀκόμα και υιοθετώντας τή λεγόμενη στρατηγική ρήξης, θά γλιστρήσουμε χωρίς νά τό καταλάβουμε στή σοσιαλδημοκρατία: ἔξαιτίας τοῦ ἴδιου τοῦ βάρους τῆς ὄλικῆς ὑπόστασης τοῦ κράτους, ἡ ἀλλαγή τοῦ ἐσωτερικοῦ στό κράτος συσχετισμοῦ δυνάμεων δέν μπορεῖ νά πραγματοποιηθεῖ παρά μέ τή στήριξη στούς ἀγῶνες και τά κινήματα πού ὑπερβαίνουν τό κράτος.

Αὐτό ἰσχύει σήμερα δσο ποτέ ἀλλοτε. Μπροστά στίς νέες μορφές κρατισμοῦ και τίς σημερινές διοικητικές διαδικασίες, μπροστά στίς προσπάθειες νεο-κορπορατιστικῆς ἐνσωμάτωσης τῶν μαζῶν πού ἐπιχειρεῖ τό κράτος στήνοντας στό κοινωνικό πλέγμα πολλαπλά κυκλώματα ἐλέγχου (κοινωνική ἀσφάλιση, ἔξουσιοδοτημένα ἀστυνομικά, ψυχιατρικά, δικαστικά κυκλώματα κλπ.), μέσα στή συγκυρία τῆς οἰκονομικῆς κρίσης και τῆς κρίσης τοῦ κράτους-προνοίας πού ἐπιφέρουν μιά αὐξανόμενη και ἔρπουσα κρίση νομιμοποίησης δίχως νά δηγοῦν ἐντούτοις σέ μιά ρήξη τῆς συναίνεσης, οι λαϊκές ἔξεγέρσεις παίρνουν καινούργιες μορφές. Οι ἔξεγέρσεις δέν παίρνουν πιά

τίς ίδιες μορφές δύως στήν «άγρια» κρίση του 1930, δέν έκληλώνονται ούτε μέ τή μορφή γενικευμένων άπεργιῶν ούτε μέ τή μορφή τῆς σφαιρικῆς ἐναλλακτικῆς πολιτικῆς προοπτικῆς. Αύτές οι ἔξεγέρσεις πού βρίσκονται στά κράσπεδα τοῦ παραγωγικοῦ μηχανισμοῦ δέν σημαδεύονται ἀπ' τή σφραγίδα τοῦ περιθωριακοῦ, δύως συνέβαινε μέχρι πρίν μερικά χρόνια. Συμπυκνώνουν μιά διάχυτη καὶ γενικευμένη λαϊκή διαμαρτυρία μετατοπίζοντάς την πρός τόν πολιτιστικό τομέα: φοιτητικό κίνημα, γυναικεῖο, αὐτονομιστικό, οἰκολογικό, ἐπιτροπές συνοικίας ἐπιτροπές πολιτῶν. Ὁδῷ πρέπει φυσικά νά προσθέσουμε τίς νέες μορφές ἔξεγέρσης μέσα στό ίδιο τό ἐργοστάσιο. Αύτά τά κινήματα δέν διαχωρίζονται βεβαίως ἀπό τίς ταξικές ἀντιφάσεις, δύως ὑποστηρίζει δ Τουρέν, μέ τήν ἀντίθεση πού είσάγει «ταξικές ἀντιφάσεις, κοινωνικά κινήματα». Ἀντίθετα συνδέονται ὀργανικά μέ τίς (οἰκονομικές ἀλλά καὶ πολιτικές καὶ ἰδεολογικές ταξικές) ἀντιφάσεις πού ἐνυπάρχουν στή διευρυμένη ἀναπαραγωγή τοῦ κεφαλαίου. Δέν τούς λείπει ούτε ή δική τους ίδιαίτερη λειτουργία: συμπυκνώνουν καὶ ἀντανακλούν ταξικές συγκρούσεις χωρίς ἐντούτοις νά περιορίζονται σ' αὐτό. Πολλά ἀπ' αύτά τά κινήματα ὑπερβαίνουν τούς θεσμούς τῆς ἀντιπροσωπευτικῆς δημοκρατίας τοποθετούμενα στήν προοπτική τῆς αὐτοδιαχείρισης.

Τό θέμα είναι λοιπόν ή ἄρθρωση τῶν δύο ὅψεων τῆς διαδικασίας: δέν πρόκειται γιά μιά «καταστροφή» τῶν θεσμῶν τῆς ἀντιπροσωπευτικῆς δημοκρατίας πού ὑπῆρχαν ἐπίσης, ἢν δχι κυρίως, μία κατάκτηση τῶν λαϊκῶν τάξεων, πρός δφελος τῶν ἀγώνων ἀποκλειστικά ἐκτός κράτους-ἄμεση δημοκρατία (είλαι ή αὐθεντική λενινιστική λύση πού υἱοθετεῖ

ούσιαστικά δ Ἀλτουσέρ), δέν πρόκειται ούτε γιά μιά ἐγκατάλειψη ἢν δχι πνίξιμο αύτῶν τῶν κινημάτων βάσης, πρός δφελος ἀπλῶν μεταρρυθμίσεων τῆς ἀντιπροσωπευτικῆς δημοκρατίας (κλασική σοσιαλ-δημοκρατική στατηγική).

Αύτές οι δύο ὅψεις τῆς διαδικασίας πρέπει νά παραμείνουν σχετικῶς διακριτές. Σ' αὐτό τό σημεῖο, ἀπό μιά ἄλλη πλευρά, θέτει δρισμένα προβλήματα ή θέση τοῦ Ἰνγκράο. Ὁ Ἰνγκράο ἔχει συνείδηση τῶν κινδύνων τοῦ κορπορατισμοῦ, τῆς ἀτομικῆς ή κοινωνικῆς ἐπαγγελματικῆς ίδιοτέλειας καὶ τοῦ κατατεμαχισμοῦ πού παραμονεύουν τό αὐτοδιαχειριστικό κίνημα. Ξέρουμε μάλιστα δτι τό ρεῦμα τῶν Deleuze-Foucault-Guattari ἔχει ἀναγάγει αὐτούς τούς κινδύνους σέ θεωρία τῶν κοινωνικῶν κινημάτων. Οι ἀτομικές μικρο-ἔξεγέρσεις, οι διεσπαρμένες ἀντιστάσεις, καὶ οι ἀπομονωμένοι πειραματισμοί, είναι κατ' αὐτούς δ μόνος τρόπος νά ἀποφευχθεῖ μιά στρατηγική πού θά κινδύνευε νά παγιδεύσει αὐτά τά κινήματα στά δίχτυα τοῦ πολιτικοῦ-κράτους, στερώντας τα ἀπ' τήν «αὐτονομία» τους. Φυσικά τό νά ἀρκεστεῖ κανείς σ' αὐτά είναι δ καλύτερος τρόπος γιά νά χειραγωγηθοῦν τοῦτα τά κινήματα ἀπ' τό νεο-κορπορατισμό, καὶ τήν κάθετη νέα πατρωνεία πού θεσμοθετεῖ τό κράτος δύως είναι σήμερα, νά ἐνσωματωθοῦν στήν κατασταλτική ἀνοχή αὐτοῦ τοῦ κράτους: ηδη βλέπουμε σχεδόν παντοῦ αὐτή τή χειραγώγηση. Ποιά είναι τώρα τά μέσα πού προτείνει δ Ἰνγκράο γιά νά ἀποτραπεῖ αὐτός δ κίνδυνος πού είναι ἐντελῶς πραγματικός, δσο κι ἢν καμιά φορά ὑπερτονίζεται ἀπό τούς Ἰταλούς καὶ τούς Γερμανούς στοχαστές (τόν Χάμπερμπας γιά παράδειγμα), οι δποιοι ἔχουν τήν τάση νά γενικεύουν

κάπως έσπευσμένα, ξεκινώντας άπ' τά σημάδια πού άφησε στίς χῶρες τους δ φασισμός και δ ναζισμός; Πρόκειται κατά κάποιο τρόπο γιά τήν ἀρθρωση τῶν κοινωνικῶν κινημάτων μέ τή διαδικασία μετασχηματισμοῦ τοῦ κράτους μέσω τῆς ὑπαγωγῆς-ἔνταξής τους «μέσα» στούς θεσμούς ενός ἐκδημοκρατισθέντος κράτους. Τό κράτος θεωρεῖται ἔδω ως «στιγμή τῆς σφαιρικότητας» ως «γενική σύνθεση», ἀντίληψη πού δσο κι ἄν μοιάζει διαμετρικά ἀντίθετη πρός αὐτή τοῦ Ἀλτουσέρ (κράτος-ἀντικείμενο) δέν παύει νά υποδηλώνει σέ ἔνα δρισμένο βαθμό τήν ἕδια ἐσενσιαλιστική θεώρηση τοῦ κράτους (κράτος-ὑποκείμενο τῆς κοινωνικῆς δρθολογικότητας κατά τόν Ἰνγκράο).

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, αὐτή ἡ ἀντίληψη τοῦ Ἰνγκράο ἔχει τεθεῖ πραγματικά σέ ἐφαρμογή ἀπ' τήν αὐστρομαρξιστική πολιτική ἐμπειρία πού κρατώντας ἵση ἀπόσταση ἀπ' τόν μπολσεβικισμό και τή δοσιαλδημοκρατία ἐπιχείρησε ἀκριβῶς νά ἀρθρωσει τίς δύο πλευρές τῆς ἐν λόγω διαδικασίας, ἐνσωματώνοντας δμως τή δεύτερη (κοινωνικά κινήματα ἀμεσης δημοκρατίας) στήν πρώτη (ἐκδημοκρατισθέντες ἀντιπροσωπευτικοί θεσμοί). Ἡ πείρα ἔδειξε δτι σέ τούτη τήν περίπτωση ἔξαιτίας τῆς ἰδιαίτερης ὑλικότητας τοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ, αὐτά τά κινήματα κατέληξαν νά διαλυθοῦν στά δίχτυα τοῦ κράτους ἀφού ἐνσωματώθηκαν και ταυτίστηκαν μέ τό διοικητικό του κύκλωμα. Ἀναρωτιέμαι λοιπόν μέ τή σειρά μου ἄν, και σέ ποιό βαθμό, μιά δρισμένη ἀμείωτη ἔνταση μεταξύ αὐτῶν τῶν δυσ πλευρῶν τῆς διαδικασίας είναι ἔνα ρίσκο πού πρέπει νά τό ἀναλάβουμε, και ἀκόμα σκέφτομαι μήπως είναι ἀπαραίτητο τμῆμα

τῆς δυναμικῆς κατά τή μετάβαση πρός τό δημοκρατικό σοσιαλισμό.

— Ἐδῶ ἀνακύπτουν τά προβλήματα τοῦ ρόλου τοῦ κόμματος σ' αὐτά τά κινήματα σήμερα και τῆς κρίσης πού διαπερνᾶ τά κομμουνιστικά κόμματα στή Δύση.

— Ἀκριβῶς. Γιά ν' ἀρχίσουμε μέ τό δεύτερο πρόβλημα, ἐγώ δέν πιστεύω καθόλου δπως ὑποστηρίζουν (ἰδιαίτερα δ Μπαλιμπάρ) δτι πρόκειται γιά μιά κρίση τῆς «μορφῆς-κόμμα». Πρόκειται ἀφενός γιά μιά γενική κρίση τοῦ «συστήματος» τῶν πολιτικῶν κομμάτων πού δφείλεται στίς νέες οἰκονομικές πραγματικότητες, στή σύγχρονη σημερινή κρίση τοῦ κράτους και στή νέα μορφή τοῦ αὐταρχικοῦ κρατισμοῦ: μιά κρίση δπου συμμετέχουν κατά ἔνα μέρος τά Κ. Κ. τῆς Δυτικῆς Εύρωπης. Πρόκειται ἀφετέρου γιά μιά ἰδιαίτερη κρίση τῶν μαζικῶν ἐργατικῶν κομμάτων στίς χῶρες τοῦ προηγμένου καπιταλισμοῦ.

Γιά νά ἀπαντήσουμε στό πρώτο μέρος τῆς ἐρώτησης πρέπει νά ἀποδώσουμε πολύ μεγάλη σημασία στίς σύγχρονες ἰδεολογικές διαδικασίες. Πράγματι, ἐπαναλαμβάνω δτι δέν πρέπει νά θεωροῦμε τήν καταστολή, τήν ἀνοιχτή βία και τήν δργάνωση τῆς συναίνεσης σάν δυσ δρους μιᾶς ποσότητας ἔξουσίας πού κατέχει τό κράτος κατά τήν εἰκόνα τοῦ Κενταύρου. Αὐτή είναι ἡ ἐφαρμογή στό κράτος τῆς ἐσενσιαλιστικῆς-ἐμπειρικῆς ἀντίληψης τῆς «έξουσίας-μηδενικό ἄθροισμα», κατά τρόπο πού σέ μιά μείωση τοῦ βαθμοῦ νομιμοποίησης θά ἀντιστοιχούσε αὐτομάτως μιά αὔξηση ἀντιστρόφως ἀνάλογη τῆς κατα-

στολής και τό αντίθετο. Στήν πραγματικότητα μιά αυξηση τής κατασταλτικής βίας έκ μέρους τοῦ κράτους συνοδεύεται ύποχρεωτικά ἀπό τήν τονισμένη ἀναδιατύπωση τῆς νομιμοποίησής του. 'Ακριβῶς αὐτό εἶναι πού συμβαίνει σήμερα σάν ἀπάντηση τοῦ κράτους στή δική του κρίση.

Δέν μπορῶ νά ἐπιμείνω ἐδῶ στίς νέες κατασταλτικές μορφές τοῦ σύγχρονου κράτους πού συνεμφαίνουν μιάν ἐπίταση τῆς ἀνοιχτῆς βίας τοῦ κράτους (σημαντικές περιστολές τῶν ἐλευθεριῶν, γενικευμένο ήλεκτρονικό φακέλωμα, φθορά τοῦ νόμου, νέος ρόλος τῶν δικαστικῶν καὶ ἀστυνομικῶν μηχανισμῶν μέσα ἀπ' τήν δργανική πλέον ἀλληλεξάρτησή τους) καὶ δχι μόνο μιά αυξηση τῆς λεγόμενης συμβολικῆς βίας. Τό φαινόμενο ὅμως αὐτό συνοδεύεται ἀπό μιά πραγματική ἀναδιάρθρωση τῆς ἰδεολογίας τῆς δεξιᾶς πού κλονίστηκε σοβαρά ἀπ' τήν ἄνοδο τῶν ἀγώνων μετά τό 1968, μιά ἀναδιάρθρωση πού ἀποδεικνύει γιά μιά ἀκόμη φορά τίς τεράστιες ἵκανότητες πολιτιστικῆς δλοκλήρωσης τοῦ καπιταλισμοῦ (π.χ. ἡ ἀφομοίωση μιᾶς δλόκληρης σειρᾶς θεμάτων τοῦ Μάη τοῦ 68). Τό νά συνεχίζουμε νά μιλᾶμε γιά ἰδεολογίες τῆς κρίσης μοῦ φαίνεται ἐντελῶς ἀνακριβές, ἐφόσον σήμερα γινόμαστε μάρτυρες μιᾶς ἀληθινῆς ἀναδιάρθρωσης τῆς κυρίαρχης ἰδεολογίας.

'Η ἰδιοτυπία αὐτῆς τῆς ἀναδιάρθρωσης συνίσταται στήν ἀντιφατική συναρμογή διαφόρων ρευμάτων πού ἐν μέρει εἶναι ἀρκετά παλιά:

α) 'Ο ἴρασιοναλισμός πού προσιδίαζει στή γενική ἐπίθεση ἐναντίον τοῦ μαρξισμοῦ καὶ ταυτόχρονα ἐναντίον τοῦ ρασιοναλισμοῦ τοῦ Διαφωτισμοῦ. 'Ο ἴρασιοναλισμός κι δ νεοσπιριτουαλισμός δέν εἶναι πλέον ἀπλό ἰδεολογικό σύμπτωμα τῆς κρίσης, ἀλλά

συγκαλύπτουν καὶ προλειαίνουν τό δρόμο σ' ἔνα εἶδος δρθολογισμοῦ πού δέν εἶναι νέος, τείνει δημοσ αὐτή τή φορά νά κατακλύσει τόν κοινωνικό ἰστό: τήν ἐγχειρηματική δρθολογικότητα καὶ τήν τεχνοκρατική λογική τῶν εἰδικῶν, πού εἶναι σχετικῶς ἀντίθετες πρός τή λογική τοῦ νόμου καὶ τῆς γενικῆς θέλησης.

β) 'Ο νεοφιλελευθερισμός πού ἐκδηλώνεται μέσα σ' ἔνα ἀντικρατικό λόγο μέ τό πρόσχημα τῆς ἀπελευθερωσης τοῦ ἀτόμου ἀπ' τίς κρατικές ὑπερβάσεις. "Οσο κι ἀν οἱ ὑποστηριχτές αὐτοῦ τοῦ νεοφιλελευθερισμοῦ παρουσιάζονται συχνά ώς ἔνθερμοι δπαδοί ἐνός «ἀναρχοκαπιταλισμοῦ» δέν πρέπει νά πιστεύουμε δτι ἔτσι προεικονίζουν μιά πραγματική ἐπιστροφή στόν ἄγριο ἀνταγωνιστικό καπιταλισμό, πράγμα ἀδύνατο. 'Εκεῖνο πού στή πραγματικότητα προεικονίζουν, εἶναι ἡ ἐπιχειρούμενη ἥδη περιστολή τῶν «κοινωνικῶν λειτουργιῶν» τοῦ κράτους-προνοίας πού ὑπῆρξαν μιά σημαντική κατάκτηση τῶν λαϊκῶν μαζῶν (κρίση τοῦ κεϋνσιανοῦ κράτους).

γ) 'Ο αὐταρχισμός δηλαδή δ νέος λόγος τοῦ νόμου καὶ τῆς τάξης, τῆς ἀσφάλειας τῶν πολιτῶν, τῶν ἀναγκαίων περιορισμῶν τῆς κατάχρησης τῶν δημοκρατικῶν ἐλευθεριῶν (βλέπε τήν Τριμερή Ἐπιτροπή). κλπ.

Αὐτή ἡ ἀναδιοργάνωση τοῦ περιεχομένου τοῦ κυρίαρχου λόγου ἀντιστοιχεῖ καὶ μάλιστα δδηγεῖ καὶ ἀναγγέλλει σημαντικές ἀλλαγές τῶν καναλιῶν καὶ τῶν μηχανισμῶν πού τόν ἀναπτύσσουν καὶ τόν μεταδίδουν. 'Ο κύριος ἰδεολογικός ρόλος μετατίθεται ἀπ' τό σχολεῖο, ἀπ' τό Πανεπιστήμιο καὶ τίς ἐκδόσεις πρός τά μέσα ἐνημέρωσης (πρβλ. P. Ντεμπρέ). Καὶ ἔχει σημασία νά προσθέσουμε δτι αὐτή ἡ

μετάθεση παραπέμπει, στούς κόλπους τῶν κρατικῶν κυκλωμάτων, σέ μια μετάθεση γενικότερη τῶν διαδικασιών νομιμοποίησης, ἀπ' πολιτικά κόμματα πρός τήν κρατική διοίκηση τῆς ὅποιας ἡταν προνομιακοί συνομιλητές. Ἐδῶ βρίσκεται πιθανά τό σημαντικότερο: ἡ ἀνέλιξη τῶν μέσων ἐνημέρωσης συμβαδίζει μέ τὸν πολύμορφο καὶ αὐξανόμενο ἔλεγχο τους ἀπ' τήν κρατική διοίκηση: ἡ λογική καὶ ἡ συμβολική τοῦ λόγου τῶν μέσων ἐνημέρωσης ἀναπαράγουν καὶ ἀντιγράφουν τήν σημερινή λογική καὶ συμβολική τῆς διοίκησης.

“Ολα αὐτά βρίσκονται στή βάση μιᾶς κρίσης καὶ μιᾶς παρακμῆς τῶν πολιτικῶν κομμάτων πού μέχρι τελευταῖα ἔπαιξαν ἀκόμα ἔναν σημαντικό ρόλο. Ἀν καὶ δὲν ἡταν πιά παρόντα στά πραγματικά κέντρα λήψης ἀποφάσεων πού ἔγκατέλειψαν ἥδη τό κοινοβούλιο γιά νά ἐγκατασταθοῦν στούς κόλπους τῆς ἐκτελεστικῆς ἔξουσίας, τά πολιτικά κόμματα ὀστόσο ἔπαιξαν ἀκόμα ἔναν ἀποφασιστικό ρόλο πολιτικῆς ὀργάνωσης καὶ ἐκπροσώπησης τῶν ταξικῶν συμφερόντων ἀπέναντι στήν κρατική διοίκηση καὶ ἔτσι ἀποτελοῦσαν τούς προνομιακούς συνομιλητές της. Ἀποτελοῦσαν ταυτόχρονα πρωταρχικούς ἰδεολογικούς μηχανισμούς ἀναπτύσσοντας καὶ μεταδίδοντας κατά βάση (ἢ περίπτωση τῶν κομμάτων φασιστικοῦ τύπου εἶναι διαφορετική) ἔνα λόγο πού βασιζόταν στή γενική θέληση καὶ στήριζε τούς θεσμούς τῆς ἀντιπροσωπευτικῆς δημοκρατίας, δηλαδή τοῦ κράτους δικαίου.

Σήμερα δμως ἡ διοίκηση ἀναλαμβάνει τόν πρῶτο ρόλο στήν πολιτική ὀργάνωση τῶν κυρίαρχων τάξεων καὶ τήν ἀναμόρφωση τῶν λαϊκῶν μαζῶν: Παγιώνεται ὡς κύριος χῶρος λήψης ἀποφάσεων καὶ

γιά νά τό ἐπιτύχει ἀπευθύνεται σέ διάφορες ἐπαγγελματικές δμάδες παραμερίζοντας τά κόμματα (θεσμοποιημένος νεοκορπορατισμός πού ἐκδηλώνεται ἰδιαίτερα στίς διάφορες τριμερεῖς ἐπιτροπές). Τό γεγονός αὐτό προκαλεῖ μιά κρίση ἀντιπροσωπευτικότητας τῶν «κομμάτων ἔξουσίας» ὡς πρός τίς τάξεις καὶ τίς μερίδες πού αὐτά ἐκπροσωποῦν. Ὁ ρόλος τῆς νομιμοποίησης μετατίθεται παράλληλα πρός τή διοίκηση. Ἔτσι λοιπόν, δ ρόλος τοῦ τεχνοκρατικοῦ αὐταρχισμοῦ ἀνακαλύπτει στή διοίκηση ἔνα προνομιακό χῶρο ἐκπομπῆς. Τό ἴδιο συμβαίνει καὶ μέ τόν νεο-φιλελεύθερο λόγο (τό κράτος εἶναι οὐδέτερος διαιτητής πού ἀπλῶς θέτει τούς κανόνες τοῦ παιχνιδιοῦ στούς δρῶντες κοινωνικούς παράγοντες), δ δποίος συνάπτεται μέ τήν παραδοσιακή μορφή αὐτονομοποίησης τοῦ κράτους. Αὐτός δ ρόλος τῆς διοίκησης ἔχει ἐξάλλου μέ τή σειρά του ἰδιαίτερες ἐπιπτώσεις στόν κυρίαρχο ἰδεολογικό λόγο: ὁμογενοποίηση καὶ ἴσοπέδωση αὐτοῦ τοῦ λόγου, ποπούλιστικες μορφές δημιουργίας συναίνεσης συνδεδεμένες μέ τόν ἐρμητισμό τής γλώσσας τῶν εἰδημόνων.

‘Η κρίση αὐτή τοῦ συστήματος τῶν κομμάτων ἀφορᾶ βεβαίως κατά κύριο λόγο τά κόμματα τῆς ἔξουσίας, δσα δηλαδή συμμετέχουν ἐναλλακτικά στήν κυβέρνηση, δρα καὶ πολλά σοσιαλδημοκρατικά κόμματα. Ἀφορᾶ δμως ἐπίσης σ' ἔνα δρισμένο βαθμό καὶ τά κομμουνιστικά κόμματα τῆς Δύσης, τή στιγμή μάλιστα πού ἀνεξάρτητα ἀπ' τό ἄν διακρίνονται στήν κυβερνητική σφαίρα δέν παύουν νά κινούνται στό πεδίο τοῦ κράτους.

Πιό γενικά δμως, τά μαζικά ἐργατικά κόμματα διαπερνᾶ μιά ἰδιαίτερη κρίση πού ἀφορᾶ κατά κύριο λόγο τά κομμουνιστικά κόμματα (μεταξύ ἄλλων

κριση στράτευσης). Όρισμένοι πολιτικοί και στρατηγικοί προσανατολισμοί αυτῶν τῶν κομμάτων, δρισμένες πλευρές τοῦ γραφειοκρατικοῦ φαινομένου στούς κόλπους τους παίζουν δπωσδήποτε κάποιο ρόλο σ' αὐτή τήν κρίση, οἱ βασικές ὅμως αἵτιες πού τήν προκαλοῦν εἰναι πρώτα ἀπ' ὅλα κοινωνικές: γεγονός πού ή σχετική συζήτηση στή Γαλλία ἔχει τάση νά συσκοτίζει. Πράγματι, τά κόμματα αὐτά ὅχι μόνο δργανώθηκαν κατά βάση ως «έργατικά κόμματα» μέτη στενή ἔννοια, παρόλο πού ή ἔργατική δέν ύπηρξε ποτέ παρά ή ἀρχουσα δύναμη μέσα σ' αὐτά: ἐπί πλέον, τά κόμματα αὐτά δργανώθηκαν μέσα στήν κοινωνία μέ κυρίαρχο ἀξονα τίς ἀντιφάσεις μέσα στόν Ἰδιο τόν παραγωγικό μηχανισμό, τά ἔργοστάσια (διώνυμα κόμμα-συνδικάτα / κράτος-ἐπιχειρήσεις). Σήμερα ὅμως, ἔνας ἀριθμός βασικῶν κοινωνικῶν κινημάτων πού ἀφοροῦν τήν Ἰδια τήν ἔργατική τάξη διαδραματίζονται μακριά ἀπό τούς χώρους τής παραγωγῆς. Αὐτά τά κινήματα καί οἱ ἀγώνες (φεμινιστικό, φοιτητικό, αύτονομιστικό, οίκολογικό κλπ.), εἰναι ἔξαλλου ἥδη ἀπό τή φύση τους πολυταξικά.

Ἐδῶ βρίσκεται ή αιτία μιᾶς κρίσης καί μάλιστα τή στιγμή πού τά ἔργατικά κόμματα δφείλουν νά παίξουν ἔναν καινούργιο ρόλο στή συναρμογή τῶν κρατικῶν μετασχηματισμῶν μέ τήν ἀνάπτυξη τῶν κοινωνικῶν κινημάτων. Πράγματι, σέ πεῖσμα μιᾶς δρισμένης ἀντίληψης τής «αύτονομίας» τοῦ «κοινωνικοῦ» ως πρός τίς πολιτικές δργανώσεις (πού δέν πρέπει δῆθεν ν' ἀσχολοῦνται παρά μόνο μέ τό κράτος), εἰναι προφανές δτι ἀπέναντι στούς κινδύνους τοῦ κορπορατισμοῦ καί τής χειραγώησης (ἀκόμα κι ἀν φαίνεται ἀπίθανη ή γέννηση μιᾶς πλατιᾶς φασιστικῆς συγκέντρωσης στή βάση αὐτῶν

τῶν κινημάτων), ἀπέναντι ἐπίσης στούς κινδύνους σοβαρῶν συγκρούσεων μεταξύ τῶν δύο αὐτῶν πλευρῶν τής διαδικασίας (γεγονός πού συνέβη στήν Πορτογαλία), αὐτά τά κόμματα πρέπει νά ἔχουν ἐνεργή παρουσία μέσα στά καινούργια κοινωνικά κινήματα.

«Ολα αὐτά βέβαια δέν μπορεῖ νά γίνουν ἀν δέν προηγηθοῦν σημαντικές ἀλλαγές αὐτῶν τῶν κομμάτων, ἀλλαγές στήν ἀντιμετώπιση τῶν νέων κινημάτων (πού μέχρι σήμερα τά περιφρονοῦσαν η ἀκόμα καί τά διέβαλαν, ίδιαίτερα στήν περίπτωση τοῦ Κ.Κ.Γ.), ἀλλαγές στήν ἐσωτερική δργάνωση, (τῶν κομμάτων) καί στίς σχέσεις τους μέ τά συνδικάτα καί τίς μαζικές δργανώσεις. Τό ἀληθινό δμως πρόβλημα συνίσταται στό ποιός πρέπει νά εἰναι δ τύπος τής παρουσίας τοῦ κόμματος σ' αὐτό τό πεδίο. Καί σ' αὐτή δμως τήν περίπτωση, η θέση τοῦ Ἰνγκράο, ἀν καί ἀπ' τίς πιό προχωρημένες, εἰναι προβληματική: σχηματικά αὐτή η θέση βλέπει στό κόμμα «τή στιγμή συνολικοποίησης» τῶν νέων κοινωνικῶν ἀγώνων μέ τήν ἔννοια δτι ἔνα μετασχηματισμένο κόμμα θάπρεπε νά ἐπιτύχει τή «σύνθεσή» τους, τόν προσανατολισμό τους, τόν ἐγκλεισμό τους σέ μιά μορφή ἀστερισμοῦ πού κύριος ἀξονάς του θάναι τό κόμμα. Αὐτή η θέση ἰσοδυναμεῖ μ' ἐκείνην πού υιοθετεῖ δ 'Ινγκράο σ' δτι ἀφορᾶ τή σχέση δημοκρατικοποιημένο κράτος-κοινωνικό κίνημα. Τά προβλήματα ἀφοροῦν ἐδῶ ἐν μέρει τό Ἰδιο τό κόμμα: σέ ποιό βαθμό μπορεῖ (η ἀκόμα πρέπει) νά μετασχηματιστεῖ ὥστε νά «συλλάβει» τά κοινωνικά κινήματα χωρίς ὥστόσο νά καταλήξει σ' ἔνα παμφάγο κόμμα ποπουλίστικου τύπου; 'Εξίσου δμως ἀφοροῦν καί τά κοινωνικά κινήματα: μέ τήν «καταχώρησή» τους σ'

ένα δποιοδήποτε κόμμα, δσο μετασχηματισμένο και δημοκρατικοποιημένο και νάναι αύτό, δέν είναι καθόλου προφανές ότι δέν θά χάσουν τήν ίδιομορφία τους. Πολύ περισσότερο πού αύτά τά κινήματα δέν έχουν (άκομα;) ίδιαίτερες δργανωτικές μορφές (θά-πρεπε ἄραγε;) τέτοιες πού ή σχέση τους πρός τό κόμμα θά σήμαινε μιά νέα σχέση κόμματος-μαζικῶν δργανώσεων: δ κίνδυνος έπομένως νά διαλυθοῦν μέσα στό κόμμα είναι πολύ μεγάλος. 'Αναρωτιέμαι λοιπόν μήπως μιά δρισμένη άναποδφευκτή ένταση άναμεσα στά έργατικά κόμματα και τά κοινωνικά κινήματα είναι (τελικά) άπαραίτητη προϋπόθεση τής δυναμικῆς μιᾶς μετάβασης πρός τό δημοκρατικό σοσιαλισμό.

Mπερνάρ 'Εντελμάν

*Tό δίκαιο
ώς ἀστική μορφή
τῆς πολιτικῆς*

Γιατί δέν μπορέσαμε νά παραγάγουμε μιά μαρξιστική θεωρία του κράτους; Αύτή ή έρωτηση, που βρίσκεται στό έπικεντρο τής παρέμβασης του 'Αλτουσέρ, βασανίζει τά ευρωπαϊκά κομμουνιστικά κόμματα. Οι μαρξιστές έδωσαν μιά πρώτη άπαντηση σε θεωρητικό έπιπεδο. "Οπως άναφέρει δ 'Αλτουσέρ:

«'Εδῶ προστίθεται τό γεγονός ότι παρ' ὅτι άναφέρεται στήν καπιταλιστική κοινωνία καί στό έργατικό κίνημα, ἡ μαρξιστική θεωρία δέν λέει σχεδόν τίποτα οὔτε γιά τό κράτος, οὔτε γιά τήν ιδεολογία, οὔτε γιά τήν πολιτική, οὔτε γιά τίς δργανώσεις τής ταξικῆς πάλης. Πρόκειται γιά ἓνα «τυφλό σημεῖο» πού μαρτυρᾶ χωρίς ἀμφιβολία τά θεωρητικά δρια δύο προσέκρουσε δέ Μάρξ, σά νάχε παραλύσει δπ' τήν ἀστική παράσταση του κράτους, τής πολιτικῆς κτλ. μέχρι τό σημεῖο νά τήν έπαναλαμβάνει μέ μιά ἀπλῶς ἀρνητική μορφή. Τυφλό σημεῖο, ἡ δπαγορευμένη ζώνη, τό δποτέλεσμα εἶναι τό ἵδιο.»¹

Γιατί δμως διαιωνίστηκε αύτή ή ξλλειψη; Γιατί ἄραγε σ' δλη τή διάρκεια τῶν έργατικῶν ἀγώνων καί τής ἀνάπτυξης τής κρατικῆς μηχανῆς δέν προσαρμόσαμε τό μαρξισμό στά καινούργια φαινόμενα πού ἔπαιρναν μορφή μπρός στά μάτια μας; Ή καλύτερα:

1. Βλ. παραπάνω, σελ. 11

γιατί άρχιζουμε μόλις τώρα νά «ψυχανεμιζόμαστε» διτί δ Μάρξ είχε «παραλύσει» από τήν άστική παράσταση τοῦ κράτους, πού είναι κυρίως μιά νομική παράσταση; 'Η τύφλωσή μας στό άστικό δίκαιο μᾶς έκανε άραγε άκόμη πιό τυφλούς στήν κριτική πού τοῦ άπηγύθυνε δ Μάρξ;

Μήπως είναι αὐτό πού μᾶς έμποδίσε νά «διορθώσουμε» τήν δπτική μας; 'Άς δεχτοῦμε προσωρινά αὐτή τήν ύπόθεση. 'Άλλα τότε τό πράγμα γίνεται άκόμα σοβαρότερο. Πῶς έγινε δυνατό, τά «κενά» τοῦ Μάρξ νά γίνουν καί δικά μας κενά; Είμαστε άραγε τόσο ένδεεις ώστε ένα «χάσμα» στή θεωρία μᾶς έμποδίζει νά δοῦμε τήν πραγματικότητα; Είμαστε τόσο θρήσκοι έτσι πού μιά άνεπάρκεια τοῦ δόγματος νά μᾶς καταντάει χαμένα καί άνόητα παιδιά;

Μέ δυό λόγια: τί συνέβη στό μαρξισμό καί τόν μετέτρεψε από έπαναστατική θεωρία σέ θεωρία τύφλωσης;

'Ένα πρώτο σημείο είναι προφανές. 'Ο μαρξισμός, στά χέρια τῶν εύρωπαϊκῶν κομμουνιστικῶν κομμάτων καί τῶν χωρῶν τοῦ «ύπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ» μετατράπηκε σέ μιά θεωρία νομικο-πολιτική, πού παίζει άκριβῶς τόν ίδιο ρόλο μέ τίς άστικές πολιτικές θεωρίες. 'Έτσι «άνυψωμένος» στό βάθρο τῆς ίδεολογίας άναπαρήγαγε, μέ τόν τρόπο του, τίς λειτουργίες τοῦ δυϊσμοῦ, τῆς έγκλησης καί τοῦ κώδικα.

'Ο δυϊσμός. Περιγελάσαμε άρκετά τόν άστικό νόμο γιά τήν «τυπικότητά» πού κάλυπτε τίς πιό φιλεύσπλαχνες ταξικές πρακτικές. Περιφρονήσαμε άρκετά αὐτό τό δύϊσμό. Τό δίκαιο σᾶς λέει διτί είστε έλευθεροι; Μά κοιτάχτε ποῦ καταντά αὐτή ή έλευθε-

ρια! Να έκφραζει κανεὶς μιὰ γνωμή το πρωι. βιαστικά, μπροστά σ' ένα καφε. Και μετά, ψηγυρα στο έργοστάσιο

"Όλα αὐτά, φυσικά, είναι σωστά. Γο δυστυχήμα είναι διτί ποτέ δέν έφαρμόσαμε τό ίδιο κριτήριο στή χρήση τοῦ μαρξισμοῦ. Κοιτώντας προσεκτικά βλέπουμε διτί δλες οἱ άστικές πολιτικές κατηγορίες, δλες αὐτές πού μποροῦν νά δρισθοῦν σάν «νομικές μορφές» τῆς πολιτικῆς (δ λαός, ή κυριαρχία, ή νομιμότητα, τό κράτος δικαίου) έδρασαν μέσα στίς μαρξιστικές έννοιες. 'Απλούστατα ἀλλαζαν δνομα. Κάτω ἀπό τό δνομα τοῦ προλεταριάτου η τῆς έργατικῆς τάξης θριαμβεύει δ λαός (ὅλος δ λαός η ή λαϊκή ένοτητα δπως στή Γαλλία), κάτω ἀπό τή δικτατορία του προλεταριάτου είναι τό δλοκληρωτικό κράτος πού κυβερνᾶ, κάτω ἀπό τήν πρωθημένη δημοκρατία διαφαίνεται ή δικτατορία τοῦ κόμματος.

"Ετσι δ μαρξισμός μετατράπηκε σέ μιά ἀπέραντη πλάνη. 'Ένω οἱ έννοιες κυριαρχοῦσαν τή σκηνή, πίσω στά παρασκήνια ή καταπίεση έφθανε στό ἀποκορύφωμα. 'Ο Στάλιν μποροῦσε ἀπό τή μιά μεριά νά έξαγγέλει τό πιό δημοκρατικό σύνταγμα τοῦ κόσμου καί ἀπό τήν ἀλλή νά σφάζει τό ρώσικο λαό. Τό γαλλικό Κ.Κ. μπορεῖ νά παρουσιάζεται σάν τό πιό δημοκρατικό κόμμα τοῦ κόσμου καί ταυτόχρονα νά έξαπολύει έναντίον δρισμένων μελῶν του μιά αὐθεντική σταλινική έκστρατεία.

'Η έγκληση. 'Η άστική ίδεολογία έγκαλει τά ἀτομά ως ύποκείμενα τοῦ δικαίου, τά κάνει δητα φτιαγμένα γιά καί ἀπό τό δίκαιο, ύπάρχεις κατασκευασμένες γιά νά παίζουν ένα ρόλο νομικό, μέ τήν ίκανότητά τους, μέ τήν παράδοσή τους, μέ τήν σχέση

ιδιοκτησίας, μέ τόν έαυτό τους, μέ τους ἄνδρες καὶ τίς γυναικες. Τά ἔχουμε καταγγείλει ἀρκετά. Ἐλλά καταγγείλαμε ποτέ τήν ἔγκληση τῶν ἀτόμων ἀπό τό μαρξισμό ἔτσι ὅπως ἔχει αὐτός μετατραπεῖ καὶ καταλήξει; Καταγγείλαμε τήν ἀνελέητη ἀρνηση τοῦ ἀτόμου; "Οχι τοῦ ὑποκειμένου τοῦ δικαίου, ἀλλά τοῦ ἀτόμου, ὅσο αὐτό εἶναι προϊόν τῆς δικῆς του προσωπικῆς ἱστορίας; Τοῦ ἀτόμου πού λέει «ἔγώ» μέσα στήν πάλη τῶν τάξεων; Δέν θέλω τήν εὐτυχία δλων ἔλεγε ὁ Μπορίς Βιάν, μέ ἐνδιαφέρει ἡ εὐτυχία τοῦ «καθενός». Ο «μαρξισμός» ἔγκαλεῖ αὐτόν τὸν «καθένα». Ενα παράδειγμα: Στή Γαλλία οἱ κομμουνιστές ἀποτελοῦν ἔνα σῶμα 630000 μελῶν. Συμφορά σέ ἐκείνον πού θά πεῖ «ἔγώ». Ή ρετσινιά τοῦ ἀντιπολιτευόμενου τόν περιμένει στή γωνία. Τό «ἔγώ» δέν ἀποτελεῖ μέρος τοῦ δημοκρατικοῦ συγκεντρωτισμοῦ.

Ο κώδικας. "Οταν παρουσιάζουμε τή δογματοποίηση τοῦ μαρξισμοῦ σάν ἔνα βιβλικό φαινόμενο, γίνεται σαφές ὅτι δέν ἔχουμε καταλάβει τίποτα. 'Ο λόγος τοῦ Θεοῦ δέν ὑπῆρξε ποτέ ἀρκετός, δέν κατάφερε ποτέ νά συμπληρώσει τά ἴδια του τά κενά, (καὶ ὁ Πασκάλ κατέδειξε δλη του τήν τραγικότητα). 'Αλλά ὁ λόγος τοῦ «νόμου! 'Ακοῦστε τον! Αὐτός βάζει τόν καθένα στή θέση του γιατί ἀποτελεῖ ἔνα σύστημα διανομῆς. "Ανθρωποι, ἔννοιες, περιοχές, χῶροι, ἔξουσίες. Αὐτός ἐπεξεργάζεται τή θεωρητική καὶ πολιτική νομολογία του, μέ τά προηγούμενα, τίς τροποποιήσεις, τίς ἀκυρώσεις, πράγμα πού συνεπάγεται τούς δικαστές, τούς εἰσαγγελεῖς, τά δικαστήρια, τίς φυλακές, τίς ἐκτελέσεις.

Παρουσιάζεται ώς κώδικας, δηλαδή ἔνα σῶμα

αύστηρά διαρθρωμένο. 'Υπάρχουν τά κεφάλαια. Παραδείγματος χάρῃ: κεφάλαιο Οἰκονομία, κεφάλαιο Πολιτική, κεφάλαιο Ἰδεολογία, κεφάλαιο Ἐπανάσταση, κεφάλαιο Ἀνθρωπος, κεφάλαιο Ἐπιστήμη. 'Υπάρχουν καί οἱ ὑποτομεῖς. Γιά παράδειγμα τό κεφάλαιο Ἰδεολογία μπορεῖ νά περιλαμβάνει: 1) Τή σχέση ὑποδομῆς/ἐποικοδομήματος. 2) Τό ἀποτέλεσμα τῆς ἐπίδρασης τοῦ ἐποικοδομήματος στήν ὑποδομή καὶ ἀντιστρόφως. 3) Τίς περιφερειακές ἰδεολογίες μέ τή σχετική τους αὐτονομία. 4) Τόν ἀνθρωπο τῆς ἰδεολογίας καὶ τήν ἰδεολογία τοῦ ἀνθρώπου. 5) Τήν ἰδεολογία τοῦ σκύλου τοῦ Παβλώφ, ἀλλά ἔτσι εἰπωμένο δέν εἶναι, ἀλίμονο, παρά ἔνα ἀστείο. 'Υπάρχουν καί οἱ ὑποτομεῖς. Γιά παράδειγμα στίς περιφερειακές ἰδεολογίες: ή ήθική, ή θρησκεία, τό δίκαιο, ή φιλοσοφία... Πῶς διαρθρώνονται μεταξύ τους, πῶς ἀντανακλῶνται τό ἔνα στό δλλο, εἶναι ἔνα θέμα πού πρέπει νά ἔξετασουμε.

Καὶ αὐτός δ κώδικας ἐμπειρέχει τό δικό του «πνεῦμα τῶν νόμων», αὐτό πού κάνει νά κυκλοφοροῦν ὅλα αὐτά, καὶ πού στόν Μάρκ θά είχε τήν ἴδια λειτουργία πού ἔχει ή Ἰδέα στόν Χέγκελ. Θέλω νά πῶ τή διαλεκτική. "Ενα παράδειγμα: ποιά εἶναι ή ἐπίδραση τοῦ σοσιαλισμοῦ στά ἀστικά ἀντανακλαστικά τοῦ σκύλου τοῦ Παβλώφ; 'Ο Μπουλγάκαωφ ἔγραψε, σάν ἐπιχείρημα, ἔνα πολύ ώραιο βιβλίο πάνω στίς «μεταμοσχεύσεις»: γιά τή μεταμόσχευση τῆς καρδιᾶς ἐνός σκύλου στό σῶμα ἐνός ἀνθρώπου. Τί ώραια κηδεία!

Τελικά, πάνω ἀπ' δλα, δ κώδικας πρόβλεψε τά δικά του κενά: "Αρθρο 4 τοῦ Ἀστικοῦ Κώδικα: «'Ο δικαστής πού θά ἀρνηθεῖ νά δικάσει μέ τό πρόσχημα τῆς σιωπῆς, τῆς ἀσάφειας, ή τῆς σύγχυσης τοῦ

νόμου, διώκεται σάν ένοχος περιφρόνησης τής δικαιοσύνης». Αύτό το ἄρθρο είναι μεγαλειώδες· προβλέπει δλες τίς ἐκφάνσεις τῶν κενῶν του: Ἡ δύναμις δέν λέει τίποτε καὶ ἔχουμε τὴν περίπτωση τῆς σιωπῆς, Ἡ τά λέει κακά καὶ ἔχουμε τὴν περίπτωση τῆς ἀσάφειας, Ἡ λέει λίγα καὶ ἔχουμε τὴν περίπτωση τῆς ἀνεπάρκειας. Προβλέπονται ἀκόμη καὶ οἱ κυρώσεις: καταδιώκεται ὁ ἴδιος ὁ δικαστής. Μέντος λόγια, ὁ νόμος ὑποχρεώνει τὸ δικαστή νά μιλᾶ τὸ Νόμο. Ὁ δικαστής δέν μπορεῖ νά ξεφύγει ἀπό τὸ νόμο.

Ἄς ἐφαρμόσουμε αὐτό τὸ νόμο στὸ μαρξισμό. Ὁ μαρξισμός είναι ἀραγε βουβός, ἀσαφής καὶ ἀνεπαρκής ως πρός τὴ θεωρία τοῦ κράτους καὶ τοῦ δικαίου; Δέν πειράζει! Ὁ μαρξισμός —δηλαδή αὐτοὶ πού τούς ἔχει ἀνατεθεῖ ἐπίσημα νά μιλοῦν γιά λογαριασμό του— πρέπει νά συμπληρώσει τὰ κενά στὸ δνομα τοῦ δικοῦ του νόμου. Γρήγορα καὶ βιαστικά.

Μιά τελευταία λέξη γιά τή μετατροπή τοῦ μαρξισμοῦ σέ ίδεολογία. Σέ τελευταία ἀνάλυση δ μαρξισμός μετατράπηκε σέ μιά θεωρία τῆς τύφλωσης στὸ δνομα μιᾶς πολιτικῆς τῆς ἐκπροσώπησης. Κάθε τί καινούργιο περιορίστηκε στὸ παλιό, Ἡ ἄν προτιμᾶτε, τό παλιό «ἐκπροσωπεῖ» τό καινούργιο. Μέσα σέ λίγα χρόνια, παραδείγματος χάρη, τό Γαλλικό Κ.Κ. (ποιός θά τό ἔλεγε); ἔγινε τό «κόμμα τῶν γυναικῶν». Ἀλλά πῶς ἐκπροσωποῦνται οἱ γυναικες; Μέσα ἀπό τήν παλιά ἀντίθεση προλεταριάτο/ἀστική τάξη! Ἡ οἰκολογία; Ἄναγεται στήν παλιά ιστορία φύση/πολιτισμός πού κληρονομήσαμε ἀπό τό 19ο αιώνα. Οἱ διεθνεῖς σχέσεις; Κάνουμε λές καὶ ἡ Ε.Σ.Σ.Δ. νά ήταν ἔνα σοσιαλιστικό κράτος καὶ μιλᾶμε γιά ἀγώνα μεταξύ ἡμεριαλισμοῦ καὶ σοσιαλισμοῦ.

Ο ρεφορμισμός, ἔλεγε δ Λένιν, στοχάζεται τή σοσιαλιστική ἐπανάσταση σύμφωνα μέ το μοντέλο τοῦ 1789. Συνεπῶς δέν ὑπάρχει τίποτε τό ἀδύνατο γιά τό μαρξισμό ἀπό τότε πού ἔγινε ἀδύνατη ἡ ἐπανάσταση. Ἡ ἐκπροσώπηση διά μέσου τῶν λέξεων καὶ τῶν μοντέλων —αὐτές πού δ Leclaire ἀποκαλοῦσε «λέξεις κλειδιά» ἢ «νεκρές λέξεις»— κατέστρεψε ἐκεῖνο τό θεωρητικό ἀδύνατο πού είναι ἔνα συστατικό θεμέλιο τοῦ μαρξισμοῦ: τή συγχώνευση τῆς θεωρίας μέ τό ἐργατικό κίνημα, πού ὑποκαταστάθηκε μέ τήν ἀπορρόφηση τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος ἀπό τόν μαρξιστικό Κώδικα.

Μποροῦμε τώρα νά καταλάβουμε καλύτερα γιατί δέν ἐπεξεργαστήκαμε ποτέ μιά «ἀληθινή» θεωρία γιά τό κράτος καὶ τό δίκαιο, γιατί ἀφήσαμε ἔλευθερο τό ἔδαφος στούς ἀστούς θεωρητικούς. Ὑπήρξαμε θύματα καὶ παραγωγοί τῆς ἀστικῆς σχέσης θεωρία/πρακτική. «Θεωρητικά» είμαστε μαρξιστές-λενινιστές: πρακτικά δέν εἶχαμε τίποτα νά προτείνουμε παρά καταγέλαστες ἀθλιότητες ἡ ψευδολογίες, πού ἐπέτρεπαν στόν ταξικό ἔχθρο νά ἀγανακτεῖ, Ἡ ἀκόμη καὶ ἐγκλήματα πού τοῦ ἔδιναν τήν εὐκαιρία νά παρουσιάζεται σάν ἐπανορθωτής τῶν λαθῶν. Στή θεωρία μιλούσαμε γιά τή δικτατορία τοῦ προλεταριάτου καὶ τό μαρασμό τοῦ κράτους, στήν πράξη οἱ ίδεολόγοι κρυφογελοῦσαν δταν μᾶς ἔβλεπαν νά νιοθετοῦμε μέ τή σειρά μας τήν ἐπίσημη ἐρμηνεία γιά τό σταλινισμό: παραβίαση τῆς σοσιαλιστικῆς νομιμότητας. Τό μόνο πού κάναμε ήταν νά διασκεδάζουμε τούς είδικούς τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης, νά τούς γεμίζουμε καθηγυχαστική ἀγαλλίαση γιά τή σχέση θεωρίας-πρακτικής.

Αὐτή ή ίστορία συνεχίζεται δσο ἐμεῖς πέφτουμε μέ

τά μοῦτρα «γιά ξνα καλύτερο σύνταγμα», «γιά ξνα καλύτερο έκλογικό σύστημα», «γιά ξνα καλύτερο πολιτικό καθεστώς» ή ψάχνουμε ασθμένως τόν τρόπο νά «δημοκρατικοποιήσουμε» —πάρτε άναπνοή— τήν έπιχειρηση, τό σχολείο, τό κράτος, τή διοίκηση, τήν οίκογένεια, τό ζευγάρι, τή σεξουαλικότητα καί μιά μέρα, γιατί δχι, τό φεγγάρι, τόν "Αρη καί τούς θεούς τού 'Ολύμπου!

"Όλα αυτά σήμερα είναι σέ μιά διαδικασία μαρασμού. Γιατί; Γιατί γιά πρώτη φορά στήν ίστορία, άπο τότε πού τό έργατικό κίνημα δργανώθηκε σέ Ισχυρά συνδικάτα καί κόμματα, τίθεται ξνα έρωτημα πού ίσως μᾶς έπιτρέψει νά βγοῦμε άπό τό διδέξοδο: τά κομμουνιστικά κόμματα είναι μήπως κόμματα «σάν τά δλλα»; Ποιό ρόλο παίζουν στόν άστικό πολιτικό χώρο; Τά συνδικάτα, μήπως καί αυτά είναι δομές δπως οί δλλες, με ξνα χώρο προσδιορισμένο; Καί γιά νά πάρουμε ξνα παράδειγμα, ή σχέση κόμμα/συνδικάτο μήπως άναπαράγει τήν άστική έξουσία μέσα στή διάκριση κοινωνία τών πολιτών-/κράτος; Από τή μιά πλευρά ή έργασία άφορα τά συνδικάτα καί άπό τήν δλλη ή πολιτική τά κόμματα. Μήπως υπάρχει λοιπόν έδω μιά θεσμοποίηση στό έσωτερικό τών έργατικών δργανώσεων τής διάκρισης μεταξύ «έπαγγελματικού» καί «πολιτικού», διάκριση πού είναι τό μυστικό τής άστικής ήγεμονίας; Γιατί είναι άπολύτως σαφές δτι δσο ή «έργασία» δέ γίνεται «πολιτική» καί ή πολιτική δέν είναι έκφραση τής «έργασίας», ή άστική έξουσία θά παραμένει κυρίαρχη.

"Ετσι σιγά-σιγά έρχεται στήν έπιφάνεια ξνα έρωτημα: Μήπως ή άστική τάξη «άνακάλυψε» τά κομμουνιστικά κόμματα γιά νά κυβερνά με ένδιάμεσους

μηχανισμούς; "Οταν λέω «άνακάλυψε» έννοιω δτι τά έχει προσβάλει σέ τέτοιο βαθμό ώστε σέ τελευταία άνάλυση τά κάνει νά λειτουργούν γιά δικό της λογαριασμό. 'Ασφαλῶς δχι εύθέως, ούτε χυδαία, ούτε φυσικά εύκολα, γιατί ή πάλη τών τάξεων υπάρχει. 'Άλλα τά προσέβαλε διά μέσου στρατηγικών διαστρεβλώσεων, μέ διαδικασίες ένσωματωσης, διά μέσου αύτού πού δνομάσαμε «ή νομιμοποίηση τής έργατικής τάξης». 'Ισως ή πιό μεγάλη αύταπάτη πού κληρονομήσαμε συνίσταται στήν πίστη μας δτι ή έργατική τάξη «ύπάρχει». 'Η έργατική τάξη δέν «ύπήρξε» ποτέ μά ποτέ. Μερικές φορές έξεγερθηκε αύτοπροσώπως στήν ίστορία —στήν Παρισινή Κομμούνα, τόν 'Οκτώβρη τού '17, τό Μάη τού '68 γιά τή δική μας δυτική μνήμη— διαπερνά καμιά φορά τίς χαραμάδες τών πρακτικών, τών λόγων, τών δομών, άλλα ποτέ δέν υπήρξε παρά μόνο σάν μετα-νομική κατηγορία πού λειτουργεῖ σάν δλλοθι. 'Η έργατική τάξη νομιμοποιήθηκε, πλαισιώθηκε άπό στελέχη, παραμερίστηκε, καί οι ταξικές της δργανώσεις συμμετείχαν σ' αύτή τή νομιμοποίηση. Μιά μελέτη γιά τήν άπεργία, τό συνδικαλιστικό δίκαιο, τό συνταγματικό δίκαιο, μᾶς τό άποδεικνύει εύκολα.

Τίθεται μιά τελευταία έρωτηση πού βγαίνει άπό τά έρειπια καί τίς ήττες: ως πρός τί τά κομμουνιστικά κόμματα δέν είναι σοσιαλδημοκρατικά;

Γνωρίζουμε δτι τά σοσιαλδημοκρατικά κόμματα είναι δημιούργημα τής άστικής τάξης: έπίσης δτι είναι προϊόντα τού άστικον κρατικού συστήματος καί δέν μπορούν νά ξεφύγουν άπό τό πλαίσιο τού συστήματος πού τά γέννησε. Γνωρίζουμε, χάρη στόν Κάουτσκι, τόν Μπερνστάιν, τή Γερμανική σοσιαλδημοκρατία καί τούς "Αγγλους 'Εργατικούς, δτι

αύτά τά κόμματα δέν μποροῦν νά νοηθοῦν έξω άπό τό κράτος καί τό δίκαιο. Ο Kelsen, δ μεγαλύτερος φιλόσοφος τοῦ δικαίου κατά τόν 19ο αιώνα, φίλος τοῦ Κάουτσκι, είχε φτάσει στό σημεῖο νά συντάξει ένα σχέδιο συντάγματος μέ βάση τό δρόποιο τά κόμματα θά ξπρεπε νά κατοχυρωθοῦν συνταγματικά.

Γι' αύτό τό λόγο δ Λένιν θύμιζε, μετά τόν Μάρξ καί τόν Ένγκελς, δτι οι κομμουνιστές διακρίνονται ἀπ' δλους τούς ἄλλους πάνω στό ζήτημα τοῦ κράτους καί δτι αύτό είναι τό νευραλγικό σημεῖο.

Δύστυχε Λένιν! Έλεγε αύτά τά λόγια χωρίς νά ξέρει δτι ή ίστοριά ήδη τόν διέψευδε. Τά έλεγε ἀκριβῶς τή στιγμή κατά τήν δροία τό κομμουνιστικό κόμμα τῶν μπολσεβίκων ἀποκτοῦσε δομή καί λειτουργία κρατικοῦ τύπου. Τά έλεγε, θύμα κι αύτός τῆς δικῆς του ἀντίληψης γιά τήν «ἀναγκαιότητα».

Αναγκαιότητα ἀνυπέρβλητη γιά μιά κρατική δργάνωση, γιά ένα κόμμα πού θά υποστηρίζει αύτή τήν δργάνωση, τό δρόποιο θά ξπρεπε ταυτοχρόνως νά δημιουργήσει τό προλεταριάτο καί τήν ἀστική τάξη καί νά καταστρέψει τή δεύτερη διά μέσου τοῦ πρώτου. Ανάγκη ἀδηφάγα, ἀνάγκη τοῦ Λεβιάθαν, πού ἀπέκλειε ἀπό τό κράτος τήν ἴδια τήν κρατική του ίδεολογία, τόν τρόπο μέ τόν δρόποιο αύτή λειτουργεῖ στίς «συνειδήσεις» καί στίς «καρδιές», τόν τρόπο μέ τόν δρόποιο διαφυλάττει τήν τάξη σέ τυχαῖες περιστάσεις καί τά βιώματα τά πιό καθημερινά καί τυχαῖα.

Πῶς μπορέσαμε νά λησμονήσουμε, νά λησμονήσουμε μέ τήν πολιτική έννοια, τίς σελίδες τοῦ Μάρξ γιά τόν ἀστικό γάμο, τό θαυμασμό τοῦ Ένγκελς γιά τόν Φουριέ; Πῶς μπορέσαμε νά ἀποσιωπήσουμε δτι ή πολιτική είναι παντοῦ, κατά συνέπεια καί ή

έπανάσταση; Πῶς μπορέσαμε νά έγκλωβισουμε τήν πολιτική μέσα στά κόμματα καί τά κόμματα μέσα στό κράτος, έξακολούθωντας παρ' δλα αύτά νά διακηρύσσουμε δτι είμαστε έπαναστάτες, πού σημαίνει διαφορετικοί;

Διαφορετικοί; Ναι! σ' ένα μοναδικό σημεῖο, σταυρικό, θεμελιώδες, ἀποφασιστικό.

Τά κομμουνιστικά κόμματα δέν παρουσιάζουν καθόλου τήν τάση νά γίνουν κόμματα διακυβέρνησης —διότι είναι ηδη— ἀλλά νά γίνουν αύτά τά ἴδια τό κράτος. Δέν είναι τό κράτος πού τείνει νά ἀπορροφήσει τό κόμμα, ἀλλά τό ἴδιο τό κόμμα πού τείνει νά ἀπορροφήσει τό κράτος· είναι τό κόμμα πού στήν πραγματικότητα διαμορφώνει τή δομή τοῦ μελλοντικοῦ κράτους. Δέν ἀναφέρομαι ἐδῶ στό καινούργιο σοβιετικό σύνταγμα δπου τό φαινόμενο τυποποιήθηκε. Μίλω γι' αύτό πού έχουμε σήμερα μπροστά στά μάτια μας.

Ας κοιτάξουμε γιά παράδειγμα τό καθεστώς τῶν κομματικῶν μελών. Τί είναι ένα ἴδανικο μέλος; Ενα ύποπτοιόν τοῦ ἴδανικοῦ ήγέτη δ δρόποιος είναι ένας ἀνθρωπος ἀλλαζονικός, σχολαστικός, «καπάτσος», φορτωμένος ἀπό τήν ίστοριά τῶν δεινῶν τής ἐργατικῆς τάξης, πού δ ἴδιος γεμάτος ἀπό τήν, μελλοντική εὐτυχία, δέν τή ζει πιά. Είναι τέλος πάντων ένας ἀνθρωπος μεγάλου ἀναστήματος.

Ἄλλα τί είναι ένα «πραγματικό» μέλος; Ενας ἀνθρωπος βασανισμένος ἀπό τίς ἀντιφάσεις τοῦ ἀστισμοῦ, τοῦ κόμματος καί τοῦ συνδικάτου, κάπως ἀποπροσανατολισμένος, χωρίς βεβαιότητες, πού ἐπιθυμεῖ νά ξαναβρεῖ τήν ήχω τῶν ἀβεβαιοτήτων του στή βεβαιότητα τοῦ ἀδύνατου.

Η είκόνα τοῦ κομμουνιστή είναι τραγική. Πρέπει

νά ξέρει τά πάντα, νά έχει μιά άπαντηση γιά τά πάντα, νά έχει προβλέψει τά πάντα: άλλιδς υπολείπεται τῶν καθηκόντων του ἀπέναντι στό κόμμα. Πρέπει νά ἀντιπροσωπεύει τό σύνολο τοῦ κόμματος, ἐκπρόσωπος αὐτός νέου εἶδους, τοποθετημένος σ' αὐτή τήν ἀποστολή ἀπό τό δημοκρατικό συγκεντρωτισμό. Δεδομένου δτὶ ή βάση πάει πρός τήν κορυφή καὶ τανάπαλιν, δ ἀγωνιστής τῆς βάσης φέρει μαζί του τήν δλότητα, δηλαδή τό «πᾶν»: μέσα σ' αὐτό καὶ τόν ἴδιο τόν ἔαυτό του. Ποιός θά ἀσχοληθεῖ μ' αὐτό τό τελευταῖο «πλεόνασμα»; Ἡ κυρίαρχη ἰδεολογία; Τί μεγάλη ἐπιτυχία!

Συναντήσαμε συντρόφους πού ἐκφράζανε τίς ἀγωνίες τους, τήν ἀβεβαιότητά τους, τή σιωπή τους καὶ ἔξωθοδονταν σέ ἐνέργειες δπου ἔπρεπε νά ἐμφανίζονται σίγουροι γιά τόν ἔαυτό τους, νά μετασχηματίζουν τά βάσανά τους σέ διαλεκτική! Οὗτε κι αὐτό τό ἀστικό κράτος δέν υποβάλλει τούς λειτουργούς του σέ ἀνάλογη δοκιμασία. Ό εἰσαγγελέας, δνθρωπος τῆς κυβέρνησης δσο κανείς ἄλλος, μπορεῖ τουλάχιστον νά πεῖ αὐτό πού σκέφτεται: «Ἡ πένα είναι σκλάβα, ἀλλά δ λόγος ἐλεύθερος». Στό κόμμα βρισκόμαστε ἀκόμα στό ἐπίπεδο τῆς κολεκτιβοποίησης τῶν συνειδήσεων. «*Perinde ac cadever*»².

Αύτοί οί ἀγωνιστές είναι προϊόντα τῆς δικῆς μας θεωρίας γιά τό κράτος καὶ τό δίκαιο. Γιατί ἐμεῖς ἔχουμε θεωρία γιά τό κράτος: αὐτή τοῦ κόμματος. Ἡ ταυτότητά μας είναι ή κομμουνιστική δργάνωση· ή διαφορά μας ἀπό τή σοσιαλδημοκρατία είναι ή κομματική μας θεωρία καὶ πρακτική. Ἐδῶ δ Μπένθαμ θά θριαμβεύει πάντα ἐπί τοῦ Φρόντυ: ή λογιστι-

κή τῶν ἀρετῶν θά έχει πάντα τό πάνω χέρι στήν ἀπελευθέρωση τῆς ἐπιθυμίας· ή ἐπανάληψη θά είναι δ τιμωρημένος ἔρωτας.

Γι' αὐτό τό κόμμα πρέπει νά είναι ἐμφανίζεται σάν μιά πόλη τοῦ ἥλιου. Ἡ αὐγή διαλύει τά φαντάσματα. 'Από αὐτό τό ναυαγισμένο πλοιο θά διαφύγουν πρῶτοι οι γυναῖκες καὶ τά παιδιά.

2. «Δίκην πτώματος»

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

I. Λ. Ἀλτουσέρ, <i>Tό πρόβλημα τοῦ κράτους στή μαρξιστική θεωρία</i>	7
II. Ἐ. Μπαλιμπάρ, <i>Κράτος, κόμμα, μετάβαση</i>	23
III. Ν. Πουλαντζᾶς, <i>Ἡ κρίση τῶν κομμάτων</i>	51
IV. Μπ. Ἐντελμάν, <i>Τό δίκαιο ώς δοτική μορφή τῆς πολιτικῆς</i>	77